

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

**ΠΜΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
«ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΘΕΜΑ:
«ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ»**

ΦΟΙΤΗΤΗΣ:

ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (ΑΜ: 0314Μ004)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

ΠΑΠΑΡΙΖΟΣ ΑΝΤΩΝΗΣ

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

**ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΠΑΡΙΖΟΣ ΑΝΤΩΝΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΛΑΜΠΡΕΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ**

ΑΘΗΝΑ 2016

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΝΤΙ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

- Χαιρετίζοντας την εξουσία.....	4
- Σκιαγραφώντας τη θρησκεία	10
- Η επιστήμη της Κοινωνιολογίας.....	17

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι : Σχέσεις παραγωγής ως σχέσεις εξουσίας και παράγοντες δημιουργίας ανισοτήτων

A) Σχέσεις ιδιοκτησίας.....	20
B) Δυνάμεις παραγωγής.....	21
Γ) Σχέσεις παραγωγής	23
Δ) Αναπαραγωγή των μέσων παραγωγής.....	24
E) Σχέσεις οικονομικές, πολιτικές και ιδεολογικές.....	26
ΣΤ) Δημογραφικές δομές – Δομική αιτιότητα	28

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ : Αναλύοντας την Αγία Γραφή

- Μια ιστορική αναδρομή	34
-------------------------------	----

1) ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

A) Σχέσεις ιδιοποίησης.....	39
B) Σχέσεις συγγένειας.....	45
Γ) Φύση και επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων	48
- Καταμερισμός εργασίας.....	48
- Κοινωνικές σχέσεις παραγωγής.....	51

Δ) Ο Θεός ιδιοκτήτης και εξουσιαστής επί της γης – Θυσιαστήρια.....	53
Ε) Μαχητές της πίστης.....	55
ΣΤ) Πλαίσιο αλληλεπίδρασης Θεού με ανθρώπους – Νόμοι.....	59
Ζ) Περί σοφίας.....	62

2) ΝΕΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

Α) Ο Ιησούς ο Ναζωραίος ως Ιησούς Χριστός	65
Β) Απόστολοι – Οι κληρονόμοι του Λόγου του Ιησού Χριστού.....	67
Γ) Μια νέα πρόταση στις σχέσεις ιδιοποίησης	69
Δ) Μια διευρυμένη κοινωνική οργάνωση.....	69
Ε) Μια πρόταση για ανατροπή των κανόνων.....	71

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ : Οι εσωτερικές σχέσεις της Αγίας Γραφής

Α) Ο Νόμος ως οδηγός για τη λύτρωση στο εντεύθεν	73
Β) Η παράσταση του ιερατείου	75
Γ) Από τη λατρεία του ιερατείου στη λατρεία των μη προνομιούχων.....	77
Δ) Γραφειοκρατία και θρησκευτικότητα	81
Ε) Οικονομικός και θρησκευτικός ηθικός ορθολογισμός.....	82
ΣΤ) Επεκτατισμός της θρησκείας.....	83

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

- Χριστιανισμός : Διακύβευμα ελευθερίας ή ολοκληρωτισμός;	85
---	----

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	92
---------------------------	-----------

- **ΑΝΤΙ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ.**
 - **Χαιρετίζοντας την εξουσία.**

Ιδού ένας ορισμός της εξουσίας που μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε αρχικά: *«Εξουσία είναι ο όρος ο οποίος δηλώνει την ικανότητα και τη δυνατότητα ορισμένων ατόμων, ομάδων, είτε συνολικά της κοινωνίας να διαμορφώνουν, να προωθούν και να επιβάλλουν τα συμφέροντα τους ως συγκεκριμένη βούληση, να επιδρούν σε ορισμένα πεδία της κοινωνικής ζωής, έτσι ώστε να προσανατολίζουν και να υποτάσσουν δραστηριότητες, αντιλήψεις και συμπεριφορές σύμφωνα με αυτά τα συμφέροντα.»*¹. Από αυτόν τον ορισμό μπορούμε να κατανοήσουμε σε μια αρχική κατάσταση την εξουσία και τον λόγο για τον οποίο αυτή ασκείται στους ανθρώπους. Όμως φτάνει και μόνο η καταγωγή της λέξης για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε ακόμα περισσότερο για τη λειτουργικότητα της. Προέρχεται από τη λέξη «έξεστι» η οποία σημαίνει «επιτρέπεται, είναι δυνατόν». Με αυτόν τον ετυμολογικό προσδιορισμό της λέξης μπορούμε πλέον να κατανοήσουμε ότι δεν πρόκειται τόσο για μια κατάσταση, μια λειτουργία η οποία χρησιμοποιείται από τους νικητές στους ηττημένους σε μια οποιαδήποτε ιστορική συγκυρία ή πολεμική κατάσταση, αλλά για μια γενικότερη κατάσταση ανάμεσα στους ανθρώπους, μια καθημερινή και ασταμάτητη διάδραση, μια αποτελεσματική πραγματικότητα.

Αναφερόμενοι στην εξουσία, δεν αναφερόμαστε σε μια απλή γραμμική δράση του ενός υποκειμένου στο άλλο, αλλά σε ένα πλέγμα δράσεων – δυνάμεων οι οποίες ασκούνται ταυτόχρονα από και προς όλα τα δρώντα υποκείμενα. Ταυτόχρονα μπορεί ο εξουσιαστής να ασκεί εξουσία στον εξουσιαζόμενο και ο εξουσιαζόμενος στον εξουσιαστή, να δέχονται και οι δύο εξουσία από το περιβάλλον γύρω τους, τη φύση, αλλά και να ασκούν σε αυτό. Εξουσίες οι οποίες εμφανίζονται και χρησιμοποιούνται σε κάθε έκφανση της καθημερινότητας είτε μέσω μιας εκδήλωσης επιθετικότητας, είτε μέσω μιας αμυντικής, ή και παθητικής, κρυσταλλωμένης αντιμετώπισης, η οποία όμως μπορεί να ενέχει μια υφέρπουσα επιθετικότητα πολύ πιο ισχυρή και αποτελεσματική από την επιφανειακή επιθετικότητα. Αυτό γιατί δια μέσου της αμυντικοπαθούς δράσης, οχυρώνεται το

¹ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ, ΑΘΗΝΑ, ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ, 1995

υποκείμενο πίσω από ένα τείχος προστασίας ώστε να μπορεί να καμφθεί η κάθε επιθετική διάθεση αλλά και οι όποιες αμφιβολίες, κάτι που θα παρατηρήσουμε καλύτερα στην μετέπειτα ανάλυση της Βίβλου και ιδιαίτερα στην Καινή Διαθήκη και την δημιουργία του Χριστιανισμού. Δια μέσου αυτού του πλέγματος παράλληλων και ταυτόχρονων δράσεων, εμφανίζονται αντιπαρατιθέμενες εξουσίες, με τελική κατάληξη τη σύγκρουση τους και τη μετέπειτα συναίνεση² ανάμεσα στα υποκείμενα τα οποία είναι φορείς αυτών. Μια συναίνεση η οποία υποθάλλει και μια θετική μορφή της έννοιας της εξουσίας³ μιας και, κυρίως επειδή κύριο χαρακτηριστικό της είναι η χρήση κάθε μορφής βίας⁴, και στο συγκεκριμένο αναφερόμαστε στη συμβατική βία, μπορεί να συμβάλει σε μια περαιτέρω αντικειμενοποίηση του ανθρώπου, μια αναπαραγωγή διαφορετικών αντικειμενικότητων ή τη διατήρηση και ισχυροποίηση των ήδη υπαρχόντων, ή ακόμα και στη διάτρηση της υποκειμενικότητας του υποκειμένου, δημιουργώντας νέες αντικειμενικές συνθήκες και ανατρέποντας την προηγούμενη σύνθεση τους. Αυτό γιατί τα υποκείμενα είναι

² Ο Άγγλος πολιτικός φιλόσοφος Τ. Hobbes είχε γράψει ότι οι άνθρωποι διακατέχονται από μια αέναη και αδιάκοπη επιθυμία για διαρκή ισχύ απέναντι στους άλλους ανθρώπους. Ο S. Lukes, αντιστρέφει την οπτική αυτή και διερωτάται τι είναι αυτό που κάνει τους ανθρώπους να υπομένουν μια τέτοια επιβολή. Μέσα από τη διερεύνηση των παραδοσιακά διαμορφούμενων ηθών, των μακροχρόνιων αντιλήψεων για τους ρόλους και τις ταυτότητες των υποκειμένων, οδηγείται σε μια ριζοσπαστική – σταδιακή θεώρηση της εξουσίας, όχι τόσο σαν μέσο επιβολής, αλλά σαν μέσο συναίνεσης. Βλ. Τ. Hobbes, *Λεβιάθαν*, Γνώση, Αθήνα, 2006 και S. Lukes, *Εξουσία. Μια ριζοσπαστική θεώρηση*, Σαββάλας, Αθήνα, 2007, σελ 89-145.

³ Ο Μ. Foucault συνέλαβε και ενσωμάτωσε την εξουσία ως ένα γεγονός το οποίο εμπεριέχεται σε όλες τις ανθρώπινες σχέσεις. Όμως, στις προσεγγίσεις του υπάρχει μια λανθάνουσα αρνητική έννοια της εξουσίας, μια μόνιμη αντιπαλότητα. Ο Α. Παπαρίζος συλλαμβάνει μια απλή αναμέτρηση μέσα στις σχέσεις ιδιοκτησίας. Θεωρεί ότι οι σχέσεις εξουσίας είναι σχέσεις δύναμης, σχέσεις ιδιοποίησης, αλλά ταυτόχρονα και σχέσεις αναγνώρισης και συνεργασίας. Αναφέρει χαρακτηριστικά, «*Το θετικό περιεχόμενο της εξουσίας μπορούμε να το διαπιστώσουμε σε όλες τις κοινωνικές σχέσεις του ανθρώπου με τους άλλους και με τη Φύση, όπως και πριν από όλα σ' όλες τις σχέσεις του με τις διαστάσεις της ίδιας του της ύπαρξης: το σώμα, το νου-σκέψη και την ψυχή. Όλες οι σχέσεις αυτές είναι σχέσεις δημιουργίας, ακριβώς γιατί είναι σχέσεις ιδιοποίησης-εξουσίας, οι οποίες αναμφισβήτητα ενδέχεται να είναι ταυτοχρόνως και σχέσεις κυριαρχίας και απώλειας, αποξένωσης ή και καταστροφής*». Βλ. Α. Παπαρίζος, *Θεός, Εξουσία και Θρησκευτική συνείδηση*, ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα, 2011, σελ. 239-244

⁴ Ο Παπαρίζος σε μια διάλεξη του, στα πλαίσια της Διημερίδας «Ενδοσχολική βία – αιτίες και συνθήκες» από τον Δήμο Ζακύνθου και το Μουσείο Χέλμη, (8-2-2016), έθεσε τις μορφές βίας που συναντάμε αναφέροντας τα κύρια χαρακτηριστικά τους αλλά και προλαβαίνοντας όποιες παρανοήσεις αναφορικά με τις μορφές και τον τρόπο λειτουργίας τους. Ξεκίνησε με την Φυσική Βία, η οποία βασίζεται στην άμεση επαφή των δράσεων των υποκειμένων που έχουν σαν αποτέλεσμα την καταστροφή, το φόνο, επιθέσεις ακόμα και ψυχολογική και λεκτική βία. Μετά συναντούμε τη Συμβολική Βία, η οποία βασίζεται σε μια ματαιώση, είναι η βία που δεν γίνεται εύκολα κατανοητή, αλλά χτυπάει την ιδιότητα του υποκειμένου – δέκτη αυτής, είναι ακόμα και η απόκρυψη αιτίων βίας. Για να καταλήξει στη Συμβατική Βία, η οποία είναι αυτή κατά την οποία έχουμε δεχθεί τα αποτελέσματα της και συναινούμε σε αυτά χωρίς να γίνεται αντιληπτή η δράση της. Είναι η νομιμοποιημένη άσκηση βίας, το κράτος και η νομοθετική και εκτελεστική του εξουσία.

το ιζηματογενές αποτέλεσμα⁵ της επιτελεστικότητας των ιδίων και της εξουσίας που ασκείται σε αυτά κατά τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης τους, δια μέσου της κυρίαρχης ιδεολογίας και των φορέων που την αναπαράγουν, αλλά και των καθημερινών ρηματικών πρακτικών⁶ στο επίπεδο του λόγου, μιας και αναφερόμαστε στο ελεύθερο υποκείμενο, στο έλλογον του Διαφωτισμού. Μια αναφορά σημαντική καθώς υποκειμενικότητα μπορεί να υπάρξει μόνο στα πλαίσια μιας οργανωμένης κοινωνίας, όπου τα υποκείμενα έχουν αλλοτριωθεί⁷ και έχουν απολέσει σημαντικό μέρος της φυσικής τους κατάστασης και αποσχισμένα πλέον

⁵ Η J.Butler στα πλαίσια της ανάλυσης της φεμινιστικής και queer θεωρίας, αναφέρεται στο σώμα και την υλικότητα του. Στην αναζήτηση της αυτή, προσπαθώντας να αποδείξει ότι όλα δεν είναι λόγος, κάτι για το οποίο κατηγορείται ο μεταδομισμός, και στην επιδίωξη της να επιστρέψει σε μια ύλη πρότερη του λόγου, ανακαλύπτει ότι «η ύλη δεν είναι παρά το ιζηματογενές αποτέλεσμα των λόγων για το φύλο και τη σεξουαλικότητα που προεικονίζουν και περιορίζουν τους τρόπους με τους οποίους μπορεί να χρησιμοποιηθεί ο όρος (έμφυλος)». Βλ. J.Butler, *Σώματα με Σημασία. Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο*, ΕΚΚΡΕΜΕΣ, Αθήνα, 2008, σελ 85-137.

⁶ Ο Μ.Foucault προσπαθεί να κάνει ένα διαχωρισμό σε δύο κυρίαρχες λειτουργίες της εξουσίας, αναφερόμενος στην «Εξουσία» και την «εξουσία», όπου η πρώτη είναι η εξουσία που ασκείται στα υποκείμενα από την κυρίαρχη ιδεολογία και τους μηχανισμούς καταστολής και βίαιης επιβολής της κυριαρχίας της, αλλά η δεύτερη είναι η αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογίας μέσα από καθημερινές πρακτικές, μέσα από σχήματα λόγου και συμπεριφορές, μέσα από παραδοσιακά προτάγματα. Βλ. Μ.Foucault, *Η μικροφυσική της εξουσίας*, ύψιλον, Αθήνα, 1991, σελ. 101-118

⁷ Εδώ παρατηρούμε την άποψη του Ρουσσώ ότι η ιδιοκτησία είναι η πηγή δυστυχίας των ανθρώπων, καθώς με την εμφάνιση της ο άνθρωπος αλλοτριώνεται, φεύγει από τη φυσική του κατάσταση και από αγαθός, γίνεται διαφθαρμένος, με οίκτο και αγάπη, κατά κύριο λόγο, μόνο για τον εαυτό του. Η ιδιοκτησία, το κύρος και η εξουσία διαφθείρουν τον άνθρωπο ο οποίος από τη φιλαυτία του επιθυμεί όλο και περισσότερα και να γίνει ο κυρίαρχος όλων. Για να το τονίσει καλύτερα, χρησιμοποιεί, αστεειεύμενος, τον Νώε και τον Αδάμ, λέγοντας ότι σαν γνήσιος απόγονος τους, θα μπορούσε να θέσει εαυτόν σαν το κυρίαρχο του κόσμου, καθώς είναι το κληροδότημα τους σε αυτόν. Στο σημείο της αλλοτρίωσης χαρακτηριστική είναι και η κριτική του Λ.Αλτουσέρ, όπου σημειώνει ότι, ο Ρουσσώ, μετατρέπει την ολική απαλλοτρίωση στην εξωτερικότητα σε ολική απαλλοτρίωση σε εσωτερικότητα, καθώς το τρίτο μέρος είναι το δεύτερο συμμετέχον μέρος, η κοινότητα, η οποία απαλλοτριώνει τα ελεύθερα άτομα, χωρίς όμως να τους παίρνει την ελευθερία. Άλλωστε η ελευθερία είναι κάτι που δεν μπορεί να πουληθεί κανένας άνθρωπος, ούτε ακόμα και ο δούλος. Έτσι λοιπόν, το τρίτο άτομο, του Χομπς, μετατρέπεται σε μια ολότητα πολλών ατόμων στο Ρουσσώ, με συγκεκριμένο θεσμικό πλαίσιο, δια μέσου της οποίας τα άτομα που συγκροτούν την κοινότητα αυτή λειτουργούν σαν ένα ηγεμονικό στοιχείο, το οποίο απαλλοτριώνει τα ίδια τα άτομα χωρίς όμως να τους στερεί την ελευθερία τους και χωρίς να ενυπάρχει ο κίνδυνος να γίνει σφετερισμός της εξουσίας και της ελευθερίας των ατόμων. Μια απαλλοτρίωση η οποία επικαλύπτει τα αγαθά των ιδιωτών και από προϊόντα σφετερισμού, τα μεταφέρει σε μια νέα μορφή ιδιοκτησίας, που οδηγεί σε μια ισότητα, καθώς ο καθένας δίνει ό,τι κατέχει. Επίσης λειτουργεί και με το συμφέρον, καθώς τα άτομα, αλλοτριωμένα καθώς είναι, ενδιαφέρονται για το ατομικό συμφέρον και δια μέσω αυτού για το συλλογικό, έτσι ώστε η ολική απαλλοτρίωση να γίνεται μερική και ίσως στο τέλος μια επωφελής ανταλλαγή. Μια αλλοτρίωση η οποία όσο αρνητική και αν φαίνεται ότι είναι, είναι βασικό στοιχείο της συγκρότησης της κοινότητας, καθώς δια μέσου αυτής οι άνθρωποι νοηματοδοτούνται και διεκδικούν τον ρόλο τους μέσα στην κοινότητα αυτή. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειώσουμε και την άποψη του Κ.Μαρξ για την αλλοτρίωση, όπου περιγράφει την αποξένωση των ανθρώπων από τις πτυχές της ανθρώπινης φύσης τους, ως συνέπεια της ζωής τους σε μια κοινωνία στρωματοποιημένη σε κοινωνικές τάξεις. Η αποξένωση από τον εαυτό είναι η συνέπεια του ότι το άτομο αποτελεί το μηχανιστικό μέρος μιας κοινωνικής τάξης, κατάσταση η οποία αποξενώνει ένα πρόσωπο από την ανθρωπιά του. Βλ. Ζ.Ζ.Ρουσσώ, *Το Κοινωνικό Συμβόλαιο*, ΠΟΛΙΣ, Αθήνα, 2004 και Λ.Αλτουσέρ, *Για το «Κοινωνικό Συμβόλαιο»*, νήσος, Αθήνα, 2015 σελ. 41-53 και Κ.Μαρξ, *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα 1844*, μαρξιστικό βιβλιοπωλείο, Αθήνα, 2012

από την αναρχία της φύσης και οριοθετημένα εντός ενός ορθολογικού πλαισίου οργάνωσης και λειτουργίας, ανακαλύπτουν προοπτικές εξέλιξης και ανάπτυξης οι οποίες θα ήταν αδύνατες στην πρότερη φυσική τους κατάσταση.

Ένα πλαίσιο οργάνωσης το οποίο βασίζεται στην επικοινωνία και τη γλώσσα, δύο σημαντικούς παράγοντες της νοηματοδότησης των ανθρώπων εντός της κοινότητας, καθώς δια μέσου της καθημερινής συμβολικής διαντίδρασης, έχουν τη δυνατότητα να νοηματοδοτούνται μέσω των άλλων αλλά και της φύσης η οποία τους περιβάλλει. Η επικοινωνία και η γλώσσα είναι δύο αλληλένδετοι παράγοντες, καθώς η γλώσσα είναι ο κώδικας σημείων γλωσσικής μορφής μέσω του οποίου πραγματώνεται, κατά τρόπους ιστορικά καθορισμένους, η λειτουργία της επικοινωνίας μεταξύ εκείνων που ανήκουν στην ίδια γλωσσική κοινότητα. Λέγοντας κώδικας νοείται ένα πεπερασμένο σύστημα συστατικών στοιχείων με αμέτρητες συνδυαστικές δυνατότητες, όπου συστατικά στοιχεία αυτού αποτελούν τα γλωσσικά σημεία ή λέξεις, συνδυασμοί σημασιών και φθόγγων, που λειτουργούν ως μονάδες και βάση συγκεκριμένων κανόνων αρθρώνονται συντακτικά σε ευρύτερα δομικά σχήματα, μέσω των οποίων μεταφέρεται το γλωσσικό μήνυμα.

Οι δράσεις λοιπόν αυτές, οι οποίες εμφανίζονται και δραστηριοποιούνται στα πλαίσια της καθημερινότητας, συντελούν στη νοηματοδότηση του ανθρώπου, στην δημιουργία του ψηφιδωτού των αντικειμενικοτήτων του αλλά και στο περιβάλλον στο οποίο αυτό θα τοποθετηθεί. Αναφερόμαστε στις ταυτότητες των υποκειμένων, οι οποίες είναι η εικόνα, το συναίσθημα, η συνείδηση που έχουμε για τον εαυτό μας, αναφορικά με τους άλλους αλλά και τη φύση. Αν και είναι κατακερματισμένη σε ρόλους, είναι η ενότητα αυτού που είναι το υποκείμενο, ακόμα και όταν αυτό υπό την επίδραση της εξουσίας που δέχεται και ασκεί, αλλάζει και μεταμορφώνεται σε μια άλλη υποκειμενικότητα, όχι απαραίτητα διαφορετική με την πρότερη κατάσταση, αλλά σίγουρα εξελιγμένη. Αν και εδώ αξίζει να σημειώσουμε ότι αναφερόμενοι στην εξέλιξη, δεν αναφερόμαστε αποκλειστικά και με περίσσεια σιγουριά στην ανάπτυξη του υποκειμένου και την βελτίωση του, αλλά σε μια εξελικτική πρακτική η οποία πολλές φορές, μπορεί να οδηγήσει σε μια παρανόηση της παροντικής κατάστασης και της μελλοντικής προοπτικής, μέσω μιας

λανθασμένης αντικειμενοποίησης, και συνεπώς σε μια οπισθοδρόμηση και περιχαράκωση ξανά ορίων ξεπερασμένων και αποκρυσταλλωμένων.

Θάρρος και ταπείνωση, λογική και παραλογισμός, Αμφιβολία και πίστη, σεβασμός και ασέβεια, δημιουργία και καταστροφή, σε έναν αέναο κύκλο εξουσίας και μόνιμα ατελούς ιδιοποίησης νοημάτων και μέσων, ετικετοποίησης⁸ των υποκειμένων και δημιουργία πειθήνιων φορέων ανα-παραγωγικής ή πραγματοποίηση αυτών, δημιουργία αποκειμένων, στιγματισμένων⁹ οι οποίοι τίθενται στο περιθώριο της κοινωνικής ολότητας, για τον σωφρονισμό¹⁰ τους στις προσταγές της κυρίαρχης εξουσίας, ή και τον αφανισμό τους, αλλά σίγουρα για την ισχυροποίηση της καθεστηκυίας κοινωνικής τάξης, την διατήρηση του status quo ακόμα και δια μέσου αυτών και των δράσεων τους. Μια εξουσία στην οποία όλα τα υποκείμενα λειτουργούν εντός της και δεν μπορεί να νοηθεί μια κοινωνία χωρίς αυτήν, δεν

⁸ Τον όρο ετικετοποίηση τον δανείστηκα από τη συσκευασία εμπορευμάτων και προϊόντων, όπου τοποθετούνται ετικέτες για να καθορίσουν μια σειρά από πληροφορίες αναφορικά με τα χαρακτηριστικά τους. Ορίστε μια σειρά οδηγιών για ετικέτες που βρήκα στο διαδίκτυο: «Η διαδικασία ετικέτας είναι ίσως από τις πιο πολύπλοκες διαδικασίες. Αυτή η ιδιαίτερα απαιτητική εφαρμογή πρέπει να ανταποκριθεί σε πολλές μεταβλητές: Συσκευασία: Γυαλί, μέταλλο, χαρτόνι, πλαστικό, με/χωρίς επικάλυψη / Ετικέτα: Χαρτί, με/χωρίς επικάλυψη, βερνικωμένη, μεταλλική, χαμηλό βάρος / υψηλό βάρος, πορώδες μεταβλητού επιπέδου, πλαστικά, μεταβλητής επιφανειακής τάσης / Μηχανή: κάθετη, roll throughΤελικές απαιτήσεις για το εμπόριο: μεταβλητές θερμοκρασίες, μεταβλητή υγρασία, μεταβλητός βαθμός κόλλησης». (Πηγή: <http://industrialadhesives.com.au/προϊόντα/bottle-labeling/?lang=el>)

Συνεπώς δεχόμενοι ότι τα υποκείμενα αντικειμενοποιούνται και δημιουργούν τις υποκειμενικότητες τους εντός ενός κοινωνικού πλαισίου το οποίο επιδρά πάνω τους καθημερινά και ασταμάτητα, φέρουν τις ετικέτες των αντικειμενικότητων τους. Είναι ένας συνδυασμός από διάφορες ετικέτες, οι οποίες είναι τα συστατικά στοιχεία του χαρακτήρα τους, ετικέτες οι οποίες όμως δεν είναι μόνιμες, καθώς δια μέσου της εμπειρίας και της περαιτέρω κοινωνικοποίησης τους και διαντίδρασης μέσα στην κοινωνία που ανήκουν, αλλάζουν, οπότε αλλάζουν και οι ετικέτες τις οποίες φορούν.

⁹ Ο H. Becker περιγράφει, τη συλλογική και νομική διαδικασία βάση της οποίας επιθέτουμε στις μειονοτικές συμπεριφορές - εκείνων που δεν κατέχουν θέσεις εξουσίας ή δεν ανήκουν στις κυρίαρχες τάξεις - το στίγμα, την ετικέτα της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς και συνεπώς, του παρεκκλίνοντος ατόμου. Η διαδικασία δημιουργεί πληθυσμούς που θεωρούνται ως εκτός κοινωνικού συνόλου (περιθωριοποιημένους) που οφείλουν να συμπεριφέρονται ως τέτοιοι και να σταδιοδρομήσουν μέσα στα πλαίσια της περιθωριοποιημένης ομάδας τους. Ένα επιπλέον σημαντικό στοιχείο είναι ότι αυτοί οι οποίοι είναι στιγματισμένοι, στα πλαίσια της υποκουλτούρας που βιώνουν και ακολουθούν, θεωρούν τους άλλους διαφορετικούς, περιθωριοποιημένους με αποτέλεσμα να εμφανίζεται μια τάση περιθωριοποίησης εκατέρωθεν. Δημιουργείται, έτσι το κοινωνικό status του εγκληματία. Βλ. H.Becker, *Οι περιθωριοποιημένοι*, Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2000

¹⁰ Κατάσταση εξαίρεσης: Η εξουσία ορθώνεται ενάντια σε ένα υπέρμετρο κακό, καθίσταται πανταχού παρούσα και ορατή, επινοεί νέα γρανάζια, διαχωρίζει, ακινητοποιεί, διατετραγωνίζει, κατασκευάζει για ένα χρονικό διάστημα αυτό που συνιστά ταυτοχρόνως την αντί-πόλη και την τέλεια κοινωνία, επιβάλει έναν ιδεώδη τρόπο λειτουργίας, ο οποίος όμως ανάγεται τελικώς, όπως και το κακό που αντιμάχεται, στον απλό δυϊσμό ζωής και θανάτου, ό,τι κινείται φέρει το θάνατο, ό,τι κινείται πρέπει να θανατώνεται. Η επιτήρηση της πανωλόβλητης πόλης βασίζεται σε ένα σύστημα συνεχούς καταγραφής: αναφορές των συνδίκων στους επόπτες, και των τελευταίων στους δημοτικούς αξιωματούχους ή τον δήμαρχο. Βλ. M.Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία. Η Γέννηση της φυλακής*, ΠΛΕΘΡΟΝ, Αθήνα, 2011, σελ. 155-194

μπορεί να υπάρξει παρά μόνο σαν αφαίρεση, μια ουτοπία, η οποία, και ιδιαίτερα λόγω της γοητείας που ασκεί σαν ιδέα, μπορεί να κρύβει μια ύπουλη δυστοπία, όπου η εξουσία των ισχυρών θα ασκείται στην ακραία της μορφή.

Για να κατανοηθεί βέλτιστα ο ρόλος της εξουσίας όχι μόνο ανθρωποκεντρικά, αλλά και στην κοινωνική ολότητα οφείλουμε να εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποία δρα στα υποκείμενα. Αρχικά παρατηρούμε τις διαφοροποιήσεις οι οποίες υπάρχουν και αναπαράγονται μέσα στην κοινότητα, διαφορές αναφορικά με τα προνόμια, την οικονομική κατάσταση, τη νομική ή παραδοσιακή θέση, οι οποίες προκαλούν ανισότητες και οι οποίες βιαίως λειτουργούν και αναπτύσσονται εντός της. Ανισότητες οι οποίες επιβάλλονται και διατηρούνται χρησιμοποιώντας κάθε μορφή βίας, φυσική, συμβολική ή και συναινετική, οι οποίες σαν σκοπό έχουν την αύξηση της εξουσίας συγκεκριμένων υποκειμένων ή κοινωνικών ομάδων πάνω σε άλλα υποκείμενα ή ομάδες και, όπως αναφέραμε και πριν, δεν είναι απαραίτητα από την κορυφή της πυραμίδας προς τα κάτω, αλλά μπορεί να ασκηθούν από κάθε σημείο, με την ένταση των ασκούντων δράσεων να είναι ανάλογη της αποτελεσματικότητας που καλούνται να επιδείξουν, αναφορικά με διατήρηση ή κατάκτηση προνομίων. Σε αυτό το σημείο βέβαια γίνεται κατανοητή η σημασία των εργαλειακών τροπικοτήτων του τρόπου άσκησης της εξουσίας, καθώς μπορεί να υπάρχει μια βίαιη δράση ή μια συναινετική, εξαναγκασμός ή αναπαραγωγή, δράσεις διαφορετικές, αλλά πολλές φορές αλληλένδετες όπου η μία ακολουθεί η προηγείται της άλλης και αλληλοεξαρτώνται με τη συνεργασία τους είναι σημαίνουσα για την αποτελεσματικότητα τους. Έτσι λοιπόν έχουμε την εμφάνιση της θεσμοποίησης της εξουσίας, μέσω νόμων, παράδοσης, συνήθειας, μόδας, δομών και θεσμών, και γενικότερα ενός κρατικού γραφειοκρατικού μηχανισμού ο οποίος και πλέον θα έχει το μονοπώλιο της βίας και φυσικά μεγαλύτερη εξουσία ώστε να ισχυροποιεί μόνιμα τη θέση του. Σχέσεις ιδιοκτησίας, σχέσεις παραγωγής, δυνάμεις παραγωγής, είναι σχέσεις αρχικά κοινωνικές και έντονα πολιτικές¹¹.

¹¹ Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι σχέσεις παραγωγής, οι οποίες εδώ αξίζει να σημειώσουμε ότι είναι οικονομικές σχέσεις, σχέσεις δηλαδή του «οίκου» και βασίζονται όχι μόνο στην βιοποριστική ύπαρξη, αλλά και εγκαθίδρυση μιας κατάστασης και τη συνέχειά της, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι είναι και σχέσεις βαθιά πολιτικές. Άλλωστε αυτό φαίνεται και από την ιδιότητα του εργάτη, ο οποίος πρώτα από όλα είναι πολίτης, είναι αυτός που, άλλοτε και σαν σκλάβος, παρέχει την εργατική του δύναμη σε αυτούς που κατέχουν την ιδιοκτησία για να κινηθεί η οικονομία. Σχέσεις ανθρώπινες, σχέσεις καθημερινής διαντίδρασης, σχέσεις συλλογικότητας, μέσω

Πολιτικοποιούνται σε όλο το κοινωνικό φάσμα και ξεφεύγουν από τα μικρό-επίπεδα λειτουργίας τους, ενδυναμώνονται και διευρύνουν την δράση τους όχι μόνο σε ένα μακρό-επίπεδο, αλλά και πέρα από την υπερδομή και την υποδομή, σε ολόκληρο το κοινωνικό οικοδόμημα. Στο σημείο αυτό, αναφερόμαστε στην παραγωγή ιδεολογίας, μέσω συγκεκριμένων ιδεολογικών μηχανισμών¹² οι οποίοι ασκούν την υπέρτατη εξουσία, μέσω συγκεκριμένων δομών και θεσμών ανά την ιστορική συγκυρία σε όλα τα στάδια της κοινωνικοποίησης του υποκειμένου.

ο Σκιαγραφώντας τη θρησκεία.

Ένας κυρίαρχος ιδεολογικός μηχανισμός είναι η θρησκεία. Ένας μηχανισμός που παρόλο που μπορεί να θεωρείται, στις σύγχρονες εποχές, ξεπερασμένος και

της παραγωγής, της κατανομής, της ανταλλαγής ή εμπορίας προϊόντων είναι πάνω από όλα σχέσεις πολιτικές και ως αυτές οφείλουν να αντιμετωπίζονται. Μπορούμε να συμπεράνουμε, ότι οι σχέσεις αυτές και στο πολιτικό τους επίπεδο είναι σχέσεις εκμετάλλευσης, σχέσεις οι οποίες μέσα τους κρύβουν έντονες αντιθέσεις και ανισότητες, οι οποίες όμως αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, δεν μπορούν να υπάρξουν από μόνες τους, χρειάζονται η μία την άλλη για να μπορέσει να λειτουργήσει το εκάστοτε σύστημα παραγωγής. Έτσι λοιπόν, αποδεικνύεται ότι οι σχέσεις τις οποίες μελετάμε είναι σχέσεις πολιτικές, οικονομικές και ιδεολογικές. Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημάνουμε ότι οι παραγωγικές δυνάμεις φέρουν στην υλικότητα τους, *εξ ίσου τις σχέσεις της αναγνώρισης ή της αποξένωσης, της ειρήνης ή του πολέμου, της συνεργασίας ή της εκμετάλλευσης, της ελευθερίας ή της δουλείας, της δικαιοσύνης ή της αδικίας, διαμέσου των οποίων οι κοινωνίες διατηρούν και αναπαράγουν την πολιτική τους ενότητα* Βλ. Α.Παπαρίζος, *Η κοινωνία των αμαρτωλών*, ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα, 2014, σελ. 752-767.

¹² «Ιδεολογικοί Μηχανισμοί του Κράτους» (ΙΜΚ). Μηχανισμοί οι οποίοι εμφανίζονται στον παρατηρητή με τη μορφή ξεχωριστών θεσμών, αλλά στην πραγματικότητα όλοι τους λειτουργούν για την κυρίαρχη ιδεολογία. Ενδεικτικά θα αναφέρουμε τα θεσμικά πλαίσια στα οποία κινούνται οι ΙΜΚ, τα οποία είναι ο θρησκευτικός ΙΜΚ, ο σχολικός ΙΜΚ, ο οικογενειακός ΙΜΚ, ο νομικός ΙΜΚ, ο πολιτικός ΙΜΚ, ο συνδικαλιστικός ΙΜΚ, ο ΙΜΚ των ΜΜΕ και ο πολιτιστικός ΙΜΚ. Ένα σημαντικό στοιχείο, που γίνεται εύκολα αντιληπτό με την πρώτη ανάγνωση, είναι ότι οι ΙΜΚ είναι κατά κύριο λόγο ιδιωτικοί και όχι δημόσιοι, κάτι το οποίο τους κάνει φαινομενικά να ξεχωρίζουν από το κράτος και την καταπιεστική εξουσία του, όπως προαναφέραμε. Το δεύτερο σημείο που αξίζει να σημειώσουμε είναι η αλλαγή του κορυφαίου ΙΜΚ που έχει συντελεστεί με την πάροδο των χρόνων. Πριν τη Γαλλική Επανάσταση, κορυφαίος και βασικός ΙΜΚ ήταν η θρησκεία, η οποία ασκούσε τεράστια επιρροή στους ανθρώπους. Μετά από αυτήν όμως, όπου έγινε διαχωρισμός κράτους και εκκλησίας, τη θέση του βασικού ΙΜΚ ανέλαβε το σχολείο. Ένα από τα βασικά στάδια κοινωνικοποίησης του κάθε ανθρώπου, λειτουργεί σαν μια σύγχρονη εκκλησία με το ιερατείο – δασκάλους του, και φροντίζει για τη διατήρηση, διάδοση και αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογίας, αλλοτριώνει τον άνθρωπο μέσα στην κοινωνία του ώστε να δεχθεί αβίαστα και χωρίς αντίδραση τον ρόλο του (Αλτουσέρ 1999:82-118). Ένα σχολείο το οποίο παρουσιάζεται τόσο χρήσιμο, τόσο αναγκαίο, τόσο ευεργετικό, το οποίο φροντίζει ώστε να παράγει ανθρώπους χρήσιμους στην κοινωνία, ενώ στην πραγματικότητα βομβαρδίζει προπαγανδιστικά τα παιδιά τα οποία είναι τρωτά, ώστε να προσαρμοστούν στην εκάστοτε κυρίαρχη ιδεολογία. Σε αυτό το σημείο είναι που παρατηρούμε την εξάπλωση της θρησκείας, η οποία αν και έχει απολέσει ένα σημαντικό μέρος της ισχύος της παραμένει ισχυρή και εξαπλώνεται, σε όλους τους θεσμούς και δομές της οργάνωσης της κοινωνίας. Βλ. L.Althusser. *Θέσεις: Ιδεολογία και ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους*, ΘΕΜΕΛΙΟ, Αθήνα, 1999, σελ. 82-118

παρωχημένος¹³, παραμένει ισχυρός καθώς έχει απλώσει τα πλοκάμια του σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής οργάνωσης και λειτουργίας. Σε αυτό βέβαια συναινεί και η αφενός χρησιμοποίηση της θρησκείας και της εκκλησίας συγκεκριμένα, σε εποχές όπου εμφανίζονταν φαινόμενα ανομίας, ως θεματοφύλακας της παράδοσης και της ομαλής λειτουργίας του κοινωνικού συνόλου, αλλά και η προσπάθεια των κυβερνήσεων να κληρονομήσουν τον ιερό – άγιο χαρακτήρα της θρησκείας για να αντιμετωπίσουν παρόμοιες καταστάσεις ανομίας και να διατηρήσουν την κοινωνική συνοχή και λειτουργία υπό τα κυρίαρχα προτάγματα¹⁴.

Η θρησκεία είναι εξουσία χωρίς όρια, μια εξουσία η οποία μπορεί να ασκεί βία σε όλες της τις μορφές, είτε έμμεσα μέσω του δόγματος και του Λόγου της, είτε άμεσα μέσω των αντιπροσώπων της. Είναι υπερσυγκέντρωση νοήματος¹⁵, καθώς τα υποκείμενα ακολουθώντας μια συγκεκριμένη, άκαμπτη και αδιαπραγμάτευτη, κόσμο-θεωρία, νοηματοδοτούνται και αντικεινικοποιούνται σε όλα τα επίπεδα της υποκειμενικότητας τους. Συγκεκριμένα, επειδή στην παρούσα εργασία ασχολούμαστε με την Αγία Γραφή και τον Χριστιανισμό, μπορούμε να σημειώσουμε μια βασική διαφορά αυτής της μονοθεϊστικής θρησκείας με τις πολυθεϊστικές. Κύριο χαρακτηριστικό του Χριστιανισμού είναι ο υπερβατικός Θεός, ο αθάνατος,

¹³ Η θρησκεία, εντός ενός παγκόσμιου μεταβαλλόμενου τοπίου και μιας νέας τάξης πραγμάτων, μπορεί να παγκοσμιοποιείται αλλά κινδυνεύει και να αποδομηθεί, μιας μιας και θα μπορούσαμε να πούμε ότι επιχειρείται μια προσπάθεια απομάγευσης της κοινωνίας. Συνεπώς προσπαθεί να βρει τόπους να επιβιώσει και έτσι αναλαμβάνει ρόλους μέσα στην κοινωνία. Οι δύο ρόλοι που αναλαμβάνει η θρησκεία είναι ο θεραπευτικός ή ο κριτικός. Σημαντικοί ρόλοι καθώς έτσι παραμένει ισχυρή στη συνείδηση των υποκειμένων, καθώς όχι μόνο θεραπεύει το πνεύμα, αλλά στέκεται κριτικά απέναντι σε ότι θέτει σε κίνδυνο τις υπάρχουσες υποκειμενικότητες, εδραιώνεται ως ένας κριτικός φορέας που καταγγέλλει τα κακώς κείμενα, της υπάρχουσας κοινωνικής κατάστασης. Μετατρέπεται σε έναν χώρο για δυσαρεστημένες φωνές. Βλ. Σ.Ζίζεκ, *Η μαριονέτα και ο νάνος. Ο διαστροφικός πυρήνας του Χριστιανισμού*, SCRIPTA, Αθήνα, 2002, σελ. 9-21.

¹⁴ Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Μ. Weber «Οι πολιτικοί σύνδεσμοι αφανίστηκαν, ο πληθυσμός αποπλίστηκε, ενώ απεναντίας το ιερατείο, εφοδιασμένο με συγκεκριμένες πολιτικές αρμοδιότητες διατηρήθηκε με εγγυήσεις στη θέση του. Με παρόμοιο τρόπο όπως η κοινότητα εξαναγκασμού χρησιμοποιήθηκε από το σύνδεσμο γειτονίας για τη διασφάλιση δημοσιονομικών συμφερόντων, έτσι αξιοποιήθηκε εδώ η θρησκευτική κοινότητα πιστών ως μέσο εφησυχασμού των υποταγμένων». Σε εποχές πολιτική ακμής όμως παρατηρούσαμε να κληρονομεί την ιερατική – άγια μορφή της εκκλησίας η πολιτική εξουσία, με την συνοχή της βέβαια, και να αναλαμβάνει αυτή το ρόλο, διαχέοντας και παραμορφώνοντας την ποιμαντική εξουσία μέσα στην κοινωνία. Βλ. Μ. Weber, *Οικονομία και Κοινωνία. Κοινωνιολογία της θρησκείας*, Σαββάλας, Αθήνα, 2007, σελ. 69-154 και Μ. Foucault, *η μικροφυσική της εξουσίας*, ύψιλον, Αθήνα, 1991, σελ. 83-86.

¹⁵ Μας αναφέρει ο Παπαρίζος, «Οι θεοί, όμοια με την εξουσία, αποτελώντας πριν απ' όλα υπερσυγκέντρωση νοήματος, έλκουν και γοητεύουν, όπως απωθούν και φοβίζουν, εξυψώνουν και αναζωογονούν, όπως ταπεινώνουν, χειραγωγούν και αφομοιώνουν, γενούν και δημιουργούν, όπως σκοτώνουν και καταστρέφουν», από το οποίο μπορούμε να συμπεράνουμε τον πολυδιάστατο ρόλο του Χριστιανικού Θεού ο οποίος είναι η απόλυτη δογματική πραγματικότητα και απάντηση σε όλες τις ερωτήσεις – αναζητήσεις – απορίες. Βλ. Α. Παπαρίζος, *Θεός, Εξουσία και Θρησκευτική Συνείδηση*, ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα, 2011, σελ. 239-266.

αδιαμφισβήτητος και ανώτερος ηγέτης των πάντων, όπου για κάθε άνθρωπο είναι σχεδόν αδύνατο να φθάσει την τελειότητα του και να μπορέσει να αγγίξει την αγιότητα του. Οι περισσότερες ανιμικές – παγανιστικές πολυθεϊστικές θρησκείες, διακατέχονται από έναν ανθρωπομορφισμό, οι θεοί είναι πιο κοντά στους ανθρώπους, σε φυσική εμφάνιση και χαρακτήρα, με όλες τις «ατέλειες» που χαρακτηρίζουν τους ανθρώπους, έτσι ώστε είναι δυνατόν να μπορούν να γίνουν αντικείμενο ανταγωνισμού από αυτούς και να οδηγήσουν σε μια ανάπτυξη, μια εξέλιξη, μια προσπάθεια για υπέρβαση γενικότερα της παρούσας υποκειμενικότητας. Ο Χριστιανικός Θεός όμως είναι κάτι το απαραβίαστο, το απλησίαστο, το οποίο οι άνθρωποι δεν μπορούν να πλησιάσουν, κάτι το οποίο βέβαια αναφέρεται πως πρέπει είναι και ο τρόπος ζωής τους, και πάντα θα υστερούν απέναντι του με αποτέλεσμα να νοηματοδοτούνται ως υποδεέστεροι και έτσι να πρέπει να επιδεικνύουν μια ταπεινότητα. Μια θρησκεία η οποία χτίστηκε, διατηρείται και μόνιμα αναπαράγεται δια μέσω αυτής της ταπεινότητας των υποκειμένων, εξουσιάζοντας τα και διατηρώντας τα ως πειθήνια όργανά που ακολουθούν τα προτάγματα της.

Η μετουσίωση της απόλυτης αλήθειας σε ένα πρόσωπο, τον απρόσωπο Χριστιανικό Θεό, είναι η απόδειξης απόλυτης εξουσίας η οποία απλώνεται στην κοινωνία και στα υποκείμενα μέσω της εσωτερίκευσης μιας αισθητής – ηθικής διάστασης¹⁶, μέσω μιας διαμάχης του καλού με το κακό. Ένα κακό το οποίο φέρουν τα υποκείμενα από τη γέννηση τους και αναπαριστάται στο προπατορικό αμάρτημα, σε κάθε τι υλικό, και η προσπάθειά τους να αγιοποιηθούν, να γίνουν κατ'εικόνα και καθ'ομοίωση του υπέρτατου Θεού, τα οδηγεί σε μια βασανιστική ζωή, σε μια σύγκρουση που τους προκαλεί πόνο προκειμένου να εξιλεωθούν για τον μνησίκακο, αδύναμο εαυτό τους. Καλούνται να πληρώσουν τον φόρο σε πόνο

¹⁶ Στην Πρώτη Πραγματεία της Γενεαλογίας της Ηθικής, ο Νίτσε, προσπαθεί να ορίσει τις ρίζες της ηθικής, ξεκινώντας ουσιαστικά με την ετυμολόγηση των λέξεων/όρων *καλός* και *φαύλος*. Η λέξη *καλός* συνδέεται με την ανώτερη τάξη, τους ευγενείς, και η λέξη *φαύλος* με την κατώτερη τάξη. Η άρχουσα τάξη θεωρείται ότι κατέχει ανώτερες πνευματικές ή θεϊκές ιδιότητες, επομένως η σύνδεση των λέξεων που υποδηλώνουν τον *καλό* με λέξεις που υποδηλώνουν την άρχουσα τάξη είναι ένα επιπρόσθετο επιχείρημα για την ορθότητα αυτής της υπόθεσης. Στην πραγματικότητα θεωρεί ότι οι λέξεις *καλός* και *φαύλος* ήταν όροι που υποδήλωναν κοινωνικές τάξεις. Βλ. Φ.Νίτσε, *Γενεαλογία της Ηθικής*, ΠΑΝΟΠΤΙΚΟΝ, Αθήνα, 2010, σελ. 43-83

για το αμάρτημα τους και να υπόκεινται πάντα στην ηγεμονία του υπέρτατου Θεού¹⁷, με τον οποίο έχουν μια σχέση οφειλέτη με πιστωτή αντιστοίχως, ακόμα και αν αυτός ο πιστωτής δεν είναι ο ίδιος ο Θεός, μέσω του δόγματος της επίσημης θρησκείας, αλλά οποιοσδήποτε εκπρόσωπος του, ή πρόγονος ο οποίος επέδειξε βίο ταπεινό, ανάλογο των προσταγών του ιερού δόγματος. Μια ηθική¹⁸ η οποία αποτελείται από παγκόσμιους κανόνες επιβαλλόμενους από τη μέρα της γέννησης, μια αρετή¹⁹ η οποία είναι η απόδειξη του υποδειγματικού – ταπεινού τρόπου ζωής, ηθικές πράξεις οι οποίες συγκροτούν το ήθος του υποκειμένου, σε σημείο να γίνεται παράδειγμα προς τους άλλους, αναφορά προς μίμηση, μια συνείδηση²⁰ η οποία βασιζόμενη στην ηθική και έχοντας ως σκοπό την αρετή και τη σοφία, οριοθετεί τη σκέψη και δημιουργεί ενοχές, οδηγούν τα υποκείμενα στην αναζήτηση της λύτρωσης. Λύτρωση από μια σκληρή και βασανιστική ζωή γεμάτη πόνο, όχι μόνο από τις καθημερινές αντιξοότητες στην προσπάθεια για βιοπορισμό, αλλά και

¹⁷ Τα μέσα με τα οποία το υποκείμενο μπορούσε να αποκτήσει ουράνιες τιμές είναι πλέον οι τιμωρίες και οι νηστείες, η δειλία και η ταπεινοφροσύνη, η χαμηρπής υποταγή και η δουλική υπακοή, αντί της εξόντωσης των τεράτων και την καθυπόταξη των τυράννων. Τα δόγματα της χριστιανικής θρησκείας, είχαν ως σκοπό την καθυπόταξη του πνεύματος των υποκειμένων, ώστε να είναι κατάλληλοι για δουλεία και υπακοή. Βλ. D.Humme, *Η Φυσική ιστορία της θρησκείας*, Σαββάλας, Αθήνα, 2011, σελ.104-148.

¹⁸ Η Ηθική, ή αλλιώς ο Λόγος για τον Καντ, δεν είναι άλλο παρά η καλή θέληση των ανθρώπων να τείνουν στην καλή πράξη, στους οικουμενικούς νόμους ηθικής, οι οποίοι δεν οφείλονται σε εξωγενείς παράγοντες και επιβάλλονται στους ανθρώπους από τη μέρα που έρχονται αυτοί στη ζωή. Ένας Λόγος που στο ανώτερο στάδιο του, στην καθημερινή μάχη του καλού με το κακό, μπορεί να μετονομαστεί σε Σοφία. Αναφέρει χαρακτηριστικά «Μόνο το ηθικώς παράνομο είναι αυτό καθεαυτό κακό, απολύτως απορριπτό και πρέπει να εκριζωθεί, ενώ ο Λόγος που το διδάσκει αυτό, αλλά και ακόμα περισσότερο όταν το πραγματοποιεί στην πράξη, και μόνος αυτός αξίζει το όνομα της σοφίας, σε σύγκριση με την οποία η κακία μπορεί να ονομασθεί βέβαια και αφροσύνη, αλλά μόνον τότε, όταν ο Λόγος αισθάνεται εντός του αρκετή δύναμη, ώστε να την περιφρονεί, και όχι μόνο να την μισεί ως ένα ον που πρέπει να το φοβάται και να εξοπλίζεται εναντίον του». Βλ. Ι.Καντ, *Η θρησκεία εντός των ορίων του Λόγου και μόνο*, ΠΟΛΙΣ, Αθήνα, 2008, σελ. 12,19,31,52,61,68,72,76,92,112,129,140,209, 211, 236,265,288,313-314.

¹⁹ Με τον ισχυρισμό ότι η ευδαιμονία είναι ενέργεια της ψυχής που καθοδηγείται από την αρετή ο Αριστοτέλης στρέφεται προς τη διερεύνηση των κατ' αρετήν πράξεων. Ο ευδαίμων βίος, *εν βίο τελείω*, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, αφορά το σύνολο της ανθρώπινης ζωής και όχι μόνο σύντομες περιόδους της. Γι' αυτό είναι απαραίτητη η εύνοια της τύχης αλλά και η ηθικότητα για την απόκτηση της ευδαιμονίας. Η ηθικότητα, έγκειται σε ορισμένες πράξεις οι οποίες γίνονται, όχι επειδή είναι ορθέκια επιβάλλονται, αλλά επειδή θα μας φέρουν πιο κοντά στο ανθρώπινο αγαθό. Ένα ανθρώπινο αγαθό το οποίο συλλαμβάνεται ως ένα σύνολο ικανοτήτων και δραστηριοτήτων ορθολογικής ιδιοποίησης και εκδηλώνεται μέσα από την καλλιέργεια της αρετής. Βλ. Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια*, 2 τόμοι, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1993

²⁰ Ο S.Freud, αναφορικά με τη συνείδηση την θεωρούσε ως τον απόλυτο έλεγχο της θρησκείας και συνάμα και της εξουσίας πάνω στα υποκείμενα. Αυτό γιατί, η συνείδηση είναι ο εαυτός των υποκειμένων, το τεράστιο υπεργώ που υψώνεται πάνω από το εγώ, το καταπιέζει και το αναγκάζει να ακολουθεί κανόνες τους. Βλ. S.Freud, *Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας*, Επίκουρος, Αθήνα, 2013, σελ.11-198

από την προσπάθεια για τον απόλυτο συμβιβασμό με την ανικανότητα²¹, την ηττοπάθεια και την επιβεβαίωση και αποδοχή της αδυναμίας για μια εξέλιξη, μια κοινωνική και πνευματική ανέλιξη, στο βωμό της πλήρους υποταγής στην ανώτερη εξουσία, της πραγματοποίησης τους και εξάλειψης της υποκειμενικότητας τους. Μια υποκειμενικότητα η οποία διαιρείται σε σώμα και ψυχή, σε σάρκα και πνεύμα, έτσι ώστε στην προσπάθεια για λύτρωση και σωτηρία του πνεύματος τα υποκείμενα είναι υποχρεωμένα να απαρνηθούν την υλικότητα τους²².

Ένας καθολικός Θεός, μια καθολική θρησκεία, που αποικούν σε κάθε κομμάτι της κοινωνίας, οπουδήποτε βρίσκουν πρόσφορο έδαφος και προσπαθούν μέσω μιας ιμπεριαλιστικής²³ πολιτικής να δημιουργήσουν μια αυτοκρατορία²⁴

²¹ Ο Νίτσε, κατακεραυνώνει τον χριστιανισμό, αναφέροντας ότι ένας Θεός που δεν έχει θέληση για δύναμη και κυριαρχία, είναι ανήμπορος και αδύναμος, οπότε και γίνεται αναγκαστικά καλός. Έτσι λοιπόν, νοσηματοδοτούνται εντός αυτής της ανικανότητας και τα υποκείμενα, τα οποία μαθαίνουν να αυτοαποκαλούν την ανικανότητα που τους έχουν εμφυσήσει σε καλοσύνη και επαφίονται στην εξουσία του Θεού και των εκπροσώπων του, των ιερέων. Αναφέρει χαρακτηριστικά: «Αυτό το υβριδικό παρακμιακό κατασκευάσμα, το φτιαγμένο από το μηδέν, την έννοια και την αντίφαση, στο οποίο βρίσκουν την καθαγίαση τους όλα τα παρακμιακά ένστικτα, όλες οι δειλίες και οι κοπώσεις της ζωής ... οι αμαρτίες γίνονται απαραίτητες σε κάθε ιερατικά οργανωμένη κοινωνία, είναι οι πραγματικές ενδείξεις της δύναμης, ο ιερέας ζει από τις αμαρτίες, του είναι απαραίτητο να αμαρτάνουν οι άνθρωποι... Ύψιστη πρόταση, Ο Θεός συγχωρεί εκείνους που μετανοούν – δηλαδή, εκείνους που υποτάσσονται στον ιερέα». Βλ. Φ.Νίτσε, *Ο Αντίχριστος*, ΠΑΝΟΠΤΙΚόν, Αθήνα, 2010, σελ. 15-123.

²² Υποστηρίζοντας ότι, υπό την προϋπόθεση του συμβάντος-Χριστός, έχει γίνει εφικτή η επιλογή πραγμάτων που δεν υπάρχουν κόντρα στα πράγματα που υπάρχουν, ο Χριστιανικός λόγος έχει μια εντελώς νέα σχέση με το αντικείμενό του. Όντως, ενέχεται εδώ μια άλλη μορφή του πραγματικού. Αυτή η μορφή θα ξεδιπλωθεί μέσα από την αποκάλυψη του γεγονότος ότι αυτό που συγκροτεί το υποκείμενο στη σχέση του με το πραγματικό δεν είναι η ενότητά του, αλλά η διαίρεσή του. Στην πραγματικότητα, το ένα υποκείμενο είναι η σύζευξη δύο υποκειμενικών μονοπατιών, που ο Παύλος ονομάζει σάρκα (σαρξ) και πνεύμα. Το πραγματικό με τη σειρά του, στο βαθμό που με κάποιο τρόπο συλλαμβάνεται από τα δύο μονοπάτια που συγκροτούν το υποκείμενο, μπορεί να κληθεί σύμφωνα με δύο ονόματα: θάνατος ή ζωή. Παρά τη δυσκολία που ενέχεται στη αντίληψη του θανάτου ως μορφής σκέψης, δεν θα έπρεπε να διστάσουμε να μεταφράσουμε το παραπάνω ως εξής: «Η σκέψη της σάρκας είναι θάνατος· η σκέψη του πνεύματος είναι ζωή». Βλ. A.Badou, *Άγιος Παύλος: Το θεμέλιο του Οικουμενισμού*, σελ. 59-68.

²³ Ο ιμπεριαλισμός αποτελεί πολιτική επέκτασης του ελέγχου ή της εξουσίας που ασκείται σε ξένες οντότητες ως μέσο απόκτησης και/ή διατήρησης μιας αυτοκρατορίας. Αυτό συμβαίνει είτε μέσω άμεσης εδαφικής κατάκτησης ή εποικισμού είτε διαμέσου έμμεσων μεθόδων άσκησης ελέγχου στα πολιτικά και/ή τα οικονομικά πράγματα άλλων κρατών. Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται συχνά για να περιγράψει την πολιτική επικυριαρχίας ενός έθνους σε άλλες χώρες, ανεξάρτητα από το αν το έθνος θεωρεί τον εαυτό του μέρος της αυτοκρατορίας. Βλ. *Ο ιμπεριαλισμός, ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*, Συγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1986.

²⁴ Η Αυτοκρατορία στην προβληματική των πολιτικών φιλόσοφων Hardt και Negri είναι η κυρίαρχη εξουσία που κυβερνά τον σύγχρονο κόσμο, είναι η πολιτική μορφή της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης. Οι συγγραφείς αναφέρονται στην αντίληψη του *δίκαιου πολέμου* και περιγράφουν το λεγόμενο *δικαίωμα παρέμβασης* σα να προέρχεται από μια *μόνιμη κατάσταση ανάγκης και εξαιρετικών συνθηκών που δικαιολογείται με βάση τις ουσιαστικές αρχές της δικαιοσύνης*. Ωστόσο, ισχυρίζονται πως *Αν και η πρακτική της Αυτοκρατορίας είναι συνεχώς λουσμένη στο αίμα, η αντίληψη της Αυτοκρατορίας είναι (ιδεολογικά) πάντοτε συνδεδεμένη με την ειρήνη — μία συνεχή και οικουμενική ειρήνη έξω από την ιστορία*. Ωστόσο, οι συγγραφείς, δεν περιορίζονται μόνο στη δικαϊκή προοπτική, αλλά αναλύουν επίσης το μετασχηματισμό του προτύπου εξουσίας από την προοπτική της βιοπολιτικής παραγωγής, δηλαδή «της παραγωγής της ίδιας της κοινωνικής ζωής όπου το

ταπεινοφροσύνης. Μια αυτοκρατορία η οποία καλύπτεται από ένα γυάλινο ταβάνι το οποίο αποτελεί το όριο παρέκκλισης, στα πλαίσια του κυρίαρχου δογματισμού, των υποκειμένων, το εμπόδιο σε κάθε προσπάθεια τους για ανύψωση, εξέλιξη, σε κάθε προοπτική αποκαθήλωσης της απόλυτης αλήθειας και των ηθικών κανόνων που τη διέπουν. Μια πυρηνική ουσιοκρατική κόσμο-θεώρηση της πραγματικότητας η οποία δια μέσου των συμβόλων – τοτέμ της, του μυστικιστικού της χαρακτήρα λατρείας δεν βασίζεται στην κοινωνική ενδυνάμωση, την εκλογίκευση, την επανάσταση, την αποκρυστάλλωση ξεπερασμένων αντιλήψεων και λειτουργιών, αλλά στην ανακύκλωση δογμάτων, στερεοτύπων και βίαιων ανισοτήτων με σκοπό τη διατήρηση, αναπαραγωγή και ενίσχυση τους. Άλλωστε, ο χαρακτήρας της θρησκείας είναι τόσο άκαμπτος και επιβλητικός ώστε τα υποκείμενα να διακατέχονται από ένα αίσθημα μόνιμης ευθύνης απέναντι στον εαυτό τους, στους άλλους και στο Θεό, όπου δια μέσω αυτής της εσωτερίκευσης να καταλήγουν σε κινήσεις αυτοθυσίας, σε μια σειρά αλτρουιστικών πράξεων μέσω των οποίων αποζητούν τη λύτρωση τους και τον εξαγνισμό της κοινωνίας. Ένας αλτρουισμός ο οποίος καλλιεργείται από την εμπιστοσύνη²⁵ στον Θεό και την αναγνώριση αυτής της εμπιστοσύνης και ταπεινότητας οι οποίες είναι σημάδι φερεγγυότητας στην κοινωνική ομάδα.

Στον λυτρωτικό αυτό αγώνα, υπάρχουν και οι εκπρόσωποι της θρησκείας, το αποκαλούμενο ιερατείο, παπαδαριό, οι οποίοι επωμίζονται το ιερό καθήκον να καθοδηγούν, χειραγωγούν, τα υποκείμενα – πιστούς και να φροντίζουν για την επαφή τους με το Θεό και τις προσταγές του. Ένα πλέγμα σχέσεων και θεσμών από

οικονομικό, το πολιτικό και το πολιτισμικό αυξανόμενα αλληλεπικαλύπτονται και επενδύουν το ένα στο άλλο». Έτσι λουπόν, βλέπουν την ύπαρξη της Αυτοκρατορίας μέσω της ύπαρξης ενός δίπολου όπου, από τη μία μεριά, μια δικαϊκή δομή και μία συντεταγμένη εξουσία, δομημένη από τη μηχανή της βιοπολιτικής εξουσίας και από την άλλη μεριά το πολυφωνικό πλήθος των παραγωγικών δημιουργικών υποκειμενικότητων της παγκοσμιοποίησης που έχουν μάθει να πλέουν σ' αυτήν την τεράστια θάλασσα. Επομένως η δύναμη του πλήθους να «αποεδαφικοποιεί» είναι η παραγωγική δύναμη που στηρίζει την Αυτοκρατορία. Βλ. M.Hardt, A.Negri, *Αυτοκρατορία*, SCRIPTA, Αθήνα, 2002

²⁵ Κατά τον Giddens, η εμπιστοσύνη που γεννιέται από τη φροντίδα είναι ο ακρογωνιαίος λίθος της πραγματικότητας κάποιας δεδομένης θρησκείας. Η περιοδική και ειλικρινής υποταγή σε κάποιον κηδεμόνα, ή κηδεμόνες, είναι κοινός παρονομαστής σε όλες τις θρησκείες, και έτσι χορηγείται στα υποκείμενα η επίγεια ευτυχία και η πνευματική υγεία. Η ανάπτυξη των υποκειμένων στα πλαίσια που η ατομική εμπιστοσύνη γίνεται κοινή πίστη και η ατομική δυσπιστία αναγνωρισμένο κακό, θα αποτελεί μέρος της τελετουργικής πρακτικής των πολλών και σημάδι φερεγγυότητας στην κοινότητα. Βλ. A.Giddens, *Οι συνέπειες της Νεωτερικότητας*, ΚΡΙΤΙΚΗ, Αθήνα, 2014, σελ. 150-151.

εκπροσώπους της θρησκείας, οι οποίοι θεωρούν εαυτούς υπεράνω των άλλων και κάθε μορφής πολιτισμού καθώς κατέχουν την ιερή τέχνη και την δικαιοδοσία να εκτελούν τις εντολές του Θεού. Ανήκουν στον γραφειοκρατικό μηχανισμό της εκκλησίας, συναποτελούν ένα πολύπλοκο ιεραρχικό σύστημα το οποίο βασίζεται στην απόλυτη πειθαρχία στο χριστιανικό δόγμα αλλά και στην διατήρηση, αναπαραγωγή και εξάπλωση του σε όσο το δυνατόν περισσότερα υποκείμενα. Με το μανδύα της ιερότητας και της απόλυτης ταπεινότητας, διαδίδουν τον παραλλαγμένο λόγο του Θεού προκειμένου να εξυπηρετήσουν τα δικά τους μικροπολιτικά συμφέροντα, να ικανοποιήσουν τα κατάλοιπα²⁶ τους και να καλύψουν την ανικανότητα τους απέναντι σε ένα παγκόσμιο μεταβαλλόμενο τοπίο και σε μια ολοένα πιο χειραφετημένη υποκειμενικότητα. Ένα δόγμα της θρησκείας το οποίο δια μέσου μιας αμυντικής, φαινομενικά και μόνο, εξουσίας επιτίθενται σε κάθε τι προοδευτικό. Αποτελούν τους πνευματικούς ηγέτες ενός κράτους, αλλά στην πραγματικότητα ασκούν ακραία πολιτική εξουσία, με την ανοχή του κρατικού μηχανισμού, αλλά και με την προπαγάνδα που αναπαράγουν στους κόλπους της ιερής – θρησκευτικής κοινότητας τους, της ενορίας τους, ασκούν πιέσεις προκειμένου να επιβεβαιώσουν την εξουσία τους, να την αυξήσουν, σε ένα παιχνίδι – πόλεμο για την πλήρη εγκαθίδρυση της εξουσίας του Θεού και των εκπροσώπων του στη γη. Μια εγκαθίδρυση η οποία δεν δέχεται χειραφετημένες διαφορετικότητες εντός αυτής, παρά μόνο συμμετέχουσες διαφορετικότητες οι οποίες όμως έχουν δεχθεί την ανωτερότητα και καθολικότητά της²⁷.

²⁶ Κατά τον Παρέτο, μέσα στην κοινωνία υπάρχουν υποκείμενα τα οποία έχουν κατάλοιπα και μέσω των παραγώνων εκλογικεύουν τη συμπεριφορά τους. Τα κατάλοιπα και τα παράγωγα είναι τα «εσωτερικά στοιχεία» του κοινωνικού συστήματος και δια μέσου της αλληλεπίδρασης τους καθορίζεται ο βαθμός ισορροπίας του. Το συμφέρον είναι κατάλοιπο, μορφή, τρόπος πράξης ή τρόπος εκλογίκευσης της πράξης, δηλαδή είναι αίτιο ή αποτέλεσμα. Μια κατάσταση κατά την οποία η κυρίαρχη ιδεολογία μέσω της προπαγάνδας της και της επίδρασης της στα υποκείμενα, προσπαθεί να διατηρήσει την κοινωνική ισορροπία. Βλ. Μ.Ν.Αντωνοπούλου, *Οι κλασικοί της Κοινωνιολογίας. Κοινωνική θεωρία και νεώτερη κοινωνία*, Σαββάλας, Αθήνα, 2008, σελ. 279-322.

²⁷ Ο Μαρξ, αναφερόμενος στην αστική, πολιτική χειραφέτηση, την οποία επιδίωκαν οι «Εβραίοι» εντός του γερμανικού κράτους, ανέφερε ότι, αν επιθυμούν πράγματι να την επιτύχουν, οφείλουν να δουλέψουν σαν Γερμανοί, σαν άνθρωποι γενικότερα για μια πανανθρώπινη χειραφέτηση. Πρέπει να πάψουν να υπάρχουν αυτά τα δίπολα και οι διαφορετικότητες στο πλαίσιο το πολιτικό – θρησκευτικό και να χειραφετηθούν πρώτα οι ίδιοι και μετά να απαιτήσουν και από τους άλλους το ίδιο. Σαν άλλο δέρμα φιδιού, πρέπει να πάψει η θρησκευτική αντίθεση, καταργώντας τη θρησκεία, οπότε και «Απ'τη στιγμή που και ο Εβραίος και ο χριστιανός θα θεωρήσουν αμοιβαία τις θρησκείες τους σα διάφορες βαθμίδες της ανάπτυξης του ανθρώπινου πνεύματος, δε θα βρίσκονται πια σε θρησκευτική αντίθεση, αλλά σε σχέση καθαρά κριτική, επιστημονική, ανθρώπινη». Βλ. Κ.Μαρξ, *Για το Εβραϊκό ζήτημα*, ΓΚΟΒΟΣΤΗ, Αθήνα, 2010, σελ. 143-199.

Ο Θεός, μια καθαρή θετικότητα, η μετουσίωση της απόλυτης αλήθειας, το κενό στις επιστημονικές εξηγήσεις, δεν είναι τίποτα παραπάνω από μια υπερσυγκέντρωση νοήματος η οποία εκφράζει και την απόλυτη εξουσία. Μια εξουσία που δρα ασταμάτητα πάνω στον άνθρωπο δημιουργώντας σχέσεις ηγεμονίας και υπακοής, παραγωγής νοήματος και υποκειμενικότητας, ιδιοποίησης μέσω παραγωγής, βίας και συναίνεσης. Ο άνθρωπος υπόκειται σε μια γενική αντικειμενοποίηση, όπου βάσει της εποχής, του τόπου και του τρόπου παραγωγής, του τύπου της κοινωνίας μπορεί να εννοιολογηθεί. Το αναφερόμενο κοινωνικό γίνεσθαι είναι σημαντικό σε αυτή την έρευνα, όπως και ο χώρος εντός του οποίου πραγματοποιούνται όλες οι δράσεις και τα δρώντα υποκείμενα. Πρέπει να εξετασθεί η τοπογραφία και σκηνογραφία εντός της οποίας λαμβάνει χώρα αυτή η οικονομία της εξουσίας, προκειμένου να κατανοηθεί η αρχιτεκτονική ενός οικοδομήματος το οποίο αποτελείται από την βάση ως την κορυφή, την υποδομή και υπερδομή²⁸ του, από ανισότητες και βία, εκφράσεις εξουσίας, δράσεις πάνω σε δράσεις, ενός πανίσχυρου ιδεολογικού μηχανισμού παραγωγής νοήματος, ιδιοποίησης σχέσεων παραγωγής, βίας και ανισοτήτων, με σκοπό τη συγκρότηση υποκειμενικότητας, μέσω της αντικειμενοποίησης των υποκειμένων και την διεργασία του κάθε υποκειμένου ξεχωριστά, αλλά και της κοινωνικής ολότητας.

ο Η Επιστήμη της Κοινωνιολογίας

Παρατηρώντας όλα τα παραπάνω μπορούμε να κατανοήσουμε ότι βρισκόμαστε μπροστά σε ένα περίπλοκο πλέγμα ανθρωπίνων σχέσεων, το οποίο

²⁸ Ανατρέχουμε στον Αλτουσέρ και τον Μαρξ και να δούμε τη λειτουργία της υποδομής και της υπερδομής. Η υποδομή, η οποία είναι η ένωση των παραγωγικών δυνάμεων και των σχέσεων παραγωγής, και η υπερδομή, η οποία χωρίζεται σε δύο επίπεδα, το νομικό – πολιτικό το οποίο αντιστοιχεί στο δίκαιο και το κράτος, και στο ιδεολογικό, το οποίο περιλαμβάνει τις διάφορες θρησκευτικές, ηθικές, νομικές, πολιτικές ιδεολογίες. Χαρακτηριστικό της λειτουργίας των δύο αυτών δομών είναι το παράδειγμα που δίνει ο Αλτουσέρ, όπου την παριστάνει σαν ένα οικοδόμημα στο οποίο η βάση είναι η υποδομή πάνω στην οποία υψώνονται τα δύο επίπεδα της υπερδομής. Έτσι λοιπόν γίνεται εύκολα αντιληπτό και κατανοητό ότι το ένα εξαρτάται από το άλλο, το χρειάζεται για να μπορεί να λειτουργεί σωστά και όσο πιο ισχυρό είναι το ένα, αντίστοιχα ισχυρό είναι και το άλλο. Η βάση, υποδομή, είναι αυτή που καθορίζει το υπόλοιπο οικοδόμημα, περιορίζοντας έτσι σε ένα βαθμό την αυτονομία της υπερδομής. Μια αυτονομία η οποία θα μπορούσαμε να πούμε ότι φαίνεται στους παραπάνω ορόφους του φανταστικού κτιρίου που παρατηρούμε, οι οποίοι όμως, εξαρτώνται κάπως από τα προηγούμενα πατώματα, αλλά είναι ήδη καθορισμένοι από την υποδομή, από τη βάση. Άλλωστε, η αυτονομία τους περιορίζεται και από τον δείκτη αποτελεσματικότητας που παρουσιάζουν και που έχει άμεση σχέση με την υποδομή. Είναι αυτή η οποία θέτει τους όρους και πάνω σε αυτούς μια σειρά από ιεραρχικές λειτουργίες της υπερδομής, αναλαμβάνουν να αναπαράγουν τους όρους παραγωγής. Αξίζει να σημειώσουμε ότι η ιδεολογία, δεν αναπαράγεται κάποιο συγκεκριμένα, αλλά βρίσκεται εντός ολόκληρου του οικοδομήματος. Βλ. Λ.Αλτουσέρ, *ΘΕΣΙΣ, Ιδεολογία και ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους*, ΘΕΜΕΛΙΟ, Αθήνα, 1999.

για να μπορέσουμε να αναλύσουμε, αποκωδικοποιήσουμε, οφείλουμε να εισέλθουμε σε μια εκ βάθους ανάλυση του, να φωτίσουμε τα αθέατα και σκοτεινά σημεία του και όχι να αναλωθούμε σε μια επιφανειακή ανάλυση η οποία θα πάσχει από επιστημονικής αποδείξεως, όσον αφορά την επιστήμη της Κοινωνιολογίας. *Θεωρώ πως η επιστήμη της Κοινωνιολογίας οφείλει να ασχοληθεί άμεσα και δυναμικά με τα οικονομικά και πολιτικά συστήματα, με τις μεγάλες ιδεολογικές και κοσμοθεωρητικές αφηγήσεις και τις μεταξύ τους σχέσεις, δείχνοντας τους πιθανούς τρόπους με τους οποίους οι κυβερνήσεις και οι δημόσιοι θεσμοί μπορούν να επεμβαίνουν σ'αυτά προς όφελος των κοινωνιών της ανθρωπότητας²⁹.*

Παρατηρώντας λοιπόν τις σχέσεις παραγωγής, μπορούμε να αναφέρουμε ότι είναι οι σχέσεις ανάμεσα σε μια τάξη ατόμων που έχουν την ιδιοκτησία των παραγωγικών δυνάμεων και του κεφαλαίου, και σε μια τάξη ατόμων που είναι υποχρεωμένα να πωλούν τη χρήση της εργασιακής τους δύναμης έναντι κάποιας αμοιβής. Από αυτό καταλαβαίνουμε ότι η κάθε τάξη είναι συμπληρωματική της άλλης. Αλλά για να καταφέρουμε να διαπιστώσουμε εάν παράγονται ανισότητες μέσα σε αυτές τις σχέσεις δεν αρκεί μια επιδερμική μελέτη σε αυτές. Όπως υποστήριζε και ο Μαρξ, η λογική των σχέσεων αυτών εξαρτάται από την λειτουργία των κρυμμένων δομών. Δομές, οι οποίες βέβαια δε λειτουργούν μόνες τους αλλά σαν ολότητες που συγκροτούν συστήματα. Μια λειτουργία που αν ανακαλυφθεί θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε την πραγματικότητα πίσω από την φαινομενική πραγματικότητα³⁰. Μια φαινομενική πραγματικότητα η οποία φροντίζει ώστε ο μηχανισμός εκμετάλλευσης της μίας τάξης από την άλλη να παραμένει αθέατος, όχι επειδή ο άνθρωπος εξαπατά τον εαυτό του, αλλά επειδή η ίδια η πραγματικότητα που ζει τον εξαπατά, η καθημερινότητα και οι καθημερινές πρακτικές τον κάνουν να θεωρεί όλα αυτά τα φαινομενικά ως αληθινά και να τα δέχεται χωρίς να εισέρχεται στους λόγους που βρίσκονται πίσω από αυτά. Μια αποκάλυψη, η οποία δεν πρόκειται να αλλάξει την καθημερινή αντιμετώπιση του φαινομένου από τους ανθρώπους, αλλά θα είμαστε σε θέση να κατανοούμε καλύτερα τα όσα

²⁹ Παπαρίζος Α., *Η κοινωνία των αμαρτωλών*, ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα, 2014, σελ. 739

³⁰ Godelier M., *Μαρξιστικοί ορίζοντες στην κοινωνική ανθρωπολογία. Τόμος Β*, GUTENBERG, Αθήνα, 1992 σελ. 78-88

διαδραματίζονται εντός των σχέσεων αυτών. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα που δίνει ο Levi-Strauss για το μικροσκόπιο, μέσω του οποίου μπορούμε να παρατηρήσουμε την εσωτερική δομή ενός μορίου, κάτι το οποίο όμως δεν αλλάζει το ότι το μόριο δεν πρόκειται να γίνει πιο ορατό στο γυμνό μάτι³¹. Θα μπορούσαμε να ολοκληρώσουμε το συλλογισμό αναφέροντας ότι, όπως τόνιζε ο Μαρξ, η κάθε επιστήμη θα ήταν περιττή αν η φαινομενική όψη των πραγμάτων συνέπιπτε με την ουσία τους. Αξίζει να σημειώσουμε και το σφάλμα του εμπειρισμού των ανθρωπολόγων, συγχέοντας την ορατή ιεραρχία των θεσμών με την αθέατη και συνάμα πραγματική ιεραρχία αυτών, μέσω της οποίας λαμβάνουν χώρα οι λειτουργίες τους³².

³¹ ο.π. σελ. 86

³² Godelier M., *Μαρξιστικοί ορίζοντες στην κοινωνική ανθρωπολογία*. Τόμος Α, GUTENBERG, Αθήνα, 2005 σελ. 162-164

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι**Σχέσεις παραγωγής ως σχέσεις εξουσίας και παράγοντες δημιουργίας
ανισοτήτων****Α) Σχέσεις ιδιοκτησίας**

Εκκινούμε με τον όρο σχέση, ο οποίος προέρχεται από τη φιλοσοφία και δηλώνει την αλληλεξάρτηση των όντων και φαινομένων στη φύση, στην κοινωνία, στη συνείδηση. Συνήθως τα πράγματα περιγράφονται με τις ιδιότητές τους, αλλά οι μεταξύ τους σχέσεις είναι που ενεργοποιούν και αποκαλύπτουν τις ιδιότητες αυτές. Γι' αυτό και ο Χέγκελ παρατήρησε ότι η ουσία των πραγμάτων αποκαλύπτεται με το σύνολο των σχέσεων τους, ο άνθρωπος ορίζεται ως το σύνολο των σχέσεων του. Η σπουδή και περιγραφή των διαφόρων σχέσεων και η περιγραφή τους, αποτελούν αφετηρία και επιδίωξη της επιστήμης.

Η ιδιοκτησία είναι ο ιστορικά καθορισμένος τρόπος διάθεσης μεριδίων των αντικειμένων, των μέσων παραγωγής και της εργασίας. Η ιδιοκτησία συνιστά το αποτέλεσμα της ιδιοποίησης. Είναι δηλαδή οι σχέσεις που διαμορφώνονται στη διαδικασία, στην πορεία της οποίας εντοπίζεται η πραγματική δυνατότητα του ανθρώπου να διαθέτει όπως αυτός κρίνει μέρος των προϊόντων των μέσων παραγωγής και να εκπληρώνει τη μία ή την άλλη εργασία. Η ιδιοκτησία ως σχέση παραγωγής είναι ένα πλέγμα μεταξύ ανθρώπων, είναι αμοιβαίες σχέσεις των ανθρώπων αναφορικά με τα αντικείμενα, τα μέσα παραγωγής, την ίδια την εργασία και τα προϊόντα αυτής. Η ιδιοκτησία επί των τελικών προϊόντων παραγωγής, η διανομή και ιδιοποίηση τους είναι σε τελευταία ανάλυση απότοκες της ιδιοκτησίας επί του παραγωγού, επί των μέσων παραγωγής και της ίδιας της εργασίας, της διανομής και ιδιοποίησης τους. Συνεπώς η διαδικασία παραγωγής συνιστά την κυρίαρχη στιγμή των ιδιοκτησιακών σχέσεων, η διανομή των συστατικών στοιχείων της παραγωγής συνιστά τον βαθύτερο πυρήνα των εν λόγω σχέσεων. Ο τρόπος, ο χαρακτήρας της εργασίας, της παραγωγής, συγκροτούν το εκάστοτε φάσμα δυνατοτήτων για την πραγματοποίηση ιστορικά συγκεκριμένων σχέσεων

ιδιοκτησίας. Οι σχέσεις ιδιοκτησίας καθορίζονται προπαντός από τον χαρακτήρα της εργασίας εκείνης η οποία διαδραματίζει τον κύριο ρόλο στη συνολική εργασία ορισμένης κοινωνίας, και ιδιαίτερα από τον χαρακτήρα των μέσων παραγωγής αυτής της εργασίας, επομένως και του ανθρώπου που αυτά απαιτούν. *Οι σχέσεις ιδιοκτησίας και εργασίας, ανταλλαγής και εμπορίας, είναι ταυτόχρονα παντού και πάντοτε και σχέσεις αναγνώρισης και φιλίας, αντιπαράθεσης και έχθρας, συνεργασίας και δικαιοσύνης ή εκμετάλλευσης και αδικίας. (...) Οι σχέσεις ιδιοκτησίας, από τις πιο απλές μέχρι και τις πιο σύνθετες, είναι διαμεσολαβημένες και εγγυημένες από την κοινωνία ως ολότητα και από τους διοικητικούς ή κρατικούς μηχανισμούς που διαθέτει. Είναι κατοχυρωμένες από τη νομιμοποιημένη άσκηση βίας που μπορεί να ασκήσει το κράτος ή η διοίκηση, ώστε να εγγυηθεί και να τις προστατεύσει ως ελευθερίες και δικαιώματα*³³.

B) Δυνάμεις παραγωγής

Όταν αναφερόμαστε στις παραγωγικές δυνάμεις, εννοούμε τα μέσα παραγωγής με τα οποία παράγονται τα υλικά αγαθά, τους ανθρώπους (την εργατική τους δύναμη) οι οποίοι βάζουν σε κίνηση τα μέσα προκειμένου να πραγματοποιηθεί η παραγωγή των υλικών αγαθών. Οι παραγωγικές δυνάμεις εκφράζουν τη σχέση των ανθρώπων προς τα αντικείμενα και τις δυνάμεις της φύσης, που χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία. Τα μέσα παραγωγής που αναφέραμε είναι τα αντικείμενα εργασίας και τα μέσα εργασίας. *Όλα τα πράγματα, που η εργασία απλώς τα αποσπάει από την άμεση σχέση τους με το γήινο σύνολο, είναι αντικείμενα εργασίας που υπάρχουν από τη φύση*³⁴. Τα αντικείμενα εργασίας, τα οποία μπορούμε να ονομάσουμε και πρώτες ύλες ή ακατέργαστα υλικά. *Όταν το αντικείμενο εργασίας έχει περάσει και φιλτραριστεί από προηγούμενη εργασία το ονομάζουμε πρώτη ύλη*³⁵. Τα μέσα εργασίας είναι όλα τα πράγματα με τη βοήθεια

³³ Παπαρίζος Α., *Η κοινωνία των αμαρτωλών*, ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα, 2014 σελ. 316-331

³⁴ Μαρξ Κ., *ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ*, ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ, Αθήνα, 2002 σελ. 191

³⁵ ο.π. σελ. 192

των οποίων ο άνθρωπος επιδρά στη φύση και προσαρμόζει τα αντικείμενα της για να τα καταναλώσει. *Το μέσο εργασίας είναι ένα πράγμα ή σύνολο από πράγματα, που ο εργάτης παρεμβάλει ανάμεσα στον εαυτό του και στο αντικείμενο της εργασίας και που χρησιμεύουν σαν αγωγοί της δραστηριότητας του πάνω σ' αυτό το αντικείμενο*³⁶. Στα μέσα εργασίας ανήκουν

- τα εργαλεία παραγωγής (συμπεριλαμβάνονται τα πολυποίκιλα εργαλεία που χρησιμοποιεί ο άνθρωπος στην παραγωγική διαδικασία),
- η γη, το έδαφος (χρησιμοποιείται σαν μέσο εργασίας όταν χρησιμοποιείται για την καλλιέργεια προϊόντων και σαν αντικείμενο εργασίας όταν χρησιμοποιείται για παρασκευή πρώτων υλών όπως τούβλα κλπ),
- τα κτίρια παραγωγής, τα εργαστήρια (εγκαταστάσεις από ηγεμόνες, πόλεις ή συνδέσμους εργαζομένων, κατά κύριο λόγο με σταθερούς μηχανισμούς),
- οι δρόμοι, οι διώρυγες, οι αποθήκες.
- ο ορυκτός πλούτος (μεταλλευτικά),
- οι πηγές ενέργειας,
- τα μέσα εργασίας και οι πρώτες ύλες.

Επίσης αξίζει να αναφερθούμε και στην εργατική δύναμη, η οποία είναι το σύνολο των σωματικών και πνευματικών ικανοτήτων του ανθρώπου, χάρη στις οποίες είναι σε θέση να συμμετέχει στην παραγωγική διαδικασία. Πιο απλά, είναι η ικανότητα του ανθρώπου για εργασία. *Η πρώτη παραγωγική δύναμη όλης της ανθρωπότητας είναι ο εργάτης, ο εργαζόμενος*³⁷.

³⁶ ο.π. σελ. 192

³⁷ Λένιν Β.Ι. *Ο ιμπεριαλισμός, ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*, Συγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1986

Γ) Σχέσεις παραγωγής

Όσον αφορά τις σχέσεις παραγωγής, αξίζει να αναφέρουμε ότι είναι όρος της μαρξικής θεωρίας, με τον οποίο αποδίδεται ένα σύστημα κοινωνικών σχέσεων στο οποίο συμμετέχουν τα άτομα στα πλαίσια της παραγωγικής διαδικασίας. Δηλαδή οι άνθρωποι παράγουν κάτω από ορισμένες «αντικειμενικές» σχέσεις και συνθήκες συνεργασίας και ανταλλαγής. Οι παραγωγικές σχέσεις μιας κοινωνίας αποτελούν ένα πολύπλοκο σύστημα που εμπεριέχει τις σχέσεις προς τα μέσα παραγωγής και ειδικότερα τις σχέσεις ιδιοκτησίας προς τα μέσα παραγωγής, τις σχέσεις ανταλλαγής δραστηριοτήτων και ενεργειών, τη συνεργασία όσων μετέχουν στην παραγωγή, την κατανομή της εργασίας, τη θέση και τις σχέσεις των διάφορων κοινωνικών ομάδων και τάξεων στην παραγωγή και τέλος τις σχέσεις διανομής του παραγόμενου προϊόντος. Το σύνολο των σχέσεων αυτών αποτελεί την οικονομική δομή μιας κοινωνίας, αυτό που στη μαρξική θεωρία αποδίδεται με τον όρο «βάση» ή «υποδομή» και πάνω από το οποίο υψώνεται το δικαστικό, πολιτικό και πολιτιστικό «εποικοδόμημα» ή «υπερδομή». Ο Γκοντελιέ επισημαίνει ότι η διαδικασία παραγωγής αποτελεί ένα σύνολο πράξεων, οι οποίες συνδυάζουν τρεις παράγοντες παραγωγής, τις πρώτες ύλες, τα εργαλεία και τους ανθρώπους, στη βάση ενός ιστορικά καθορισμένου επιπέδου παραγωγικών δυνάμεων³⁸.

Κάπου εδώ όμως θα πρέπει να αναφερθούμε και στο εμπόρευμα, το οποίο είναι το παραγόμενο προϊόν και είναι το βασικό αποτέλεσμα της διαδικασίας παραγωγής. Ένα εμπόρευμα το οποίο είναι ένα οποιοδήποτε εξωτερικό αντικείμενο για την ικανοποίηση οποιασδήποτε ανθρώπινης ανάγκης, καθώς αν δεν καλύπτει καμία ανάγκη πλην αυτής του παραγωγού δεν μπορεί να θεωρηθεί εμπόρευμα, κάτι το οποίο επίσης καθορίζει και την αξία του. Μια αξία η οποία είναι η ανθρώπινη εργασία πεπηγμένη, υλοποιημένη και αποκρυσταλλωμένη³⁹.

³⁸ Godelier M., *Μαρξιστικοί ορίζοντες στην κοινωνική ανθρωπολογία. Τόμος Β*, GUTENBERG, Αθήνα, 1992 σελ. 113-120

³⁹ ο.π. σελ. 210-232

Δ) Αναπαραγωγή των μέσων παραγωγής

Προσπαθώντας λοιπόν να αναλύσουμε αυτές τις κρυμμένες δομές, πίσω από τη φαινομενική πραγματικότητα οφείλουμε να ανατρέξουμε στον Μαρξ και τον Αλτουσέρ και να δούμε τη λειτουργία της υποδομής και της υπερδομής. Η υποδομή, η οποία είναι η ένωση των παραγωγικών δυνάμεων και των σχέσεων παραγωγής, και η υπερδομή, η οποία χωρίζεται σε δύο επίπεδα, το νομικό – πολιτικό το οποίο αντιστοιχεί στο δίκαιο και το κράτος, και στο ιδεολογικό, το οποίο περιλαμβάνει τις διάφορες θρησκευτικές, ηθικές, νομικές, πολιτικές ιδεολογίες. Χαρακτηριστικό της λειτουργίας των δύο αυτών δομών είναι το παράδειγμα που δίνει ο Αλτουσέρ, όπου την παριστάνει σαν ένα οικοδόμημα στο οποίο η βάση είναι η υποδομή πάνω στην οποία υψώνονται τα δύο επίπεδα της υπερδομής. Έτσι λοιπόν γίνεται εύκολα αντιληπτό και κατανοητό ότι το ένα εξαρτάται από το άλλο, το χρειάζεται για να μπορεί να λειτουργεί σωστά και όσο πιο ισχυρό είναι το ένα, αντίστοιχα ισχυρό είναι και το άλλο. Η βάση, υποδομή, είναι αυτή που καθορίζει το υπόλοιπο οικοδόμημα, περιορίζοντας έτσι σε ένα βαθμό την αυτονομία της υπερδομής. Μια αυτονομία η οποία θα μπορούσαμε να πούμε ότι φαίνεται στους παραπάνω ορόφους του φανταστικού κτιρίου που παρατηρούμε, οι οποίοι όμως, εξαρτώνται κάπως από τα προηγούμενα πατώματα, αλλά είναι ήδη καθορισμένοι από την υποδομή, από τη βάση. Άλλωστε, η αυτονομία τους περιορίζεται και από τον δείκτη αποτελεσματικότητας που παρουσιάζουν και που έχει άμεση σχέση με την υποδομή. Είναι αυτή η οποία θέτει τους όρους και πάνω σε αυτούς μια σειρά από ιεραρχικές λειτουργίες της υπερδομής, αναλαμβάνουν να αναπαράγουν τους όρους παραγωγής⁴⁰. Μια αναπαραγωγή η οποία δεν προδικάζει τη φύση των κοινωνικών σχέσεων οι οποίες αναλαμβάνουν αυτές τις λειτουργίες, ούτε όμως και τον αριθμό αυτών.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθούμε και στην αναπαραγωγή των μέσων παραγωγής. Η παραγωγή δεν είναι δυνατή χωρίς την εξασφάλιση της αναπαραγωγής των υλικών όρων της παραγωγής, χωρίς δηλαδή την αναπαραγωγή

⁴⁰ Αλτουσέρ Λ., «Ιδεολογία και ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους» στο *ΘΕΣΕΙΣ*, ΘΕΜΕΛΙΟ, Αθήνα, 1999 σελ. 75-78

των μέσων παραγωγής, μας λέει ο Αλτουσέρ για να συνεχίσει και γίνει πιο συγκεκριμένος αναφερόμενος στην αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης. Μια αναπαραγωγή η οποία δεν περιορίζεται μόνο στον μισθό του εργάτη, ο οποίος είναι αντιπροσωπευτικός του κατώτατου ορίου διαβίωσης με βάση τις βιολογικές ανάγκες και ίσως και κάποια ξεχωριστά κοινωνικά χαρακτηριστικά, αλλά ξεπερνάει τα όρια της επιχείρησης, του εργασιακού χώρου γενικότερα και διαχέεται μέσα στην κοινωνία σε κάθε επίπεδο το οποίο φροντίζει για την κοινωνικοποίηση του ανθρώπου και την προσαρμογή του στα κοινωνικά πρότυπα συμπεριφοράς. Με αυτόν τον τρόπο, ο άνθρωπος – εργάτης, αναλαμβάνει από νωρίς το ρόλο του μέσα στην κοινωνία, μαθαίνοντας να τηρεί ένα σαβουάρ-φαιρ, μαθαίνοντας να συμπεριφέρεται ανάλογα με τη θέση για την οποία προορίζεται. Κάτι το οποίο όμως βασίζεται στην υποταγή της κυρίαρχης ιδεολογίας, στην υποταγή στην κυρίαρχη κοινωνική τάξη. Έχουμε δηλαδή, όχι μόνο την αναπαραγωγή της όποιας εξειδίκευσης, αλλά και την αναπαραγωγή της υποταγής στην κυρίαρχη ιδεολογία⁴¹.

Στο σημείο αυτό είναι και το δεύτερο επίπεδο της υπερδομής, η ιδεολογία, η οποία νοείται σαν μια φανταστική κατασκευή και είναι το σύστημα των ιδεών, των παραστάσεων, που δεσπόζουν στο πνεύμα ενός ανθρώπου, ή μιας κοινωνικής ομάδας. Με λίγα λόγια θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι μέσα από αυτό το φανταστικό κατασκεύασμα, είναι οι συνθήκες ύπαρξης των ανθρώπων, ο πραγματικός τους κόσμος⁴². Μπορεί και το πρώτο να βασίζεται στην κυριαρχία της ανώτερης τάξης, αλλά βασίζεται στον καταναγκασμό και την καθυπόταξη των ανθρώπων μέσα σε αυτό ακόμα και παρά τη θέληση τους, με τρόπο βίαιο τις περισσότερες φορές, τρόπο χαρακτηριστικό και επιβλητικό. Όμως η ιδεολογία δεν βασίζεται τόσο στη βία και τον καταναγκασμό, πέραν ελαχίστων ειδικών περιπτώσεων. Είναι μια πραγματικότητα η οποία βρίσκεται δίπλα στον καταπιεστικό μηχανισμό του κράτους, χρειάζεται για να υπάρχει ένας διακριτός ρόλος και μια συνοχή στα σώματα ασφαλείας, αλλά δεν συγχέεται με αυτόν. Μια πραγματικότητα την οποία ο Αλτουσέρ ονομάζει ως «ιδεολογικούς Μηχανισμούς

⁴¹ ο.π. σελ. 69-75

⁴² ο.π. σελ. 96-118

του Κράτους» (IMK). Μηχανισμοί οι οποίοι εμφανίζονται στον παρατηρητή με τη μορφή ξεχωριστών θεσμών, αλλά στην πραγματικότητα όλοι τους λειτουργούν για την κυρίαρχη ιδεολογία. Ενδεικτικά θα αναφέρουμε τα θεσμικά πλαίσια στα οποία κινούνται οι IMK, τα οποία είναι ο θρησκευτικός IMK, ο σχολικός IMK, ο οικογενειακός IMK, ο νομικός IMK, ο πολιτικός IMK, ο συνδικαλιστικός IMK, ο IMK των ΜΜΕ και ο πολιτιστικός IMK. Χωρίς να αναλωθούμε σε ιδιαίτερες αναλύσεις του κάθε IMK, θα αναφέρουμε δύο σημαντικά στοιχεία τους και θα προχωρήσουμε στην ανάλυση μας. Ένα πρώτο σημαντικό στοιχείο, που γίνεται εύκολα αντιληπτό με την πρώτη ανάγνωση, είναι ότι οι IMK είναι κατά κύριο λόγο ιδιωτικοί και όχι δημόσιοι, κάτι το οποίο τους κάνει φαινομενικά να ξεχωρίζουν από το κράτος και την καταπιεστική εξουσία του, όπως προαναφέραμε. Το δεύτερο σημείο που αξίζει να σημειώσουμε είναι ότι ένας εκ των κορυφαίων IMK είναι η θρησκεία και συνεπώς η εκκλησία. Μια εκκλησία η οποία στην ανάλυση που θα ακολουθήσει διαδραματίζει πρωταρχικό ρόλο στην εκπαίδευση και νοσηματοδότηση των ανθρώπων εντός του κοινωνικού συνόλου, εντός της ηθικής θρησκευτικής κοινότητας. Είναι ένα από τα βασικά στάδια κοινωνικοποίησης του κάθε ανθρώπου και φροντίζει για τη διατήρηση, διάδοση και αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογίας, αλλοτριώνει τον άνθρωπο μέσα στην κοινωνία του ώστε να δεχθεί αβίαστα και χωρίς αντίδραση τον ρόλο του. Μια εκκλησία η οποία παρουσιάζεται τόσο χρήσιμη, τόσο αναγκαία, τόσο ευεργετική, η οποία φροντίζει ώστε να παράγει ανθρώπους χρήσιμους στην κοινωνία, ενώ στην πραγματικότητα βομβαρδίζει προπαγανδιστικά τα παιδιά τα οποία είναι τρωτά, ώστε να προσαρμοστούν στην εκάστοτε κυρίαρχη ιδεολογία. Κάπου εδώ μπορούμε να τονίσουμε ότι ο καταπιεστικός – βίαιος μηχανισμός του κράτους όμως, είναι αυτός που δημιουργεί τις πολιτικές προϋποθέσεις για τη λειτουργία των IMK.

Ε) Σχέσεις οικονομικές, πολιτικές και ιδεολογικές

Όπως αναφέραμε παραπάνω ο άνθρωπος δέχεται χωρίς αντίδραση το ρόλο του, το ρόλο του “πιστού” και του “εργάτη” ο οποίος του επιβάλλει να είναι σε μια μόνιμη εργασία, και αναζήτηση αυτής, αλλιώς δεν έχει αξία η ύπαρξη του. Μόνο και

μόνο σαν εργάτης, και δη ενεργός, μπορεί να θεωρηθεί κάποιος μέσα σε μια κοινωνία, του οποίου η αξία αλλάζει ανάλογα με την παραγωγικότητα, την εξειδίκευση και τη ζήτηση που μπορεί να υπάρχει. Μπορούμε να πούμε δηλαδή ότι από τη φυσική βία του κράτους περνάμε στη συμβατική βία⁴³. Εδώ αξίζει να σημειώσουμε ότι οι ΙΜΚ αποτελούν και ένα πεδίο στο οποίο πραγματοποιούνται ισχυρότατες ταξικές συγκρούσεις, είτε ανάμεσα σε ανώτερες και κατώτερες κοινωνικές τάξεις, είτε ανάμεσα σε ελίτ οι οποίες μάχονται για την κυριαρχία μέσα σε μια κοινωνία.

Λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα που αναφέραμε πριν, για την υποδομή και την υπερδομή, αλλά και το ότι οι σχέσεις παραγωγής, οι οποίες εδώ αξίζει να σημειώσουμε ότι είναι οικονομικές σχέσεις, σχέσεις δηλαδή του «οίκου» και βασίζονται όχι μόνο στην βιοποριστική ύπαρξη, αλλά και εγκαθίδρυση μιας κατάστασης και τη συνέχεια της, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι είναι και σχέσεις βαθειά πολιτικές. Άλλωστε αυτό φαίνεται και από την ιδιότητα του εργάτη, ο οποίος πρώτα από όλα είναι πολίτης, είναι αυτός που, άλλοτε και σαν σκλάβος, παρέχει την εργατική του δύναμη σε αυτούς που κατέχουν την ιδιοκτησία για να κινηθεί η οικονομία. Σχέσεις ανθρώπινες, σχέσεις καθημερινής διαντίδρασης, σχέσεις συλλογικότητας, μέσω της παραγωγής, της κατανομής, της ανταλλαγής ή εμπορίας προϊόντων είναι πάνω από όλα σχέσεις πολιτικές και ως αυτές οφείλουν να αντιμετωπίζονται⁴⁴. Σχέσεις μέσα από τις οποίες παράγονται τα αγαθά για μια κοινωνία και για τις οποίες το κράτος διαδραματίζει έναν σημαντικό ρόλο καθώς είναι αυτό που θέτει τους όρους, μέσω της νομοθεσίας του αλλά και της κυρίαρχης ιδεολογίας. Εδώ μπορούμε να ανατρέξουμε και πάλι στους ΙΜΚ, τους οποίους χρησιμοποιεί ο εκάστοτε κρατικός μηχανισμός προκειμένου να ελέγξει τις σχέσεις αυτές, φυσικά προς το συμφέρον το δικό του αλλά και της καθεστηκυίας τάξης.

Μπορούμε να συμπεράνουμε, ότι οι σχέσεις αυτές και στο πολιτικό τους επίπεδο είναι σχέσεις εκμετάλλευσης, σχέσεις οι οποίες μέσα τους κρύβουν έντονες

⁴³ Μαρξ Κ., *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα 1844*, ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ, Αθήνα, 2012 σελ. 102-112

⁴⁴ Παπαρίζος Α., *Η κοινωνία των αμαρτωλών*, ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα, 2014 σελ. 752-758

αντιθέσεις και ανισότητες, οι οποίες όμως αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, δεν μπορούν να υπάρξουν από μόνες τους, χρειάζονται η μία την άλλη για να μπορέσει να λειτουργήσει το εκάστοτε σύστημα παραγωγής. Έτσι λοιπόν, αποδεικνύεται ότι οι σχέσεις τις οποίες μελετάμε είναι σχέσεις πολιτικές, οικονομικές και ιδεολογικές. Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημάνουμε ότι οι παραγωγικές δυνάμεις φέρουν στην υλικότητα τους, *εξ ίσου τις σχέσεις της αναγνώρισης ή της αποξένωσης, της ειρήνης ή του πολέμου, της συνεργασίας ή της εκμετάλλευσης, της ελευθερίας ή της δουλείας, της δικαιοσύνης ή της αδικίας, διαμέσου των οποίων οι κοινωνίες διατηρούν και αναπαράγουν την πολιτική τους ενότητα*⁴⁵.

Μέσω του τρόπου με τον οποίο λειτουργούν οι δομές, θεατά και αθέατα εντός του καπιταλιστικού συστήματος παραγωγής, οδηγούμαστε και στο συμπέρασμα της ύπαρξης ενός είδους τοτεμισμού, μιας και υπάρχουν συγκεκριμένα αντικείμενα που χρησιμοποιούνται σε συγκεκριμένους τομείς, οπότε και οι άνθρωποι που τους απαρτίζουν και τα ιδιοποιούνται, αυτοπροσδιορίζονται μέσω αυτών και δεν αναγνωρίζουν ανθρώπους από άλλους τομείς, οι οποίοι χρησιμοποιούν άλλα αντικείμενα, φυσικά ή και φανταστικά.

ΣΤ) Δημογραφικές δομές – Δομική αιτιότητα

Οι σχέσεις ιδιοκτησίας, θα μπορούσαμε να πούμε με πιο απλά λόγια ότι από τις πιο απλές μέχρι και τις πιο σύνθετες, είναι εγγυημένες από την κοινωνία ως ολότητα αλλά και από τον κρατικό μηχανισμό, ο οποίος βέβαια αποτελεί τη νομιμοποιημένη άσκηση βίας, ώστε να προστατευθούν και να θεωρηθούν ως ελευθερίες και δικαιώματα. Πραγματοποιώντας μια σύντομη ιστορική αναδρομή και ένταξη των σχέσεων ιδιοκτησίας στη σημερινή μορφή τους, παρατηρούμε, όπως τονίζει και ο Λεβί-Στρως, την ανάδυση κοινωνιών στις οποίες οι συγγένειες πλέον δε διαδραματίζουν τον κυρίαρχο ρόλο, τη θέση τους έχουν πάρει οι πολιτικό-ιδεολογικές σχέσεις και οι οποίες δείχνουν να επικρατούν. Στα πλαίσια του μοντέλου του ιστορικού υλισμού λοιπόν, θα ανατρέξουμε λίγο στις εποχές που οι

⁴⁵ Ο.π. σελ. 756

συγγένειες καθόριζαν τους τρόπους παραγωγής, κάτι με το οποίο θα συμφωνούσε και ο Ένγκελς. Για να ολοκληρωθεί αυτή η κριτική της αστικής οικονομίας, δεν αρκεί να γνωρίζουμε την καπιταλιστική μορφή της παραγωγής, της ανταλλαγής και της κατανομής. Έπρεπε να μελετηθούν επίσης, τουλάχιστον στα βασικά χαρακτηριστικά τους, και οι μορφές οικονομίας που προηγήθηκαν της αστικής ή που υπάρχουν ακόμα πλάι της σε χώρες λιγότερο ανεπτυγμένες⁴⁶. Οι σχέσεις συγγένειας λοιπόν, σε πρωταρχικές κοινωνίες ήταν και σχέσεις παραγωγής αλλά και πολιτικές σχέσεις. Δεν έφταναν μόνο οι πολλαπλές λειτουργίες τους, μέσω των δομών που δημιουργούσαν και των περιορισμών που καλλιεργούσαν μέσα στα πλαίσια τους (περιορισμοί όσον αφορά τη διασπορά των ομάδων, τη συνεργασία μεταξύ τους αλλά και τη συνεχή ροή των εσμών), για να ολοκληρωθούν όλα τα επίπεδα κοινωνικής οργάνωσης. Δεν μπορούσαν να δράσουν από μόνες τους, όσο και αν φαίνονταν αυτόνομες, αλλά προϋπόθεταν και μια συνεργασία μεταξύ τους στα πλαίσια μιας ευρύτερης κοινωνικής λειτουργίας (Μια οικογένεια δεν μπορεί να υπάρξει και να αναπαραχθεί δια μέσου των γενεών της χωρίς σχέσεις με άλλες οικογένειες). Για να μπορούν να διαδραματίσουν κυρίαρχο ρόλο μέσα στο κοινωνικό σύνολο, όφειλαν να λειτουργούν και ως σχέσεις παραγωγής, να θέτουν τους όρους παραγωγής και τα δικαιώματα των ομάδων. Η συγγένεια λοιπόν, κυριαρχεί μέσα στην κοινωνική οργάνωση όταν ελέγχει τα δικαιώματα, των σχέσεων μεταξύ των ομάδων, στα μέσα παραγωγής και τα προϊόντα της εργασίας, καθορίζει τις πολιτικές σχέσεις στα πλαίσια μιας ομάδας ή πολλών. Εξαιτίας αυτής τους της λειτουργίας, είναι σε θέση να ρυθμίζουν και το σύνολο των πολιτικό-θρησκευτικών δραστηριοτήτων και χρησιμεύουν σαν ιδεολογικό σχήμα στα πλαίσια της κοινωνικής πρακτικής⁴⁷. Σημαντική επίσης είναι η ανακατανομή του πλούτου, η οποία ήταν μια απλή και άμεση συναλλαγή ανάμεσα στους πλουσιότερους και φτωχότερους, όπου το πλεόνασμα χρησιμοποιούταν για να ανακουφίζει τις ανάγκες συγγενών, φίλων ή και γειτόνων. Οι συγγένειες λειτουργούσαν ταυτόχρονα ως υποδομή και ως υπερδομή, έλεγχαν δηλαδή την πρόσβαση των ομάδων και των

⁴⁶ Godelier M., *Μαρξιστικοί ορίζοντες στην κοινωνική ανθρωπολογία. Τόμος Α*, GUTENBERG, Αθήνα, 2005 σελ. 138

⁴⁷ ο.π. σελ. 162

ατόμων στην παραγωγή, παρείχαν την πολιτικό – τελετουργική δραστηριότητα και λειτουργούσαν ως ιδεολογικό σχήμα, αναφορικά με τις σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους και με τη φύση, θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελούν την “κοινωνική αρματωσιά” της “άγριας σκέψης” για την έκφραση των σχέσεων αυτών.

Κάπου εδώ μπορούμε να επιστρέψουμε στη σημερινή εποχή και να αναφέρουμε ότι ο εκφετιχισμός των κοινωνικών σχέσεων οδήγησε στην εμφάνιση των ταξικών κοινωνιών οι οποίες ήταν ανεξάρτητες από τη συγγένεια παραγωγικών και πολιτικών σχέσεων. Η εσωτερική αντιστοιχία οικονομίας – συγγένειας αφήνει όλο και περισσότερο χώρο σε μια, νέα, εξωτερική σχέση. Το σύστημα επαναδραστηριοποιείται διατηρώντας τη μορφή του, αλλάζοντας όμως τις λειτουργίες του.

Εδώ είναι πολύ σημαντικό να παρατηρήσουμε τη λειτουργία των δημογραφικών δομών. Δομές οι οποίες δεν αποτελούν τη βασική, κινούσα, αρχή της κοινωνίας, αλλά είναι ένα αποτέλεσμα της δράσης πολλαπλών δομικών επιπέδων, όπου και εδώ παρατηρούμε, ότι το σημαντικότερο είναι ο τρόπος παραγωγής. Δημογραφικές δομές οι οποίες είναι διατεταγμένες σχέσεις μεταξύ δομημένων επίπεδων της κοινωνίας, τομέων οι οποίοι αποτελούνται από ανθρώπους οι οποίοι έχουν συγκεκριμένο ρόλο στη διαδικασία της παραγωγής. Έτσι λοιπόν συμπεραίνουμε ότι ο πληθυσμός μιας κοινωνίας είναι το συνθετικό αποτέλεσμα της δράσης πολλαπλών δομικών επιπέδων, ενός συνδυασμού αιτιών διαφορετικής σημασίας⁴⁸. Είναι ένα περίπλοκο πλέγμα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων ανάμεσα στις τάξεις και τα άτομα που τις απαρτίζουν. Μέσα στο πλέγμα αυτό υπάρχει μια εντατικοποίηση της κοινωνικής αμοιβαιότητας, ώστε να μπορεί να λειτουργεί ομαλά, αλλά και μια ευελιξία στην κοινωνική οργάνωση, η οποία συνεπάγεται μια κοινωνική κινητικότητα, απαραίτητα για τη διατήρησή του.

Παρατηρούνται διάφορες μορφές δομικής αιτιότητας των κοινωνικών σχέσεων, όπου οι επιπτώσεις της εμφανίζονται εξαιτίας των διάφορων περιορισμών των λειτουργιών στην αναπαραγωγή άλλων κοινωνικών σχέσεων και επιπέδων. Όπου

⁴⁸ ο.π. σελ. 142

δομική αιτιότητα είναι η μελέτη των αποτελεσμάτων που έχουν οι σχέσεις παραγωγής και το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, σε άλλα επίπεδα της κοινωνικής οργάνωσης. Περιορισμοί οι οποίοι επιβάλλονται από το περιβάλλον και την τεχνολογική ανάπτυξη και εξέλιξη, διαχωρίζουν τα μέλη ενός τομέα σε διακριτούς ρόλους αλλά προϋποθέτουν την συνεργασία και συμπληρωματικότητα ανάμεσα σε όλα τα άτομα. Σημαντικό εδώ είναι η παρατήρηση ότι στο πλαίσιο αυτής της συνεργασίας και για να μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα την ανάπτυξη της εργασίας, αλλά σημαντικότερα, τις κοινωνικές σχέσεις που δημιουργούνται, δεν έχει σημασία μόνο τι κατασκευάζεται, αλλά και το πως και με τι μέσα κατασκευάζεται. Περιορισμοί οι οποίοι, επίσης, οφείλονται και στην διαδικασία της παραγωγής καθώς σε περίπτωση αφθονίας θα πρέπει να μειωθεί ο ρυθμός παραγωγής, αλλά σε περίπτωση ανεπάρκειας θα πρέπει να αυξηθεί ο ρυθμός αυτός, να «τείνει στο άπειρο» μέχρι να επέλθει η ισορροπία. Είναι απαραίτητο όμως για την επιβίωση και την αναπαραγωγή του τρόπου παραγωγής, ο κάθε τομέας να εκπληρώνει τη λειτουργία του. Η επιβίωση του καθενός εξαρτάται ταυτόχρονα από τον ίδιο και από όλους τους άλλους. *Η συμβολική αναπαραγωγή της κοσμικής τάξης εξαρτάται επομένως από την αμοιβαία και γενικευμένη συνεργασία όλων των ατόμων μέσα στα πλαίσια του δικού τους τομέα*⁴⁹.

Ισχύει ένας νόμος ιεραρχίας των κοινωνικών δομών και της λειτουργίας τους, στην κορυφή του οποίου εξακολουθεί να είναι ο τρόπος παραγωγής. Ένας τρόπος παραγωγής ο οποίος είναι πολυλειτουργικός και δεσπάζει στην επιβίωση αλλά και αναπαραγωγή της⁵⁰. Ένας δεσπάζων θεσμός ο οποίος μπορεί να είναι η συγγένεια, η πολιτική ή ακόμα και η θρησκεία, παράγοντες οι οποίοι καθορίζουν τη συνολική λειτουργία της κοινωνίας. Όπως θα έλεγε και ο Μαρξ, *η οικονομική υποδομή της κοινωνίας καθορίζει σε τελευταία ανάλυση τη βαθύτερη λογική της λειτουργίας και εξέλιξης κάθε κοινωνίας*. Μια από τις βασικές λειτουργίες των δομών και των μηχανισμών τους είναι η διαίρεση του κοινωνικού συνόλου σε ομάδες, οι οποίες

⁴⁹ ο.π. σελ. 158

⁵⁰ ο.π. σελ. 160

αναλαμβάνουν συγκεκριμένα καθήκοντα μέσα στη γραμμή παραγωγής, ανάλογα με την εξειδίκευσή τους, με την υποχρέωση τους όμως για πρόσβαση στα μέσα παραγωγής αλλά και στη συλλογική λειτουργία τους. Βέβαια αυτό δεν εξαλείφει τους όποιους περιορισμούς θα υπάρχουν ανάμεσα στους τομείς, καθώς οι ταξικές διαφορές όχι μόνο δεν μειώνονται, τουναντίον οξύνονται και ισχυροποιούνται. Έτσι λοιπόν καταλαβαίνουμε ότι δεν αρκούν οι πολλαπλές λειτουργίες, αλλά η λειτουργία των σχέσεων παραγωγής για να μπορέσει μια κοινωνική συνιστώσα να κυριαρχήσει. Έναν έλεγχο των μέσων παραγωγής, ο οποίος που συνεπάγεται εξουσία, κυρώσεις, επομένως πολιτικές σχέσεις και την γενικότερη οργάνωση της κοινωνίας⁵¹. Μια σχέση παραγωγής, η οποία και στην περίπτωση της αστικής κοινωνίας αποτελεί τη σημαντικότερη και ανώτερη ιεραρχικά κοινωνική δομή⁵².

Μιλώντας όμως για περιορισμούς, είναι πολύ σημαντικό να αναφερθούμε και σε αυτούς που προκαλούνται μέσα σε μια ομάδα εξαιτίας της κοινωνικής θέσης την οποία κατέχει ο άνθρωπος μέσα σε αυτήν. Κοινωνικές θέσεις οι οποίες αλλάζουν με αποτέλεσμα να συγκροτείται η ταυτότητα του κάθε ατόμου μέσα στην ομάδα, όπως η τάξη, το φύλο, η ηλικία και ο εθνοτισμός. Η λύση βρίσκεται στις διαβατήριες τελετουργίες, οι οποίες είναι δραματοποιημένα δημόσια γεγονότα, με τα οποία ένα άτομο ή μια ηλικιακή ομάδα περνάει από μία κοινωνική θέση σε μια άλλη. Οι σημαντικότερες είναι εκείνες που σηματοδοτούν το πέρασμα από την παιδική, ή εφηβική, ηλικία στην ενήλικη ζωή. Τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτή τη μεταβατική φάση υπόκεινται σε ταμπού, απαγορεύσεις και αυστηρούς κανόνες συμπεριφοράς. Κάπου εδώ βρίσκουμε και τον κίνδυνο για μια κοινωνική ομάδα, στη φάση της μετάβασης. Για παράδειγμα ένα παιδί έχει την πλήρη ανοχή της κοινωνίας, όμως για να γίνει ενήλικας και να έχει την αποδοχή της κοινωνίας οφείλει να περάσει από τη φάση της εφηβείας. Μια κατάσταση κατά την οποία είναι σα να απέχει από την κοινωνία και κατά την οποία μπορεί να “γίνει η ζημιά” και το παιδί να αποσχιστεί μόνιμα. Έτσι λοιπόν παρατηρούμε ότι ανάλογα με το ποια φάση βρίσκεται το κάθε άτομο μέσα σε μια κοινωνία, έχει και περιορισμούς,

⁵¹ ο.π. σελ. 91

⁵² ο.π. σελ. 175

οι οποίοι οξύνονται κατά τη διάρκεια της μετάβασης του σε μια άλλη κοινωνική θέση. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειώσουμε τις πιο συνηθισμένες διαβατήριες τελετουργίες στις σύγχρονες κοινωνίες που είναι η εισδοχή στους κόλπους της εκκλησίας, η πρώτη Θεία Κοινωνία, ο γάμος και η κηδεία.

Αναφερόμαστε, επίσης, στην εξαφάνιση κοινωνικών δομών, καθώς αν ένας τρόπος παραγωγής ωριμάσει αρκετά και φτάσει σε έναν ορισμένο βαθμό, έρχονται σε αντίφαση οι παραγωγικές σχέσεις που υπάρχουν, οι οποίες πλέον από μορφές κοινωνικής ανάπτυξης γίνονται ο φραγμός τους και αρχίζει μια νέα μορφή κοινωνικής επανάστασης⁵³. Είναι μια θεμελίωσης αντίφαση, μια αντίφαση μεταξύ παραγωγικών δυνάμεων και σχέσεων παραγωγής, η οποία αποτελεί την κινητήρια δύναμη της ιστορίας και μπορεί να εμφανίζει και να αφανίζει όλους τους τρόπους παραγωγής. Μια αντίφαση η οποία καθορίζει το ρόλο της ταξικής πάλης και τη μετάβαση από τον έναν τρόπο παραγωγής σε έναν άλλο⁵⁴. Μια επανάσταση η οποία όμως έχει και αυτή βασικά προβλήματα πριν καν αρχίσει, καθώς οι αντιμαχόμενες κοινωνικές τάξεις ενδιαφέρονται για να διασφαλίσουν τα συμφέροντα τους και να κερδίσουν όσο το δυνατόν περισσότερα, πολλές φορές σε βάρος των άλλων, κάτι που καταδεικνύει την μη ύπαρξη συνειδητής, οργανωμένης παρέμβασης, σκοπιμότητας.

⁵³ Godelier M., *Μαρξιστικοί ορίζοντες στην κοινωνική ανθρωπολογία. Τόμος Β*, GUTENBERG, Αθήνα, 1992 σελ. 138-142

⁵⁴ ο.π. σελ. 128-129

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

Αναλύοντας την Αγία Γραφή

- Μια ιστορική αναδρομή

Όμως, στο σημείο αυτό και πριν αναφερθούμε στην ίδια τη Βίβλο και τα γραφόμενα της, θα ήταν θεμιτό να κάνουμε μια σύντομη ιστορική αναδρομή στα ιστορικά γεγονότα που έχουν καταγραφεί σχετικά με την έξοδο του λαού του Ισραήλ από την Αίγυπτο, την εγκαθίδρυση τους στην Ιερουσαλήμ, μέχρι την εποχή που γράφηκαν τα ευαγγέλια, οι πράξεις αποστόλων αλλά και την εποχή όπου ο Χριστιανισμός εξέλαβε τη μορφή που έχει σήμερα.

Εκκινούμε από το 3200π.Χ. όπου η Ιερουσαλήμ δεν ήταν τίποτε περισσότερο παρά ένα χωριό περιστοιχισμένο από τείχη σε ένα λόφο πάνω από μια πηγή. Βρισκόμαστε σε μια εποχή με επιδρομές λαών σε λαούς, με μεταναστεύσεις, μια εποχή όπου οι αυτοκρατορίες δείχνουν να υποχωρούν, όπως αυτή των Χετταίων, των Μυκηνών ακόμα και της Αιγύπτου, και ένας λαός ονόματι Εβραίοι κάνει την εμφάνιση του στο ιστορικό γίγνεσθαι.

Μας αναφέρει συγκεκριμένα ο Σ.Σ.Μοντεφιόρε:

«Αυτή η νέα σκοτεινή εποχή, που διήρκησε τριακόσια χρόνια, επέτρεψε στους Εβραίους, που ήταν επίσης γνωστοί ως Ισραηλίτες, ένας άγνωστος λαός που λάτρευε έναν μόνο Θεό, να εγκατασταθούν στη στενόμακρη γη της Χαναάν και να χτίσουν ένα βασίλειο. Η πρόδός τους είναι γνωστή από τις ιστορίες για τη δημιουργία του κόσμου, τις καταβολές τους και τη σχέση τους με το Θεό. Μετέδωσαν στους απογόνους τους τις παραδόσεις αυτές, οι οποίες στη συνέχεια καταγράφηκαν σε ιερά εβραϊκά κείμενα και τα οποία αργότερα σχημάτισαν τα Πέντε Βιβλία του Μωυσή, την Πεντάτευχο, το πρώτο κομμάτι των εβραϊκών γραφών, την Τανάχ. Η Βίβλος έγινε το βιβλίο των βιβλίων, αλλά δεν είναι ενιαίο έγγραφο. Είναι μια μυστική βιβλιοθήκη αλληλένδετων κειμένων από άγνωστους

συντάκτες που έγραφαν και διόρθωναν σε διαφορετικές εποχές και με μεγάλη απόκλιση στους στόχους.»⁵⁵

Επανερχόμαστε λοιπόν στην ιστορική μας αναδρομή όπου η Ιερουσαλήμ είναι μια επαρχιακή πόλη των Χανααίων, η οποία σε έκταση δεν ξεπερνούσε τα εξήντα στρέμματα. Βρίσκουμε λοιπόν τον Ιακώβ, τον γιο του Αβραάμ, ο οποίος εξασφάλισε την κληρονομιά του πατέρα του και μετονομάστηκε σε Ισραήλ, καθώς με τα παιδιά του ίδρυσε τις δώδεκα φυλές του Ισραήλ και μετανάστευσε στην Αίγυπτο, στην οποία όμως οι Αιγύπτιοι τους φέρθηκαν βάνουσα και με ιδιαίτερη σκληρότητα μετατρέποντας τους σε δούλους του φαραώ Ραμσή Β΄. Ο λαός του Ισραήλ αποφάσισε να φύγει από την Αίγυπτο και να γυρίσει στη γη των προγόνων του, με πρωτοστάτη αυτής της φυγής τον Μωυσή και τον Ιησού του Ναυή, κάνοντας μια αιματοβαμμένη και ληστρική πορεία η οποία ολοκληρώθηκε με μια σταδιακή εγκατάσταση των φυλών στις περιοχές της Χαναάν. Χαρακτηριστικοί βασιλείς οι οποίοι συνέβαλαν τα μέγιστα στην εγκαθίδρυση του λαού του Ισραήλ στη γη τους ήταν ο Σαούλ, λαμβάνοντας το χρίσμα από τον Σαμουήλ, ο οποίος κατατρόπωσε όλους τους εχθρούς του, και μετά ο βασιλιάς Δαβίδ, ο οποίος κατάφερε να κρατήσει ενωμένες τις φυλές χάρη στην ηγετική του προσωπικότητα. Παριστάνεται σαν ένας ποιητής, κατακτητής, αλλά και δολοφόνος και μοιχός, ο οποίος όμως κατάφερε να πάρει την Ιερουσαλήμ από τους Ιεβουσαίους και να εγκαταστήσει εκεί τους Ισραηλίτες. Μετά έχουμε την εμφάνιση ενός ακόμα χαρισματικού ηγέτη, του Σολομώντα, ο οποίος ανέπτυξε και το εμπόριο με την Αίγυπτο και την Κιλικία. Όμως μετά το θάνατο του διασπάστηκε ο λαός του Ισραήλ στο βασίλειο της φυλής του Ιούδα, με βασιλιά τον Ροβοάμ ο οποίος ήταν γιος του Σολομώντα, και τις υπόλοιπες φυλές υπό τη βασιλεία του Ιεροβοάμ, ο οποίος ήταν στρατηγός του Σολομώντα. Κάπου εκεί χρονικά τοποθετείται και η εμφάνιση του Ησαΐα, ενός σπουδαίου προφήτη, ο οποίος ήταν πολιτικός σύμβουλος, πρίγκιπας και ιερέας του βασιλιά. Εξέφραζε μια μεταφυσική λαχτάρα του ναού και συνέβαλε στη διαμόρφωση όχι μόνο του Ιουδαϊσμού, αλλά και του Χριστιανισμού μετέπειτα. Οι φυλές μετά από πολλές μάχες αλλά και την επέλαση των Ασύριων εξαφανίστηκαν και επέζησε

⁵⁵ Μοντεφιόρε Σ.Σ., *Ιερουσαλήμ Η Βιογραφία*, ΩΚΕΑΝΙΔΑ, Αθήνα, 2014 σελ. 56

μόνο η φυλή του Ιούδα και οι Βενιαμίν. Οι Βαβυλώνιοι ήταν πολέμαρχοι και χρησιμοποιούσαν έντονη προπαγάνδα για να ενισχύουν την εξουσία τους, πολλές φορές οδηγούνταν και στη λύση της μετακίνησης πληθυσμών για να απαλείφουν τα ήθη και έθιμα από τις περιοχές που κατακτούσαν. Ο Εζεκίας ξεκίνησε μια επανάσταση για την επανάκτηση της Ιερουσαλήμ, εξαιτίας της οποίας μαζεύτηκαν είκοσι χιλιάδες πρόσφυγες στην ιερή τους πόλη με αποτέλεσμα να φέρουν μαζί τους και πολλούς πάπυρους, η οποίοι προστέθηκαν στη Βίβλο και οδήγησαν στην δημιουργία της νέας Βίβλου. Ο Ναβουχοδονόσορ όμως κατάκτησε και πάλι την Ιερουσαλήμ και την κατέκαψε, με μόνους επιζήσαντες της φυλή του Ιούδα. Μετά ο Κύρος ο Μέγας και ο Αλέξανδρος ο Μέγας, σαν κατακτητές της Ιερουσαλήμ, δέχθηκαν την υποτέλεια του λαού του Ισραήλ και τους επέτρεψαν να ζουν σύμφωνα με τους νόμους τους. Τον Αλέξανδρο τον Μέγα διαδέχθηκε ο Αντίοχος ο Επιφανής ο οποίος όμως φέρθηκε με ιδιαίτερη σκληρότητα στον λαό της Ιερουσαλήμ και μάλιστα μετέτρεψε τον ναό σε σημείο παγανιστικής λατρείας. Αυτά οδήγησαν στις επαναστάσεις των Ιουδαίων με πρωτοστάτες τους Μακκαβαίους, και οι οποίοι πέτυχαν μια ολιγόχρονη ανεξαρτησία και πάλι της περιοχής. Έχουμε όμως την εμφάνιση του Πομπηίου ο οποίος κατακτά την Ιερουσαλήμ και μάλιστα είναι χαρακτηριστική η είσοδος του στο ναό και η χλευαστική του διάθεση απέναντι στον Θεό του Ισραήλ. Όμως δεν κράτησε για πολύ καθώς ανέλαβε ο Καίσαρ αυτοκράτορας της Ρώμης, ο οποίος επικράτησε του Κράσσου και φρόντισε για τον φόνο του Πομπηίου, και ο οποίος τοποθέτησε αρχιερέα και επίτροπο της επιλογής του στην Ιερουσαλήμ. Ο Ηρώδης ο Μέγας έπνιξε τον Ιωνάθαν τον Μακκαβαίο και αργότερα το βασίλειο του το κληρονόμησε ο Ηρώδης Αντύπας.

Κάπου εδώ λοιπόν, φτάνουμε στην εποχή του Ιησού Χριστού, ο οποίος ήταν γιος της Μαριάμ και του Ιωσήφ και ξάδελφος του Ιωάννη του βαπτιστή, καθώς η Μαριάμ και η μητέρα του Ιωάννη, Ελισάβετ, ήταν ξαδέλφες. Ο Ιησούς ο οποίος ήταν ξυλουργός και εκπαιδεύτηκε από τον Ιωάννη τον βαπτιστή, ο οποίος αν και γιος ιερέα δεν συνέχισε στο ιερατικό αξίωμα, αλλά επέλεξε μια ασκητική ζωή στην έρημο και να βαπτίζει τους Ιουδαίους στο όνομα του «Κυρίου». Ο Ιησούς ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής στις γυναίκες μιας και δεν τις απέκλειε από το νέο είδος λατρείας για το οποίο μιλούσε και κινούταν μόνιμα εντός του νόμου και φρόντιζε με

τις πράξεις και τις κινήσεις του να εκπληρώνει τις προφητείες. Η επίθεση του στους πάγκους σε συνδυασμό με την προδοσία του Ιούδα τον οδήγησαν, ως ένοχο βλασφημίας αλλά και παρότρυνσης για επανάσταση, σε έναν ιδιαίτερα σκληρό έπαρχο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, τον Πόντιο Πιλάτο. Ο Ιησούς ήταν πρόβλημα για τους Ρωμαίους πλέον με τη συμπεριφορά του και έτσι οδηγήθηκε στον σταυρό και τον θάνατο. Αξίζει να σημειώσουμε ότι την εποχή εκείνη, οι δήμιοι φρόντιζαν ώστε όσοι σταυρώνονταν να μην πέθαιναν γρήγορα από αιμορραγία, αλλά μετά από ώρες, ή ακόμα και μέρες. Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι η όλη επιχείρηση για την σταύρωση του Ιησού ήταν μια ρωμαϊκή επιχείρηση και κάπου εδώ είναι που διαφωνεί η ιστορική πραγματικότητα με όσα αναφέρονται στα ευαγγέλια της Βίβλου⁵⁶. Τα Ευαγγέλια είναι σαφώς παραλλαγμένα μετά την καταστροφή της Ιερουσαλήμ και αποδίδουν ευθύνες στους Εβραίους ιερείς και όχι στους Ρωμαίους. Κάτι το οποίο επιβεβαιώνει την υπόθεση ότι ο τόπος γέννησης της νέας θρησκείας δεν είναι ούτε η Γαλιλαία, ούτε η Ιερουσαλήμ, αλλά η Αλεξάνδρεια και η Ρώμη⁵⁷. Άλλωστε τα Ευαγγέλια είναι κείμενα των οποίων η συγγραφή τοποθετείται προς το τέλος του πρώτου αιώνα και είναι πολύ πιθανό να είναι συλλογικά κείμενα τα οποία υπογράφηκαν στο τέλος με τα ονόματα των Ματθαίου, Μάρκου, Λουκά και Ιωάννη. Άλλωστε είναι μια ιδιαίτερα προσφιλής διαδικασία εκείνη την εποχή να γράφονται συλλογικά κείμενα και να αποδίδονται σε συγκεκριμένους συγγραφείς. Χαρακτηριστικό δείγμα της σύγχυσης που υπάρχει μέσα στα κείμενα της Βίβλου, ιδιαίτερα αναφορικά με τη Νέα Διαθήκη, είναι ότι η Αποκάλυψη αν και είναι τελευταία ανάμεσα στα κείμενα, είναι προγενέστερη των Ευαγγελίων και αυτό φαίνεται από το σκληρό χαρακτήρα της γραφής και αναπαράστασης, από το ότι δεν αναφέρεται στο βάπτισμα αλλά και δεν αναφέρεται στην Αγία Τριάδα, παρά μόνο στο Θεό⁵⁸. Κλείνοντας αυτή την ιστορική αναδρομή δεν θα μπορούσαμε να μην αναφερθούμε και στο Διάταγμα των Μεδιολάνων. Το διάταγμα της θέσπισης της ανεξιθρησκείας στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, με το οποίο ο Μέγας Κωνσταντίνος σταμάτησε τους διωγμούς των χριστιανών το 313 μΧ. Με το διάταγμα

⁵⁶ Μοντεφιόρε Σ.Σ., *Ιερουσαλήμ Η βιογραφία*, ΩΚΕΑΝΙΔΑ, Αθήνα, 2014 σελ.54-176

⁵⁷ Ένγκελς Φ., *Ο Μπρούνο Μπάουερ και ο πρώιμος Χριστιανισμός*, ΚΨΜ, Αθήνα, 2008, σελ.32

⁵⁸ Ένγκελς Φ., *Ο Μπρούνο Μπάουερ και ο πρώιμος Χριστιανισμός*, ΚΨΜ, Αθήνα, 2008, σελ.54

νομιμοποιήθηκε η χριστιανική Εκκλησία ως «επιτρεπομένη θρησκεία», οι οπαδοί της οποίας έπρεπε να προσεύχονται στον δικό τους θεό για την ευτυχία του κράτους. Με αυτή την κίνηση ο Κωνσταντίνος δεν έκανε το Χριστιανισμό επίσημη θρησκεία της Αυτοκρατορίας, απλώς εγγυήθηκε την ανοχή του κράτους απέναντι στους χριστιανούς. Παρόλο που το διάταγμα ίσχυε οι διωγμοί σταμάτησαν μόνο όταν ο Κωνσταντίνος έγινε μονοκράτορας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι χριστιανοί να μην κρύβονται και κατά συνέπεια να μην χρησιμοποιούν τις κατακόμβες ως μέρος για να κρύβονται και να τελούν τις θρησκευτικές τους τελετές.

Το 325 στη Νίκαια της Βιθυνίας ο Ρωμαίος αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Α΄ συγκάλεσε την Πρώτη Σύνοδο της Νίκαιας ή Α΄ Οικουμενική Σύνοδο με σκοπό την αποκατάσταση της ειρήνης στα εκκλησιαστικά ζητήματα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Η σύνοδος καταδίκασε τη διδασκαλία του Αρείου, συνέταξε το Σύμβολο της Νίκαιας που καθιέρωσε τον όρο ομοούσιος και όρισε την ημερομηνία εορτασμού του Πάσχα. Με τη Σύνοδο αυτή η Εκκλησία εντάχθηκε στις επίσημες δομές της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και ο συνοδικός θεσμός έγινε θεμελιώδους σημασίας για τον Ορθόδοξο Χριστιανισμό. Οι εξελίξεις αυτές είχαν μακροχρόνιες επιρροές θεολογικού και πολιτικού χαρακτήρα στην Ανατολή κατά τη διάρκεια όλου του Μεσαίωνα. Επίσης, αποτέλεσε το πρότυπο για τις μελλοντικές Οικουμενικές Συνόδους.

1) ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

Α) Σχέσεις ιδιοποίησης

Ξεκινώντας λοιπόν την αναζήτηση μας μέσα στις σελίδες της Αγίας Γραφής, είναι δόκιμο να αναφερθούμε στις σχέσεις ιδιοποίησης⁵⁹. Σχέσεις οικονομικές, πολιτικές και ιδεολογικές, οι οποίες οδηγούν τους ανθρώπους δια μέσου της ιδιοποίησης των σχέσεων παραγωγής στην δημιουργία της υποκειμενικότητάς τους εντός της ηθικής θρησκευτικής κοινότητας, εντός ορθολογικού κοινωνικού πλαισίου στο οποίο καλούνται να λειτουργήσουν και να διαντιδράσουν με τους υπόλοιπους. Ιδιοποιώντας ιδιοκτησίες, μέσα παραγωγής ακόμα και νοήματα, τα οποία ανήκουν στο Θεό, οι άνθρωποι ιδιοποιούνται και ένα μέρος της σοφίας του. Ποιούν τον ίδιο τους τον εαυτό μέσω του αγαθού Θεού και επιτυγχάνουν ένα συναισθηματικό γιγάντωμα και μια ωρίμανση ώστε να είναι ενάρετοι. Μέσω της ιδιοποίησης συνθέτουν τον ίδιο τους τον εαυτό, είτε ενεργητικά, είτε παθητικά, μιας και η «ενέργεια του ιδιοποιούμαι» έχει μια διττή σημασία, αν και η πραγματικότητα είναι ότι η εξουσία, η οποία είναι ένα πλέγμα σχέσεων και δράσεων μέσα στην κοινωνία, είναι αυτή που επιβάλλει τα πρότυπα και τις αντικειμενικότητες τις οποίες θα επιλέξουν οι άνθρωποι για να εννοιολογηθούν εντός αυτής, για να δημιουργήσουν τις υποκειμενικότητες τους.

Ξεκινώντας από τις σχέσεις ιδιοκτησίας⁶⁰ η πρώτη και η βασικότερη που συναντούμε είναι η ιδιοκτησία του Θεού σε όλα. Ο Θεός είναι ο απόλυτος κύριος

⁵⁹ Σε καθημερινή χρήση η λέξη Ereignis σημαίνει: ένα εκρηκτικό συμβάν, όπως είναι ένας πόλεμος ή ένας σεισμός. Χρησιμοποιούμενη από τον Χάιντεγκερ αυτή η λέξη δεν χάνει το νόημα του συμβάντος, αλλά με παρετυμολογία (από το λεκτικό στοιχείο eigen) παίρνει κυρίως το νόημα της ιδιοποίησης. Οι Έλληνες ερμηνευτές συνηθίζουν να αποδίδουν αυτό τον χάιντεγκεριανό όρο με τη (μάλλον άχαρη) λέξη: ιδιοσυμβάν. Προτιμώ την απόδοση: .ιδιοποίηση., από την οποία όμως πρέπει να απομακρυνθεί το νόημα της απόκτησης ιδιοκτησίας. Ιδιοποίηση είναι εδώ η προσέλευση-προς-τον-ίδιο-τον-εαυτό-μου. το να γίνω εγώ ο ίδιος. Αυτός ο όρος έχει τόσο ένα ενεργητικό όσο και ένα παθητικό νόημα: ενώ το Είναι ιδιοποιεί (= μας στρέφει προς εαυτόν), το εδωνά-Είναι ιδιοποιείται (=στρέφεται προς εαυτόν). Βλ. Τζαβάρας Γ., *Οι "Εισφορές στη Φιλοσοφία" του Heidegger Μια προσπάθεια προσέγγισης*, Φιλοσοφικά Δημοσιεύματα 2012, σελ. 5 (http://www.philosophicalbibliography.com/attachments/article/7/213_Heidegger_Beitraege_2012.pdf)

⁶⁰ *Αγία Γραφή*: Γένεσις (1, 3, 4, 5, 12, 13, 14, 15, 23, 25, 27, 28), Έξοδος (20, 21, 22, 34), Λευιτικών (1, 25, 26), Αριθμοί (1, 5, 18, 24, 27, 31, 33, 36), Δευτερονόμιον (13, 14, 28), Ιησ. Ναυή (1, 8, 23, 24), Α΄ Σαμουήλ (13), Α΄ Χρονικών (14, 15), Β΄ Χρονικών (17), Μαλαχίας (3), Ιεζεκιήλ (33)

όλων, με τον άνθρωπο να είναι ο επικαρπωτής αυτών και μόνιμα υπόχρεος του Θεού, για την παροχή δυνατότητας χρήσης τους. Μια υποχρέωση την οποία φροντίζει να την ξεπληρώνει με την τυφλή πίστη του και με την παραδειγματική τελετουργική δραστηριότητα. Η υπεραξία που κερδίζει ο Θεός από την ιδιοκτησία κάθε μορφής παραγωγικής δύναμης είναι ανυπολόγιστη, καθώς ξεφεύγει από τις εργασιακές ώρες του ανθρώπου και διαχέεται σε ολόκληρη την καθημερινή του δραστηριότητα, μάλιστα με τρόπο τέτοιο, ώστε ο άνθρωπος να είναι και ευγνώμων στο Θεό για την δωρεά αυτή, για την παραχώρηση της επικαρπίας των μέσων παραγωγής και των ιδιοκτησιών.

Όμως, ας περάσουμε και σε άλλες σχέσεις ιδιοκτησίας, σχέσεις τις οποίες έχει ορίσει και επιβάλλει ο Θεός, σαν κύριος όλων, πέρα από αυτή την απόλυτη σχέση, εξουσία αυτού πάνω στον άνθρωπο. Αρχικά σημαντική είναι η εμφάνιση της πρώτης μορφής εργασίας που παρατηρείται και είναι η γεωργική, με τους πρωτόπλαστους, οι οποίοι καλλιεργούσαν τον κήπο της Εδέμ. Χωρίς να αναφέρονται συγκεκριμένα εργαλεία παρατηρείται ότι οι πρώτοι άνθρωποι ήταν γεωργοί και καλλιεργούσαν τον κήπο που δόθηκε ως δώρο του Θεού. Βέβαια, μετά την «αμαρτία» τους, για την οποία θα αναφερθούμε εκτενέστερα αργότερα στην εργασία, οι άνθρωποι αποστέλλονται στη γη ως έκπτωτοι, όπου θα συνεχίσουν να λειτουργούν σαν γεωργοί, αλλά με τη διαφορά ότι πλέον θα μοχθούν κατά την εργασία τους. Φεύγοντας όμως από το εδάφιο της γένεσης και, για λίγο και χρήση της ανάλυσης, από το θεολογικό κομμάτι της ανάλυσης μας, θα ασχοληθούμε με τις σχέσεις που εμφανίζονται στην πορεία των Ισραηλιτών από την εποχή όπου ήταν στην Αίγυπτο μέχρι και τα χρόνια της Ρωμαϊκής κυριαρχίας στο Ισραήλ. Θεωρούμε δόκιμο λοιπόν να χωρίσουμε σε τέσσερις διαδοχικές εποχές τους πολιτισμούς των Ισραηλιτών.

→ Η πρώτη είναι η περίοδος όπου ήταν στην Αίγυπτο υπό την εξουσία του Φαραώ Ραμσή Β΄,

→ Η δεύτερη είναι τα χρόνια περιπλάνησης στην έρημο στην πορεία τους για τη γη της Χαναάν,

→ Η τρίτη , και μεγαλύτερη, είναι η εποχή όπου πλέον έχουν εγκαθιδρυθεί στη γη της Χαναάν και ιδρύεται το κράτος το Ισραήλ

→ Η τέταρτη είναι η εποχή όπου βρίσκονται υπό την εξουσία των Ασσύριων, Βαβυλώνιων και Ρωμαίων.

Έτσι λοιπόν επανερχόμαστε στις σχέσεις ιδιοκτησίας στην Παλαιά Διαθήκη της Βίβλου, οι οποίες να υπενθυμίσουμε ότι δεν είναι μόνο σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων με το Θεό, ο οποίος είναι κύριος όλων, αλλά και σχέσεις μεταξύ τους. Δεν μπορεί να υπάρχει καμιά ιδιοκτησία η οποία να λειτουργεί πέρα από το κοινωνικό σύνολο, αυτόνομα, και να παρέχει στον άνθρωπο τα προς το ζην χωρίς να παρεμβάλλονται κοινωνικές σχέσεις, σχέσεις οικονομικές, πολιτικές και ιδεολογικές όπως προαναφέραμε, σχέσεις ιδιοποίησης του ανθρώπου ατομικά αλλά και της κοινωνίας σαν μιας ολότητας ατόμων εντός μιας ορθολογικά οργανωμένης ηθικής θρησκευτικής κοινότητας.

Σημαντική είναι η ύπαρξη των δούλων⁶¹ μέσα στην πορεία αυτή. Δούλοι οι οποίοι ήταν αρχικά οι Ισραηλίτες όταν βρίσκονταν στην Αίγυπτο. Οι Αιγύπτιοι είχαν ακόμα και δικαίωμα ζωής και θανάτου επάνω τους, κάτι το οποίο μαρτυρούν η κακομεταχείριση τους αλλά και οι εξοντωτικές συνθήκες υπό τις οποίες εργάζονταν, τόσο εξοντωτικές που πολλές φορές οδηγούσαν και στο θάνατο τους. Δούλους βέβαια είχαν και οι Ισραηλίτες, με αρχή τον πρόγονο του γενάρχη τους, τον Αβραάμ, ο οποίος είχε υπό την ιδιοκτησία του δούλους, αλλά και μετά την έξοδο τους, και περνώντας από το μεσοδιάστημα της νομαδικής τους ζωής κατά την έξοδο και την πορεία για τη γη της Χαναάν, όταν και εγκαταστάθηκαν στην περιοχή όπου κατέλαβαν. Βέβαια, εδώ αξίζει να σημειώσουμε ότι οι δούλοι των Ισραηλιτών, είχαν το δικαίωμα να εξαγοράσουν την ελευθερία τους, είτε με χρήματα, σίκλους, είτε παρέχοντας συγκεκριμένη εργασία για έξι χρόνια. Όπως επίσης και οι γυναίκες δούλες, μπορούσαν να γίνουν τροφοί των παιδιών των κυριών τους, ή να γίνουν παλλακίδες του κυρίου τους, να γεννήσουν τα παιδιά των κυριών τους, οι οποίοι

⁶¹ Αγία Γραφή: Γένεσις (9, 16, 17, 24, 26), Έξοδος (20, 21, 22), Λευιτικόν (19, 22, 25), Δευτερονόμιον (5, 15, 20, 23, 24), Ιησ. Ναυή (9), Α΄ Βασιλέων (8), Ησαΐας (58), Ιερεμίας (22)

μπορούσαν ακόμα και να τις νυμφευτούν, δίνοντας τους την ευκαιρία να αποκτήσουν δικαιώματα, ως ελεύθεροι άνθρωποι, όχι μόνο οι δούλες, αλλά και οι μελλοντικοί τους απόγονοι. Σημαντικό επίσης είναι ότι το φαινόμενο της δουλείας, ήταν αποδεκτό από το Θεό, κάτι που του προσέδιδε μεγαλύτερο κύρος. Οι δούλοι, για όσο καιρό ήταν δούλοι και υπό την εξουσία και ιδιοκτησία του οποιουδήποτε κύριου τους, ήταν και μια παραγωγική δύναμη, ένα εργαλείο πολύτιμο στη διαδικασία της παραγωγής, αλλά ένα σώμα που πέραν της χρηστικότητας του αυτής δεν είχε καμία απολύτως σημασία, μια πραγματοποιημένη υποκειμενικότητα. Στην πορεία θεσμοθετήθηκαν νόμοι οι οποίοι τους προστάτευαν από την κακομεταχείριση και τους βασανισμούς στους οποίους υπόκεινταν από τους ιδιοκτήτες τους.

Επίσης, οι άνθρωποι, επειδή ήταν κυρίως γεωργοί, είχαν στην ιδιοκτησία τους αγρούς, τους οποίους καλλιεργούσαν ώστε να παράγουν τα προϊόντα τα οποία με τη διαδικασία της ανταλλαγής ή του εμπορίου μετέπειτα τους απέφεραν την οικονομική δυνατότητα να καλύπτουν τις ανάγκες τους. Ο συνδυασμός αυτός στη διαδικασία παραγωγής της φύσης με την ανθρώπινη παρέμβαση δια των δυνάμεων παραγωγής και της ιδιοκτησίας των αγρών οδηγούσε στην ιδιοποίηση των ανθρώπων εντός των φυσικών συνθηκών και των σχέσεων παραγωγής⁶². Εκτός από γεωργοί ήταν και κτηνοτρόφοι, έχοντας στην ιδιοκτησία τους ζώα και αγρούς στους οποίους έβοσκαν, και τα οποία προορίζονταν ή για δική τους χρήση, ή για εμπόριο, ή για να καλύπτουν την υποχρέωση τους απέναντι στο Θεό. Αυτό βάση συγκεκριμένων κανόνων που θεσμοθετήθηκαν και για τους οποίους θα αναφερθούμε στο ομώνυμο κεφάλαιο. Επίσης, ήταν και τεχνίτες, κατά κύριο λόγο περιπλανώμενοι μαθητευόμενοι μικροτεχνίτες, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν την «μαγεία» της τέχνης που κατείχαν, τη γνώση⁶³, σαν παραγωγική δύναμη, για να

⁶² Boer R., *Marxist Criticism of the Bible*, Sheffield Academic Press, New York, 2003 σελ. 232

⁶³ Η γνώση αποτελεί μια σημαντική παραγωγική δύναμη. Οι δούλοι βέβαια δεν χρειάζονταν κάποια ιδιαίτερη γνώση για να επιτελούν το καθήκον τους στην παραγωγική διαδικασία, αλλά όσοι ασκούσαν κάποια τέχνη, όφειλαν να κατέχουν τη γνώση αυτής, ώστε να μπορούν να παράγουν και τα ανάλογα προϊόντα. Οι κάθε λογής τεχνίτες κατείχαν τη γνώση της τέχνης τους, οι γεωργοί της καλλιέργειας τους και μάλιστα όλοι πολλές φορές χρησιμοποιούσαν δούλους για να μπορέσουν να περατώσουν την εργασία τους. Υπάρχουν και αυτοί που ασκούν πνευματικές εργασίες και οι οποίοι κατέχουν την απόλυτη γνώση, τη σοφία, αλλά για αυτούς θα αναφερθούμε σε επόμενο κεφάλαιο.

μπορέσουν να παράγουν τα προϊόντα τους. Οπότε για μια ακόμα φορά παρατηρούμε ότι μπορεί να εμφανίζονται άνθρωποι σαν ιδιοκτήτες αγρών ή ζώων, αλλά στην πραγματικότητα αυτές οι σχέσεις δεν μπορούν να υπάρξουν μεμονωμένα, αλλά μόνο σε συνάρτηση με την υπόλοιπη κοινωνική ομάδα, καθώς οι ιδιοκτήτες αυτοί είχαν και συγκεκριμένες υποχρεώσεις και ο Θεός, αλλά και η κεντρική εξουσία, η οποία άρχισε να υπάρχει από τη δεύτερη περίοδο και θεσμοθετήθηκε και δομήθηκε κατά την τρίτη και τέταρτη, είχαν δικαίωμα παρέμβασης σε αυτές με συγκεκριμένους κανόνες, αλλά και εκτάκτως όποτε κρινόταν αναγκαίο. Σχέσεις ιδιοκτησίας οι οποίες διασαλεύτηκαν κατά την τέταρτη περίοδο, κατά την κυριαρχία των Ασσυρίων και των Βαβυλωνίων, καθώς συνήθιζαν να πραγματοποιούν μετακινήσεις ολόκληρων πληθυσμών σε πόλεις με σκοπό να χαθεί το εθνικιστικό στοιχείο από τις κατακτημένες περιοχές.

Σημαντικές είναι και οι μορφές του πλούτου που εμφανίζονταν, καθώς πλούτος ήταν οι εκτάσεις γης που κατείχε ο καθένας, το χρυσό, το ασήμι αλλά και τα ζώα, με όλα βέβαια, πλην των εκτάσεων γης, να τα μεταφέρουν μαζί τους κατά την όποια μεταφορά τους, αλλά και να τα αποκτούν σαν λάφυρα μετά από νίκες και κατακτήσεις πόλεων. Η σύγχυση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού πλούτου βέβαια εμφανίζεται και εδώ, καθώς όλα ανήκουν αρχικά στο Θεό, και δια μέσω αυτού του κυρίαρχου προτάγματος, το ιερατείο ή η κεντρική εξουσία μπορούσαν να θέσουν του όρους υπό τους οποίους θα παρέμειναν στην ιδιοκτησία όποιου τα κατείχε ήδη ή ήθελε να τα αποκτήσει. Ένας πλούτος βέβαια που ανάλογα με την έκταση του, προσέδιδε διαφορετικό κοινωνικό status σε αυτούς που τον κατείχαν, ακόμα και αν τίθεται υπό αμφισβήτηση η πλήρης κυριότητα του, για τους λόγους που προαναφέραμε.

Διάφορες μορφές παραγωγικών δυνάμεων και εμπορευμάτων που εμφανίζονται στην Παλαιά Διαθήκη, αρχίζοντας με τους Αιγύπτιους σαν εργοδηγούς και επιστάτες. Ιδιοποιούνταν το ρόλο του ανώτερου ιεραρχικά στην παραγωγική διαδικασία και ανάγκαζαν τους δούλους να εργάζονται υπό αντίξοες συνθήκες, μιας και θεωρούνταν αναλώσιμες δυνάμεις παραγωγής. Δούλοι οι οποίοι

χρησιμοποιούσαν πλίθρες από άχυρο αντί για πέτρες. Μετά την έξοδο όμως, όπως αναφέραμε και πριν, οι Ισραηλίτες περνούν από την κατάσταση της δουλείας στην κατάσταση της ελευθερίας. Παύουν να νοηματοδοτούνται ως δούλοι σε μια αλλότρια για αυτούς κοινωνία και ξεκινούν να νοηματοδοτούνται ως ελεύθεροι πολίτες – πιστοί σε μια δική τους κοινωνία. Κάποια από τα επαγγέλματα που εμφανίζονται στην κοινότητα αυτή είναι των γεωργών, των κτηνοτρόφων, των μουσικών, των κυνηγών, των κτιστών, των τεχνιτών, των ξυλοκόπων, των νεροκουβαλητών, το οποίο μάλιστα ήταν ευθύνη των γυναικών, οι οποίες πήγαιναν το βράδυ στο πηγάδι για να μαζέψουν το νερό. Μεταφορικά μέσα ήταν κατά κύριο λόγο το γαϊδούρι και η καμήλα, με την τελευταία να αποτελεί και είδος πολυτελείας, καθώς τη στόλιζαν με ποικίλα κοσμήματα, για το συγκεκριμένο λόγο. Αναφορικά με την τροφή τους, πέραν του άζυμο ψωμιού και των γλυκισμάτων, ήταν και το κρέας, με τη διαφορά ότι σε αυτό υπήρχαν περιορισμοί. Τα ζώα τα οποία προορίζονταν για τροφή ήταν το βόδι, το πρόβατο, το κατσίκι, το ελάφι, το ζαρκάδι, το πλατόνι, το αγριοκάτσικο, η αντιλόπη, η γαζέλα και το αγριοπρόβατο. Ενώ ζώα τα οποία δεν προορίζονταν για τροφή γιατί το κρέας τους θεωρούταν ακάθαρμο, ήταν η καμήλα, ο λαγός, το ποντί, το κουνέλι και το γουρούνι. Εδώ αξίζει να σημειώσουμε ότι το θυσιασμένο κρέας μπορούσε να φαγωθεί από τους ανθρώπους μόνο αυτό που ήταν βρασμένο και όχι αυτό που είχε παραδοθεί στο ολοκαύτωμα προς τιμήν του Κυρίου.

Μέσα από όλη αυτή τη διαδικασία διαχωρισμού των φυλών και καταμερισμού των εργασιών σε ένα ευρύτερο επίπεδο, κάνουν την εμφάνιση τους μορφές ιδιοποίησης των μέσων παραγωγής⁶⁴. Άλλωστε, ας μην παραλείψουμε ότι ο Θεός είναι ο κύριος των πάντων, οπότε όλοι οι άνθρωποι, σε όποια εργασία και αν δραστηριοποιούνται, ιδιοποιούνται τα μέσα παραγωγής. Ένας Θεός, ο οποίος όμως δεν εμφανίζεται σε όλους τους ανθρώπους, παρά μόνο στους ηγέτες τους,

⁶⁴ *Αγία Γραφή*: Γένεσις (1, 2, 3, 9, 22, 24, 25, 26, 29), Έξοδος (1, 2, 12, 18, 20, 25, 26, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 40), Λευιτικών (1-36), Αριθμοί (1, 2, 5, 9, 13, 21), Δευτερονόμιον (6, 8, 9, 10, 11, 12-26, 28), Ιησ. Ναυή (4, 5, 8, 9), Κριταί (1, 2, 8, 9), Ρουθ (2), Α΄ Σαμουήλ (1, 2, 5), Β΄ Σαμουήλ (4, 5, 13), Α΄ Βασιλέων (6, 22), Β΄ Βασιλέων (7, 16, 22), Β΄ Χρονικών (1-8), Α΄ Έσδρας (5, 7, 10), Νεεμίας (5, 13), Ψαλμοί (19, 90, 128), Ιώβ (1, 42), Παροιμιαί (6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 18, 20, 21, 22, 24), Εκκλησιαστής (2, 3, 9), Αββακούμ (3), Ζαχαρίας (11)

πνευματικούς και πολιτικούς, οι οποίοι είναι και οι φορείς του λόγου και του νόμου του. Εδώ είναι το σημείο που οφείλουμε να σταθούμε, καθώς φεύγοντας από το θεολογικό στοιχείο της Παλαιάς Διαθήκης, μπορούμε να αναφερθούμε στην ηγεσία του λαού του Ισραήλ, η οποία μέσω της σχέσης της με το Θεό οικειοποιείται κάθε μέσο παραγωγής και κάθε ιδιοκτησία μέσω νόμων και θεσμών. Οι απλοί πολίτες – πιστοί, ιδιοποιούνται αυτά τα μέσα για την παραγωγή γι'αυτό και το τελικό αποτέλεσμα της εργασίας τους δεν τους ανήκει αποκλειστικά, είναι υπόχρεοι να αποδίδουν φόρο στο κράτος αλλά και στο ιερατείο, το οποίο ιδιοποιείται την θεϊκή εξουσία. Η ανθρώπινη ιδιοποίηση πολλές φορές φτάνει και στα όρια της απόλυτης νοσηματοδότησης εντός της παραγωγικής διαδικασίας, στον τοτεμισμό των ανθρώπων στο παραγόμενο προϊόν, ώστε οι υποκειμενικότητες που αναπαράγονται να είναι σιδηροδέσμιες μιας κοινωνικής θέσης και τάξης, αποτέλεσμα της ελάχιστης κοινωνικής κινητικότητας εντός του κράτους του Ισραήλ.

B) Σχέσεις συγγένειας

Όπως αναφέραμε και στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, η συγγένεια είναι ένας δεσπόζων θεσμός καθώς είναι υποδομή και υπερδομή μαζί, είναι ο καθοριστικός παράγοντας της συνολικής λειτουργίας της κοινωνίας, η τελική αιτία της εσωτερικής της λογικής. Μέσα από το θεσμό της συγγένειας αναπαράγεται η κυρίαρχη ιδεολογία, αναπαράγονται οι υποκειμενικότητες των ανθρώπων, οι οποίοι αποτελούν και την ευρύτερη κοινωνική ομάδα. Έτσι λοιπόν, χρίζει ιδιαίτερης σημασίας να εξετάσουμε και αυτή τη μορφή της σχέσης, η οποία τείνει να είναι οικονομική, μιας και αναφερόμαστε πλέον στα του οίκου, αλλά είναι συνάμα και πολιτική, καθώς αναφερόμαστε σε καθημερινές σχέσεις μεταξύ ανθρώπων, και ιδεολογική καθώς είναι το πρώτο στάδιο κοινωνικοποίησης όλων των νέων μελών της οικογένειας, της συγγένειας⁶⁵ και σε ένα ευρύτερο επίπεδο της κοινότητας.

⁶⁵ *Αγία Γραφή*: Γένεσις (1, 2, 9, 38, 45), Έξοδος (20), Δευτερονόμιον (6), Ιησ. Ναυή (24), Κριταί (13), Νεεμίας (4), Παροιμιαί (13.22, 14.1, 14.11, 15.17, 18.19, 31.6, 31.27), Εκκλησιαστής (9), Α΄ Μακκαβαίων (19)

Εκκινούμε από το θεσμό του γάμου, ο οποίος είναι ιδιαίτερα σημαντικός, καθώς είναι η δέσμευση δύο ανθρώπων μεταξύ τους, αλλά και ο τρόπος με τον οποίο μπορούν να αναπαραχθούν. Μια αναπαραγωγή η οποία ήταν ένα κυρίαρχο πρόταγμα της εποχής εντός της Ισραηλίτικης κοινότητας, καθώς έπρεπε να αυξάνονται και να πληθύνονται σαν την άμμο της θάλασσης, όπως καταλαβαίνουμε για δημογραφικούς λόγους. Βρισκόμαστε σε μια Ισραηλίτικη κοινότητα στην οποία επιτρέπεται η πολυγαμία, με απαραίτητη προϋπόθεση όμως ο σύζυγος να παρέχει στη γυναίκα τα αναγκαία ως προς την τροφή και την ένδυση της, αλλά και να είναι πιστός στα συζυγικά του καθήκοντα, καθώς σε αντίθετη περίπτωση η γυναίκα διατηρεί το δικαίωμα να τον χωρίσει. Η πρώτη ένωση ανθρώπων είναι αυτή των πρωτόπλαστων, του Αδάμ και της Εύας, οι απόγονοι των οποίων δημιούργησαν το λαό του Ισραήλ. Μια ένωση η οποία μας θέτει και το πλαίσιο στο οποίο προβλέπεται να υφίσταται, μεταξύ ενός ανδρός και μιας γυναίκας. Αυτό που αξίζει να σημειώσουμε για το γάμο, είναι ότι επιβάλλεται μέσα στη συγγένεια, με μόνη απαγόρευση, αυτοί που νυμφεύονται, να μην είναι πρώτου βαθμού συγγενείς, και θεωρείται σφάλμα να νυμφευτούν άτομα από διαφορετικές φυλές, πολλώ δε μάλλον με άπιστους, οι οποίοι κατά τη Βίβλο είναι όλοι αυτοί οι οποίοι λατρεύουν άλλες θεότητες πλην τον δικό τους Κύριο, το Θεό. Αυτό μας δείχνει τους ισχυρούς συγγενικούς δεσμούς που υπήρχαν και δεν ήταν εύκολο να διαρρηχτούν, με αποτέλεσμα να τηρείται μια παράδοση και το ηθικό φρόνημα της φυλής αλλά και η ξεχωριστή λειτουργία της. Πόσο στην περίπτωση του γάμου με άπιστο/η, όπου είναι κάτι το οποίο θα διατάρασσε πλήρως όχι μόνο τους συγγενικούς δεσμούς, αλλά και την πίστη των ανθρώπων εντός αυτής της οικογένειας και θα προκαλούσε σύγχυση. Ένας αναπτυξιακός κύκλος του θεσμού του γάμου και της συγγένειας, ένα πλέγμα νόμιμων όρων δημιουργίας οικογένειας μέσα από την απαγόρευση της αιμομιξίας, τους θεσπισμένους κανόνες εξωγαμίας αλλά και τη λειτουργία της οικογένειας ενός ευρύτερου πλαισίου ανάμεσα στις φυλές οι οποίες απαρτίζουν τον λαό του Ισραήλ.

Διακριτοί ήταν και οι ρόλοι του άνδρα και της γυναίκας, ο τρόπος ιδιοποίησης τους μέσα στο θεσμό του γάμου και της συγγένειας. Ο άνδρας ανήκε στην κορυφή της οντολογικής ιεραρχίας και της οικογένειας και η γυναίκα ήταν μόνιμα

υποταγμένη στην εξουσία του. Δεν θεωρείται η γυναίκα ότι έχει τα ίδια δικαιώματα με τον άνδρα, κάτι το οποίο παρατηρούμε από την γένεση κιόλας, όπου η γυναίκα, η Εύα, δημιουργήθηκε από το πλευρό του άνδρα, του Αδάμ. Κάτι το οποίο αμέσως μας παρουσιάζει τη γυναίκα σαν υποδεέστερη του ανδρός, σαν μια μηχανή παραγωγής παιδιών, νέων μελών της κοινωνίας, μέσα στην οικογένεια και τίποτα άλλο. Ο ρόλος του άνδρα είναι να φροντίσει την οικογένεια του αλλά και να διαπαιδαγωγήσει τα παιδιά του, κατά κύριο λόγο αυτός και σε ένα δευτερεύοντα ρόλο η γυναίκα, καθώς τα παιδιά είναι η συνέχειά τους. Τα παιδιά είναι αυτά που θα γαλουχηθούν μέσω της εκπαίδευσης των γονιών, οι οποίοι είναι υποταγμένοι στην πίστη τους στο Θεό, και αυτά μέσα από τα οποία θα έλθει η δικαίωση ή ο αποτροπιασμός αυτών, ανάλογα με το αν θα γίνουν ενάρετοι ή άπιστοι αντιστοίχως. Οι γυναίκες φαίνονται πιο πολύ να έχουν σαν σκοπό τους το γάμο για να τεκνοποιήσουν, όπως αναφέραμε παραπάνω, και μάλιστα σε περιπτώσεις όπως του Λωτ, με κάθε τρόπο και κόστος, όπου και πολλές φορές αφήνουν το παιδί στην τροφό να το μεγαλώσει. Ένας γάμος, μια σύζευξη δύο διαφορετικών ανθρώπων, η οποία οδηγεί στην ένωση δύο σωμάτων σε ένα, που μας δείχνει πόσο σημαντικό ήταν να διατηρηθεί αυτός ο θεσμός και να αποκλειστούν οι όποιες ανωμαλίες και παραλλαγές του οι οποίες θα έθεταν σε κίνδυνο την ύπαρξη του. Ένα ακόμα σημείο στο οποίο φαίνεται η κοινωνική διαφορά του ανδρός με τη γυναίκα είναι ότι ο άνδρας μπορεί να κυκλοφορεί ασκεπής, αλλά η γυναίκα οφείλει να κυκλοφορεί με την κόμη της καλυμμένη, αλλιώς δείχνει ασέβεια προς τον κύριο.

Κατά τη διαδικασία διεκδίκησης μέσα στην οικογένεια, ισχύουν τα πρωτοτόκια, οπότε και ο πρώτος υιός που γεννιέται κληρονομεί την περιουσία του πατέρα, καθώς η γυναίκα δεν μπορεί να έχει δική της περιουσία εκτός και αν είναι χήρα όπου έχει την περιουσία του αποθανόντος ανδρός της και πρέπει να βρεθεί κάποιος νέος σύζυγος, ο οποίος και θα αναλάβει την περιουσία αυτή. Κάτι το οποίο βέβαια μετέπειτα άλλαξε με νόμο και οι γυναίκες είχαν το δικαίωμα να διατηρούν την περιουσία τους. Ο πρωτότοκος υιός λοιπόν είναι αυτός που κληρονομεί τη μερίδα του λέοντος, αλλά έχει και το δικαίωμα να πωλήσει έναντι αμοιβής του δικαιώματος του, οπότε και φαίνεται ότι αναφερόμαστε σε ένα θεσπισμένο και θεσμοθετημένο δικαίωμα, όσο και αν άπτεται στην ευχή του πατέρα. Κάνουμε αυτή

την αναφορά στο τέλος, καθώς υπάρχουν περιπτώσεις εξαπάτησης του πατρός από τον υιό που δεν είναι πρωτότοκος ώστε να αποκτήσει το δικαίωμα αυτό. Όπως επίσης έχουμε και καταστάσεις διεκδίκησης της περιουσίας οι οποίες οδήγησαν σε έντονες αντιπαραθέσεις μεταξύ των αδελφών, ακόμα και σε φόνους.

Άλλωστε ο μεγάλος πατέρας όλων είναι ο Αβραάμ και οι απόγονοι του, ο λαός του Ιακώβ, του Ισραήλ, είναι οι κληρονόμοι του, οι κληρονόμοι της γης τους και της πίστης τους στον Θεό. Όσο πιο πιστός και εναρμονισμένος, υποταγμένος, είναι κάποιος στο κυρίαρχο πρόταγμα του Θεού, τόσο καλή ζωή θα έχει, τόσο καλή οικογένεια θα έχει και θα μακροημερεύσει. Οι συγγένειες παραμένουν ισχυρές διατηρώντας τα βασικά χαρακτηριστικά τους και την ομοιογένεια τους μέσα από τον αναπτυξιακό τους κύκλο, μέσα από τον γάμο και τους περιορισμούς που έχουν τεθεί. Συγγένειες οι οποίες δεν λειτουργούν αυτόνομα, αλλά σε ένα ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο, εντός της κοινότητας του λαού του Ισραήλ, εντός των σχέσεων ανάμεσα στις φυλές οι οποίες οφείλουν να είναι αρμονικές, να συνεργάζονται και να αλληλοσυμπληρώνονται και πάνω από όλα να διατηρούν μέσω τελετουργικών διαδικασιών το φρόνημα και την πίστη των μελών τους σε υψηλά επίπεδα, καθώς σε αντίθετη περίπτωση υπάρχει ο κίνδυνος διαταραχής της ισορροπίας και ο τρόμος του αφανισμού της φυλής των ασεβών και των άπιστων, ο τρόμος του μένους του Θεού.

Γ) Φύση και επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων

- Καταμερισμός εργασίας

Για να επιτευχθεί αυτή η πολυπόθητη ισορροπία, παρατηρούμε μέσα στην Παλαιά Διαθήκη ένα σταδιακό διαχωρισμό των φυλών και έναν καταμερισμό εργασίας⁶⁶ σε αυτές αλλά και εντός αυτών. Οι κοινωνικοί όροι παραγωγής καθορίζουν το ρόλο της ηθικής θρησκευτικής κοινότητας που μελετάμε, καθώς

⁶⁶ *Αγία Γραφή*: Γένεσις (1, 14, 16, 19, 28), Έξοδος (3, 25), Λευιτικών (1-10), Αριθμοί (18), Δευτερονόμιον (4, 7, 14, 18), Ιησ. Ναυή (13-17), Α΄ Βασιλέων (8), Α΄ Χρονικών (4), Ψαλμοί (110, 45), Ησαΐας (53)

υπάρχουν διατεταγμένες σχέσεις μεταξύ των διαφόρων δομημένων επιπέδων της. Σταδιακά καθώς οι φυλές του Ισραήλ, οι οποίες προήλθαν από τα δώδεκα παιδιά του Ιακώβ, όταν ήταν στην Αίγυπτο δεν είχαν όποιους διακριτούς ρόλους, καθώς ήταν όλοι τους δούλοι των Ρωμαίων, με εξαιρέσεις αυτούς οι οποίοι είχαν προαχθεί σε επιστάτες, οπότε και υπόκεινταν στην εξουσία των Αιγυπτίων και του Φαραώ. Όμως μετά την έξοδο αρχίζουν σταδιακά να διαχωρίζονται οι φυλές και να αποκτούν ρόλους μέσα στη θρησκευτική αυτή κοινότητα, η οποία περνάει από την πρώτη της ιστορική περίοδο στη δεύτερη και σταδιακά στην τρίτη και τη μόνιμη τους εγκατάσταση στη γη της Χαναάν. Κατά τη δεύτερη περίοδο λοιπόν, τη νομαδική περιπλάνηση στην έρημο, οι Ισραηλίτες, με πνευματικό και πολιτικό τους ηγέτη τον Μωυσή, αρχίζουν να αναλαμβάνουν διακριτούς ρόλους σαν φυλές, και όχι σαν μια ολότητα. Χαρακτηριστικό είναι το σκηνικό που μας περιγράφεται μέσα στην Παλαιά Διαθήκη, όπου στα σημεία που κατασκηνώνουν, τοποθετούν τη Κιβωτό του Μαρτυρίου στο κέντρο, την κιβωτό μέσα στην οποία έχουν τοποθετήσει τις δύο πλάκες με τις δέκα εντολές που έλαβε ο Μωυσής στο όρος Σινά, και γύρω από αυτήν στήνουν τις σκηνές τους οι φυλές του Ισραήλ με τις σημαίες τους για να ξεχωρίζουν. Εδώ είναι που πλέον θεσμοθετούνται ρόλοι, καθώς η φυλή των Λευί είναι αυτοί που αναλαμβάνουν την ευθύνη της Κιβωτού της Διαθήκης, τίθενται στην υπηρεσία του αδελφού του Μωυσή, του Ααρών, ο οποίος είναι αρχιερέας και των υιών του. Επίσης καθήκοντα στην Κιβωτό του Μαρτυρίου αναλαμβάνουν και οι φυλές των Γηρσονιτών και των Μεραριτών, οι οποίοι αναλαμβάνουν τη μεταφορά της κατά την μετακίνηση των Ισραηλιτών, και είναι σα να τίθενται στην υπηρεσία της φυλής του Λευί αλλά και του αρχιερέα. Οι υπόλοιπες φυλές, υποχρεώνονται να τροφοδοτούν τη σκηνή αλλά και τις φυλές οι οποίες έχουν επιμεριστεί τη φροντίδα της με τρόφιμα αλλά και τα απαραίτητα θυσιάσματα, χωρίς τα οποία δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν οι τελετουργίες. Χαρακτηριστικό των διακριτών ρόλων πλέον ανάμεσα στις φυλές είναι ότι και στις δύο απογραφές που πραγματοποιήθηκαν, δεν συμμετείχαν οι Λευίτες, καθώς τα μέλη τους πλέον είχαν αποκλειστικά την ευθύνη των υπαλλήλων του ιερατείου και δεν συμμετείχαν σε καμία άλλη δραστηριότητα, συμπεριλαμβανομένων και των εκστρατειών, πολέμων, που πραγματοποιούνταν κατά την επέκταση του λαού του Ισραήλ και την τελική κατάκτηση της γης της Χαναάν. Στην πορεία, και φτάνοντας στην τρίτη περίοδο, οι φυλές κατανεμήθηκαν

στη γη της Χαναάν, σε ξεχωριστές πόλεις, ανάλογα με τον πληθυσμό τους. Έτσι λοιπόν, οι φυλές Εφραΐμ, Μανασσή, Σιλώ, Βενιαμίν, Συμεών, Ζαβουλών, Ισάχαρ, Ασήρ, Νεφθαλί, Δαν, Ιούδα και Λευί, διασκορπίστηκαν σε πόλεις γύρω από την Ιερουσαλήμ, η οποία και ήταν το κέντρο του νέου τους κράτους. Βέβαια υπήρξαν και πόλεις στις οποίες θα διέφευγαν άτομα τα οποία θα είχαν διαπράξει κάποιο αδίκημα για να αποφύγουν την οργή και εκδήλωση εκδίκησης από τους συγγενείς του θύματος. Πρόκειται για πόλεις οι οποίες, με σύγχρονους όρους, δεν εκδίδουν κακοποιούς σε άλλες πόλεις. Για να επανέλθουμε στο διαχωρισμό των φυλών σε πόλεις, να σημειώσουμε ότι αυτό το γεγονός δεν σήμαινε και τη διάσπαση των σχέσεων ανάμεσα στις φυλές, μιας και γινόταν κανονικά ελεύθερο εμπόριο μεταξύ τους, αλλά και όλες τους, είχαν την ευθύνη να παρέχουν στο ναό του Θεού τα απαραίτητα σε χρυσό, ασήμι, σιτηρά, ζώα και όσα ακόμα έκρινε το ιερατείο και ο θεσμοθετημένος νόμος. Μια υποχρέωση που αναλάμβαναν ανά μήνα όλες οι φυλές και που δεν μπορούσαν να παραλείψουν ή να μην πραγματοποιήσουν. Οι διοικητές των επαρχιών αυτών, φρόντιζαν για την τροφοδοσία του βασιλείου και του ναού. Παρατηρούμε, ότι ο διαχωρισμός αυτός, δεν πραγματοποιήθηκε για να διαχωριστούν και να λειτουργήσουν οι φυλές ξεχωριστά πλέον η μία από την άλλη, αλλά τουναντίον, λειτουργούσαν με τρόπο τέτοιο ώστε να αλληλοσυμπληρώνονται και να συνεργάζονται αρμονικά μεταξύ τους, στους ρυθμούς παραγωγής αλλά και στο εμπόριο. Η αναπαραγωγή της κοσμικής τάξης εξαρτάται από την αμοιβαία και γενικευμένη συνεργασία όλων των ατόμων μέσα στα πλαίσια του δικού τους τομέα δράσης. Αναπαράγεται το επίπεδο της ιδεολογικής και συμβολικής πρακτικής της συνεργασίας που υπάρχει στην κοινωνική διαδικασία παραγωγής. Το σύστημα εντατικοποιείται καθώς επαναδραστηριοποιείται διατηρώντας τη μορφή του αλλά αλλάζοντας ως προς τις λειτουργίες του. Ο πολλαπλασιασμός των κοινωνικών υποδιαιρέσεων καθιστά περίπλοκο το πλέγμα των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων ανάμεσα στις φυλές και τα άτομα που τις απαρτίζουν, εντατικοποιεί και διευρύνει την κοινωνική αμοιβαιότητα εξασφαλίζοντας μεγαλύτερη ευελιξία στη λειτουργία της οργάνωσης της κοινότητας του λαού του Ισραήλ. Με τον τρόπο αυτό επετεύχθη, έστω και για μικρό διάστημα, μια ισορροπία, η οποία όμως ήταν απόρροια πολλών ανισοτήτων, καθώς η κοινωνική κινητικότητα ήταν σχεδόν ανύπαρκτη και δεν επιτρέπονταν οι επιγαμίες μεταξύ διαφορετικών φυλών, ενισχύοντας έτσι την κάθε

φυλή και δυναμώνοντας τους κοινωνικούς δεσμούς που την αποτελούσαν. Η φύση των παραγωγικών δυνάμεων επιβάλλει τους περιορισμούς στο μέγεθος των μονάδων παραγωγής και κατανάλωσης, με αποτέλεσμα και τη διαίρεση της φυλής σε χωριστές τοπικές ομάδες οι οποίες εξίσου βασίζονται στη συνεργασία και τη συμπληρωματικότητα. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειώσουμε ότι οι βασιλιάδες είχαν στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους της διατήρηση της καθαρότητας της λατρείας, κάτι το οποίο αναδεικνύει μια ανάμειξη του πολιτικού με το θεολογικό αξίωμα, πράγμα αναμενόμενο καθώς αναφερόμαστε σε θεοκρατικές κοινωνίες. Όμως υπήρχαν όρια στο ναό τα οποία φάνταζαν ανυπέρβλητα ακόμα και στον βασιλιά με αποτέλεσμα την κατανομή της εργασίας μεταξύ των πολιτικών ηγετών και των θρησκευτικών ηγετών. Ο Θεός έδωσε το κράτος για να διαχειρίζεται την επίγεια δικαιοσύνη και την εκκλησία για να διαχειριστεί το λόγο του και την μυστικιστική τελετουργία.

- Κοινωνικές σχέσεις παραγωγής

Στην Τρίτη περίοδο του λαού του Ισραήλ συνεπώς, οι πολίτες – πιστοί εγκαθίστανται σε πόλεις και αρχίζουν να λειτουργούν με συγκεκριμένους οργανωμένους θεσμούς και δομές εντός αυτών. Δομές και θεσμοί που μέσω της ιδιοποίησης δημιουργούν το κοινωνικό γίνεσθαι και πράττειν. Οι κοινωνικές σχέσεις παραγωγής αρχίζουν να καλλιεργούνται και να διαμορφώνονται σε ένα γενικότερο και πιο ορθολογικό πλαίσιο. Αναπαραγωγή, διεκδίκηση, συνεργασία και αμοιβαιότητα, όπως παρατηρήσαμε και παραπάνω, μέσω και του καταμερισμού εργασίας και του διαχωρισμού των φυλών, λειτουργούν στο όνομα της ισορροπίας και αρμονίας του κράτους του Ισραήλ. Οι Ισραηλίτες ιδιοποιούνται τις σχέσεις αυτές, σχέσεις οικονομικές, πολιτικές και ιδεολογικές, οι οποίες διαδραματίζονται ανάμεσα στους ανθρώπους σε ένα δομημένο και θεσμοθετημένο επίπεδο. Ένα σημαντικό στοιχείο για την επίτευξη της ισορροπίας είναι το ότι σε κάθε πόλη που κατακτούσαν θανάτωναν όλους τους κατοίκους, άνδρες, γυναίκες, παιδιά, ηλικιωμένους και κρατούσαν μόνο τα κτίρια και ό,τι άλλο μπορούσε να χρησιμεύσει σαν λάφυρο, όπως χρυσός, ασήμι, ζώα, και τα οποία αξίζει να σημειώσουμε ότι

αποφάσιζε ο ηγέτης αν θα μπορούσαν να τα καρπωθούν οι πολίτες – πιστοί ή αν θα μεταφέρονταν όλα στο ναό, προς τιμήν του Θεού και προς τέρψιν του ιερατείου φυσικά. Σημαντικές επίσης ήταν οι γιορτές προς τιμήν του Θεού, το Πάσχα, η εορτή των αζύμων, η γιορτή της Σκηνοπηγίας, η αργία του Σαββάτου, οι οποίες πραγματοποιούνταν υπό συγκεκριμένες οδηγίες και τελετουργικούς νόμους. Οι άνθρωποι, σαν πιστοί και μέλη αυτής της ηθικής θρησκευτικής κοινότητας συμμετείχαν σε αυτές τις γιορτές υπενθύμισης του θεϊκού μεγαλείου και λόγου.

Οι άνθρωποι πλέον μέσα στη νέα αυτή κοινωνία νοσηματοδοτούνται και λειτουργούν με βάση τους κανόνες που έχουν θεσπιστεί. Μια κοινότητα στην οποία είχε σημαίνων ρόλο η Κιβωτός της Διαθήκης, όντας ο πρωτότυπος νόμος του Θεού και το πρότυπο πάνω στο οποίο βασίστηκαν οι μελλοντικοί νομοθέτες – ηγέτες για να θεσπίσουν τους νόμους. Τόσο σημαντικό ώστε να θεωρηθεί μέγιστη ασέβεια η αρπαγή της από τους Φιλισταίους, η οποία όμως δεν κράτησε για πολύ καθώς την επέστρεψαν σε σύντομο χρονικό διάστημα. Μια κοινότητα στην οποία οι ακάθαρτοι άνθρωποι, οι οποίοι ήταν οι λεπροί αλλά και αυτοί που άγγιζαν νεκρούς απομακρύνονταν για να μην μολύνουν κυριολεκτικά και μεταφορικά τους υπόλοιπους. Όπου οι αδύναμοι, αυτοί που δεν υποτάσσονταν στο λόγο του Κυρίου, εκτελούσαν καταναγκαστικά έργα και πολλές φορές μετατρέπονταν σε σκλάβους οι οποίοι πωλούνταν και σε σκλαβοπάζαρα για δούλοι. Όσοι δεν ήθελαν να είναι εκτός της κοινωνίας όφειλαν να έχουν κάνει περιτομή και να τελούν τα τελετουργικά τους καθήκοντα. Οι άνδρες έπρεπε να έχουν κοντά μαλλιά και δεν επιτρεπόταν να φοράνε γυναικεία ρούχα, οι γυναίκες έπρεπε να έχουν μακριά μαλλιά και δεν επιτρεπόταν να φοράνε κοσμήματα και πολυτελή ρούχα, αλλά και οι δύο δεν έπρεπε να φοράνε ρούχα από ύφασμα ανακατεμένο από μαλλί και λινό. Οι ιερείς έπρεπε να φοράνε λινά, καθόλου μάλλινα και γενικότερα κάθε τι που τους κάνει να μην ιδρώνουν. Οι άρρωστοι όφειλαν να αρκούνται στην πίστη τους καθώς μόνο αυτή μπορεί να τους σώσει, άλλωστε για την ασθένεια ευθύνονταν οι ίδιοι, η αμαρτία στην οποία υπέπεσαν. Επίσης, η ομοφυλοφιλία⁶⁷ είναι βδέλυγμα για τον Θεό και το νόμο του, όπως και η βρώση γαρίδων, αλλά σε αντίθεση με τη δεύτερη,

⁶⁷ Αγία Γραφή: Λευιτικόν (18, 20)

η ποινή είναι θάνατος. Οι τυφλοί⁶⁸ ήταν οι απόκληροι της κοινότητας καθώς θεωρούνταν οι ίδιοι υπεύθυνοι για το πρόβλημα τους, τους απαγορευόταν να πλησιάσουν το ναό, πόσο μάλλον να αναλάβουν ιερατικά καθήκοντα και μάλιστα ο βασιλιάς Δαβίδ έδινε αμοιβή σε όποιον σκότωνε τυφλό καθώς τους απεχθανόταν. Μια κοινωνία στην οποία όλοι είχαν ιδιοποιηθεί το ρόλο τους, έναν ρόλο που καθοριζόταν από τη φυλή τους και τη δραστηριότητα της, μια κατάσταση η οποία έδινε ελάχιστες ελπίδες για κοινωνική κινητικότητα, κάτι το οποίο φαίνεται μέσα στις σελίδες της Παλαιάς Διαθήκης. Γιατί ακόμα και κάποιες περιπτώσεις ατόμων που ανελιχτήκαν σε ηγετικές θέσεις μέσα στην κοινωνία ήταν απόγονοι σπουδαίων οικογενειών και πάνω από όλα ενάρετοι και πιστοί στο Θεό, τουλάχιστον στην αρχή της πορείας τους. Μια κοινωνική κινητικότητα η οποία δείχνει να διευρύνεται, αναφορικά με το λαό του Ισραήλ, κατά την τέταρτη περίοδο, όπου όμως αξίζει να σημειώσουμε ότι μετά και τους πολέμους με τον Ναβουχοδονόσορ και τον Κύρο, τους Βαβυλώνιους, έχουν παραμείνει μόνο κάποιοι από τη φυλή του Λευί και η φυλή του Ιούδα. Οπότε και πλέον λειτουργούν αυτοί σαν λαός του Ισραήλ, με επιτρόπους πλέον όμως, απεσταλμένους των κατακτητών, οι οποίοι φρόντιζαν για την αναστήλωση της Ιερουσαλήμ, ώστε να αναπτρωθεί το ηθικό και να αναζωπυρωθεί το φρόνημα του καταπτοημένου ηθικά και σωματικά λαού, από τις κακουχίες και τις συνεχόμενες επιδρομές.

Δ) Θεός ο ιδιοκτήτης και εξουσιαστής επί της γης – Θυσιαστήρια

Όπως αναφέραμε παραπάνω, ο Θεός είναι ο απόλυτος ιδιοκτήτης των πάντων πάνω στη γη, οπότε είναι και ο απόλυτος εξουσιαστής των ανθρώπων. Είναι αυτός που θέτει τους όρους παραγωγής και αναπαραγωγής. Ένας Θεός που θέτει τους όρους παραμονής των πρωτόπλαστων στον παράδεισο και είναι αυτός που τους τιμωρεί επειδή τους παρενέβησαν. Είναι αυτός που τιμωρεί τους ανθρώπους για την απιστία και ασέβεια τους με τον κατακλυσμό και αποφασίζει να σώσει το Νώε

⁶⁸ Αγία Γραφή: Έξοδος (14), Λευιτικόν (21), Δευτερονόμιον (28), Β' Βασιλέων (5), Ψαλμοί (69), Ζαχαρίας (12)

και τους κοντινούς συγγενείς του, έχοντας μάλιστα και την κατάλληλη τεχνογνωσία ώστε να κατασκευασθεί η κιβωτός. Ένας «τέλειος παντοκράτορας» ο οποίος καθορίζει τον χρόνο ζωής των ανθρώπων, δίνει τις αισθήσεις σε αυτούς, αλλά και καθορίζει τη γλώσσα που θα ομιλούν, με αποκορύφωμα την αλλαγή της γλώσσας στους κατοίκους της Βαβέλ. Έχει τους Αγγέλους υπό τις προσταγές του και τους δίνει εντολές τις οποίες εκτελούν χωρίς καμία αντίρρηση. Είναι αυτός που εμφανίστηκε στους ανθρώπους δίνοντας στον Μωυσή τις δέκα εντολές του στο όρος Σινά και εμφανιζόμενος σε αυτόν ως καιόμενη βάτος και απαντώντας στο ερώτημα για το ποιος είναι του είπε, «Είμαι ο ων», δηλαδή είμαι αυτός που είμαι, ο κυρίαρχος του εαυτού μου, ο κυρίαρχος όλων. Καταστρώνει τα σχέδια επίθεσης των στρατών του λαού του Ισραήλ σαν στρατηγός, οδηγεί τους Ισραηλίτες στον τόπο τους σαν ιχνηλάτης και αυτός που τιμωρεί τους Αιγύπτιους οι οποίοι τόλμησαν να του αντισταθούν, με τις πληγές του Φαραώ, αλλά και με το πνίξιμο του στρατού στο Νείλο. Ένας Θεός που ελέγχει τα στοιχεία της φύσης και μπορεί να τα χρησιμοποιεί προς όφελος του. Ένας σκληρός Θεός, ηγεμονικός που έχει προτεραιότητα για τα λάφυρα των κατακτημένων περιοχών και όποιος τολμήσει να κρατήσει κρυφά τιμωρείται με κάψιμο όλων των υπαρχόντων του και θάνατο δια λιθοβολισμού. Απαιτεί κάθε αρσενικό ζώο να αφιερώνεται σε αυτόν αλλιώς του σπάζουν το σβέρκο, τιμωρεί με θάνατο οποιονδήποτε αρνηθεί να εκτελέσει την εντολή του. Ένας Θεός άμορφος καθώς η κάθε προσπάθεια να του αποδοθεί μορφή είναι αποτέλεσμα διαφθοράς της πίστης και των πιστών, ένας κυρίαρχος του Ισραηλίτικου λαού. Ένας Θεός που ιδιοποιείται τον ρόλο του απόλυτου πατέρα, του μεγάλου βασιλιά, του πανίσχυρου πανταχού παρών παντοκράτορα. Η μεγάλη εντολή είναι «Αγάπη και Δόξα στο Θεό» και κρύβει μέσα της όλη την υποταγή που απαιτεί ο Θεός για τον λόγο και το νόμο του. Έναν νόμο τον οποίο εφαρμόζουν οι εκπρόσωποι του στη γη, με αρχή τον Μωυσή και τον Ιησού του Ναυή.

Ένας Θεός ο οποίος εμφανίζεται στους εκπρόσωπους του στα θυσιαστήρια κατά κύριο λόγο, τα οποία ήταν σημαίνοντα στην τελετουργία και λατρεία των Ισραηλιτών. Κατά την δεύτερη περίοδο του λαού του Ισραήλ, έστηναν θυσιαστήρια σε όποια σημεία εμφανιζόταν ο Θεός στους εκπροσώπους του, με αποκορύφωμα βέβαια τη δημιουργία της Κιβωτού της Διαθήκης, της οποίας η αρχιτεκτονική

περιγράφεται αναλυτικά μέσα στην Παλαιά Διαθήκη, στην οποία τοποθέτησαν μέσα τις πλάκες με τις δέκα εντολές, και τη μετέφεραν όταν μετακινούνταν, μιας και ο Θεός εμφανιζόταν σε μορφή νέφους μόνιμα σε αυτήν, σε αντίθεση με τα θυσιαστήρια τα οποία παρέμεναν στις περιοχές όπου είχαν στηθεί. Πολλές φορές μάλιστα τοποθετούσαν και πέτρες στα σημεία που αναφέραμε, ή στύλους, ώστε να γνωρίζουν το ακριβές σημείο στο οποίο θα τοποθετηθεί το θυσιαστήριο. Το αποκορύφωμα είναι ο ναός της Ιερουσαλήμ, ο οποίος κατασκευάστηκε την εποχή του Σολομώντα, μετά από προτροπή του ίδιου του Θεού, ο οποίος ζήτησε έναν μεγάλο δικό του ναό. Ένας μεγαλεπήβολος ναός, ο οποίος έτεινε να γίνει το κέντρο της πίστης των Ισραηλιτών και το κύριο σημείο στο οποίο τελούσαν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα. Οι αρχιερείς και οι υπόλοιποι υπάλληλοι του ναού, οι ιερείς, οι επιστάτες, οι θυρωροί, είναι αυτοί που επωμίζονταν το καθήκον της τελετουργίας και του καθορισμού της θυσίας ανά άνθρωπο και οι υπόλοιπες φυλές ήταν αυτές οι οποίες τροφοδοτούσαν το ναό με τα απαραίτητα. Σημαντικό είναι επίσης ότι ο ναός της Ιερουσαλήμ, είχε ιδιαίτερη σημασία μιας και μετά την καταστροφή του Ισραηλίτικου κράτους από τους Βαβυλώνιους και βεβηλώσεις από γειτονικούς λαούς, ιδιαίτερα από τους Φιλισταίους, έγιναν σημαντικές προσπάθειες για την ανοικοδόμηση του, καθώς ήταν το κυρίαρχο σύμβολο της πίστης και το κέντρο γύρω από το οποίο θα μπορούσε να αναγεννηθεί ο λαός του Ισραήλ, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο ναός ήταν μια συγκέντρωση νοήματος για το λαό του Ισραήλ, γι' αυτό και προσπαθούσαν να τον αναστηλώσουν.

Ε) Μαχητές της πίστης

Φθάνουμε στο σημείο των μαχητών της πίστης, ανθρώπων χαρισματικών οι οποίοι καθοδηγούσαν το λαό του Ισραήλ, με βάση πάντα με τις προσταγές του Θεού, είτε απευθείας, είτε μέσω της εφαρμογής του νόμου στο δρόμο της ενάρετης ζωής. Μαχητές οι οποίοι ήταν ηγέτες – βασιλείς οι οποίοι διοικούσαν το κράτος και φρόντιζαν για την επέκταση και διατήρηση αυτού, Κριτές ή ιερείς οι οποίοι φρόντιζαν για να τελούνται τα καθήκοντα των πιστών αλλά και να υπάρχει δικαιοσύνη και ισότητα ανάμεσα τους, είτε προφήτες οι οποίοι μπορούσαν να είναι

από σύμβουλοι του βασιλιά μέχρι και απλοί πιστοί χωρικοί οι οποίοι όμως έλαβαν το θείο χάρισμα και εμφανίζονταν για να κρίνουν την εξουσία και να τονώσουν το φρόνημα του λαού, αλλά και να προειδοποιήσουν για μια επερχόμενη καταστροφή σε εποχές αμαρτίας και ασέβειας προς τον Θεό.

Εκκινούμε λοιπόν από τους πολιτικούς ηγέτες⁶⁹, οι οποίοι στην αρχή, κατά τη δεύτερη περίοδο του λαού του Ισραήλ, ήταν καθοδηγητές και στρατηγοί, φωτισμένοι από το Θεό να καθοδηγήσουν το λαό στη γη του. Άνθρωποι οι οποίοι ιδιοποιούνταν το ρόλο του προστάτη του λαού του Ισραήλ, του προστάτη με το σπαθί και του κατακτητή όλο και περισσότερων περιοχών, ώστε να επεκτείνουν το μεγαλείο του Θεού και του λαού τους. Ο Μωυσής ήταν ο πρώτος και κορυφαίος ηγέτης, λέμε κορυφαίος καθώς μέσα στο βιβλίο μας αναφέρει ότι κανένας δε μπορούσε να θεωρηθεί όμοιός του, και διάδοχος του ο Ιησούς του Ναυή, ο οποίος ανέλαβε να κατακτήσει τη χώρα της Χαναάν, κάτι το οποίο και κατάφερε. Κατά την Τρίτη περίοδο, όπως έχουμε αναφέρει παραπάνω, πλέον ο λαός του Ισραήλ έχει βασιλιάδες με πρώτο τον Σαμουήλ, ο οποίος αφού πρώτα αφιερώθηκε από την οικογένεια του στο Θεό και έγινε ο νέος προφήτης του, μετά από πρόταση του Θεού έγινε βασιλιάς, ένας βασιλιάς ο οποίος μπορούσε να έχει άμεση επικοινωνία με τον Θεό. Μετά ακολούθησε ο Σαούλ, ο οποίος αμφισβήτησε την εξουσία του, με τη βοήθεια του θείου καλέσματος και σε αυτόν, καθώς ο Σαμουήλ είχε ξεφύγει από την πίστη του. Αυτόν ακολούθησε ο Δαβίδ, ίσως ο σπουδαιότερος βασιλιάς όλων κυρίως λόγω του θρησκευτικού του φρονήματος, ο οποίος επίσης αμφισβήτησε την εξουσία του Σαούλ, με τη διαφορά ότι σε αυτήν την περίπτωση έχουμε διαμάχη των φυλών Ιούδα και Βενιαμίν, όπου είναι βασιλιάς πλέον ο Δαβίδ, με όλες τις άλλες, με τελικούς νικητές τους πρώτους. Ο Δαβίδ επέζησε πολλών επαναστάσεων και εξεγέρσεων εναντίον του και αξίζει να σημειώσουμε ότι είναι ο πρώτος ο οποίος αποκάλυψε τους ανθρώπους ως πρόβατα του Θεού και δούλους του. Μετά τον Δαβίδ, και έπειτα από δική του επιλογή, ανέλαβε ο Σολόμωντας, ένας ακόμα

⁶⁹ *Αγία Γραφή*: Έξοδος, Ιησ. Ναυή, Α' Σαμουήλ, Β' Σαμουήλ, Α' Βασιλέων, Β' Βασιλέων, Α' Χρονικών, Β' Χρονικών, Α' Έσδρας, Β' Έσδρας, Νεεμίας, Εσθήρ, Ιουδίθ, Τωβίτ, Α' Μακκαβαίων, Β' Μακκαβαίων, Γ' Μακκαβαίων

σπουδαίος βασιλιάς, ο οποίος άλλωστε έχτισε και το ναό της Ιερουσαλήμ. Στο σημείο αυτό θα σημειώσουμε ότι οι βασιλείς παίρνουν την εξουσία από το Θεό, ο οποίος τους αποκαλεί δούλους του. Όπως μας αναφέρει η Αγία Γραφή, οι συνεχόμενες αμαρτίες των βασιλέων που εξουσίαζαν οδήγησαν στην πτώση του Ισραήλ και στον παρολίγο αφανισμό του. Πλέον, κατά την τέταρτη περίοδο, το Ισραήλ περνάει σε έναν νέο τρόπο λειτουργίας κατά τον οποίο στην ηγεσία είναι έπαρχοι ή επίτροποι τους οποίους θέτουν εκεί οι κατακτητές Βαβυλώνιοι ή αργότερα οι Ρωμαίοι και οι οποίοι κατά κύριο λόγο δεν έχουν καμία σχέση με το Θεό του Ισραήλ. Επίσης εξέχουσες προσωπικότητες στην ηγεσία μας εμφανίζονται η Εσθήρ, η Ιουδήθ αλλά και οι αδελφοί Μακκαβαίοι οι οποίοι προσπάθησαν με επαναστάσεις να επανακτήσουν τη χώρα του Ισραήλ και το κατάφεραν, έστω και για μικρό χρονικό διάστημα.

Οι κριτές⁷⁰, ήταν άνθρωποι οι οποίοι είχαν ιδιοποιηθεί το ρόλο τους ως οι νέοι απεσταλμένοι του Θεού που φρόντιζαν για το έλεος του απέναντι στον αμαρτωλό λαό του Ισραήλ. Η κύρια χρήση τους ήταν να διεκπεραιώνουν τις διενέξεις και τις αντιδικίες που υπήρχαν ανάμεσα στους πιστούς και γι' αυτό και όφειλαν να είναι αξιόπιστοι, θεοσεβούμενοι-θεοφοβούμενοι και να μην δωροδοκούνται. Ο Μωυσής ήταν αυτός που όρισε τους πρώτους κριτές, γιατί τους χρειαζόταν καθώς δεν μπορούσε μόνος του να λύνει όλα τα προβλήματα που εμφανίζονταν. Οι κριτές οι οποίοι δεν ακολουθούσαν το λόγο του Θεού και ήταν διεφθαρμένοι είχαν να αντιμετωπίσουν το θυμό του, κάτι που το βλέπουμε και στους υιούς του Σαμουήλ, οι οποίοι είχαν παραδοθεί στο άνομο κέρδος και τη δωροδοκία με αποτέλεσμα να γίνουν έκπτωτοι του αξιώματός τους. Για να πάει κάποιος σε κριτή όφειλε να προσφέρει κάτι καθώς ήταν εκπρόσωποι του Θεού, τους καταλάμβανε το πνεύμα του Θεού, για να μπορούν να κρίνουν ορθά και είχαν τη δυνατότητα να μιλούν απευθείας με το Θεό. Λειτουργούσαν σαν δικαστές, εκπρόσωποι του ιερατείου, και είχαν μεγάλη εξουσία και την οποία ασκούσαν σε κάθε επίπεδο της κοινωνικής οργάνωσης.

⁷⁰ Αγία Γραφή: Έξοδος, Λευιτικόν, Αριθμοί, Δευτερονόμιον, Ιησ. Ναυή, Κριταί, Ρουθ

Για να φθάσουμε στους προφήτες⁷¹ οι οποίοι ήταν άνθρωποι απλοί, κατά κύριο λόγο, οι οποίοι είχαν καταλειφθεί από το θείο πνεύμα και διέδιδαν το λόγο του Θεού στον λαό του Ισραήλ. Είχαν ιδιοποιηθεί το ρόλο του εκπρόσωπου του Θεού, όμως εντός της ορθολογικής οργάνωσης της θρησκευτικής κοινότητας στην οποία ήταν μέλη. Αυτό γιατί δεν κατείχαν κάποιο ιερατικό αξίωμα, δεν τελούσαν τελετουργίες, αλλά ερμήνευαν και διέδιδαν το λόγο του Θεού. Εμφανίζονταν ανά εποχές και φρόντιζαν να υπενθυμίζουν στο λαό ποιος είναι ο Θεός, να τους υπενθυμίζουν ότι αυτός τους έβγαλε από την Αίγυπτο και τους οδήγησε στη γη της Χαναάν και τους τη χάρισε. Υπενθύμιζαν την υποχρέωση που είχε ο λαός στον Θεό και τους κατέκριναν αν αυτοί είχαν εξοκείλει από την πίστη τους και είχαν παραδοθεί σε ειδωλολατρικές συνήθειες. Σε εποχές όπου το φρόνημα του λαού ήταν πεσμένο εμφανίζονταν για να θυμίζουν τη δόξα του Ισραήλ και να προσπαθούν να το ανυψώσουν. Η κριτική τους άγγιζε ακόμα και τους ηγέτες, τους οποίους προειδοποιούσαν ότι θα έπρεπε να επανέλθουν στο δρόμο της πίστης αλλιώς δεινά θα βρουν αυτούς και ολόκληρο το λαό. Χαρακτηριστικά μπορούμε να αναφέρουμε κάποιους, όπως ο Ωσηέ ο οποίος σε μια εποχή όπου η συμμαχία με τους Ασσύριους και τους Αιγύπτιους είχαν οδηγήσει το λαό στην ειδωλολατρία ήρθε να τους προειδοποιήσει για τις άσχημες μέρες που πλησιάζουν αλλά και ότι ο Θεός τους αγαπάει και έτσι θα τους συγχωρέσει, αυτούς που πραγματικά πιστεύουν και θα μετανοήσουν. Ο Άμωσ, ο οποίος μιλούσε για κοινωνικές ανισότητες μεταξύ πλούσιων γαιοκτημόνων και του απλού λαού, ο Μιχαΐας ο οποίος προειδοποιούσε για την καταστροφή που φέρνει η ειδωλολατρία αλλά και το αληθινό νόημα του Θεού που είναι η δικαιοσύνη, η αγάπη και η υποταγή στο θείο θέλημα. Εσχατολόγοι προφήτες όπως ο Ιωήλ και ο Οβδιού, προφήτες οι οποίοι ακόμα και αν δεν ήθελαν να εκτελέσουν την εντολή του Θεού, αναγκάζονταν με αδιανόητους για τον άνθρωπο τρόπους όπως ο Ιωνάς που προσπάθησε να ξεφύγει αλλά τον μετέφερε ένα θαλάσσιο κήτος στην περιοχή που του είχε υποδείξει ο Θεός. Ο Αββακούμ, ο Αγγαίος και ο Ζαχαρίας οι οποίοι μιλούσαν για την

⁷¹ *Αγία Γραφή*: Γένεσις, Έξοδος, Ωσηέ, Αμώσ, Μιχαΐας, Ιωήλ, Οβδιού, Ιωνάς, Ναούμ, Αββακούμ, Σοφονίας, Αγγαίος, Ζαχαρίας, Μαλαχίας, Ησαΐας, Ιερεμίας, Βαρούχ, Θρήνοι, Επιστολή Ιερεμίου, Ιεζεκιήλ, Δανιήλ

αποκατάσταση της ειρήνης και το σχέδιο του Θεού για την τελική επικράτηση του καλού και όσων το πρεσβεύουν. Ο Μαλαχίας ο οποίος καλεί τους ιερείς και το λαό να ανανεώσουν τη πίστη τους στη διαθήκη, καταγγέλλει την αδιαφορία για την τέλεση των τελετουργικών διατάξεων, καταγγέλλει τους μικτούς γάμους και τα διαζύγια και αναφέρει ότι ο Θεός θα τα εξαγνίσει όλα μέσω των αγγελιοφόρων του. Προχωρώντας συναντούμε τον Ησαΐα, τον Ιερεμία, Τον Ιεζεκιήλ και τον Δανιήλ, οι οποίοι πρόσφεραν παρηγοριά και ελπίδα στον λαό που μαστιζόταν από τις διχόνοιες και την αιχμαλωσία, μιλούσαν για τη μοναδικότητα και υπερβατικότητα του Θεού ο οποίος προστατεύει και αναδεικνύει όσους υπακούν στο νόμο του. Θα κλείσουμε αυτή την παρένθεση με τους προφήτες, με τον Ηλία και τον διάδοχο του, τον Ελισαίο, οι οποίοι ήταν πανίσχυροι προφήτες και πολιτικοί σύμβουλοι, με σκληρό κριτικό και εσχατολογικό λόγο, αλλά και βίαιες πρακτικές προκειμένου να επιβάλλουν την εξουσία και το λόγο τους.

ΣΤ) Πλαίσιο αλληλεπίδρασης Θεού με ανθρώπους – Νόμοι

Στην λειτουργία αυτής της ηθικής θρησκευτικής κοινότητας έχουμε και τους νόμους⁷², ένα ιερό σύστημα εντολών, ένα καταστατικό του οποίου οι αποφάσεις πρέπει να τηρούνται από όλους, γιατί ο Θεός είναι ο κύριος όλων και αυτοί οι κανόνες του. Ο πρώτος νόμος – κανόνας είναι η απαγόρευση του Θεού στους πρωτόπλαστους να φάνε τον καρπό του δέντρου της γνώσης στον κήπο της Εδέμ. Ένας κανόνας του οποίου η παράβαση είχε θανάσιμες επιπτώσεις για την αθάνατη ζωή τους στον παράδεισο. Μετέπειτα και όταν οι Ισραηλίτες έφυγαν από την Αίγυπτο έχουμε την εμφάνιση των δέκα εντολών, οι οποίες συνιστούν το θεμελιώδες πλαίσιο για την αλληλεπίδραση του Θεού με τους ανθρώπους. Αργότερα αρχίζουν να υπάρχουν οι πρώτοι αστικοί και τελετουργικοί νόμοι για το λαό του Ισραήλ, εκκινώντας από αυτές για το θυσιαστήριο, στο οποίο απαγορευόταν να υπάρχουν και άλλα αγάλματα, μιας και ήταν μόνο για το Θεό, αλλά και τα σκαλοπάτια που οδηγούσαν σε αυτό έπρεπε να ήταν φτιαγμένα κατά

⁷² Αγία Γραφή: Γένεσις, Έξοδος, Λευιτικόν, Αριθμοί, Δευτερονόμιον, Ιησ. Ναυή, Κριταί

τρόπο τέτοιο ώστε όσοι ανέβαιναν να μην φαίνονταν τα απόκρυφα τους. Οι θυσίες και τα πλυσίματα πραγματοποιούνταν γύρω από τη σκηνή ή ναό, ένα τελετουργικό που δίδασκε τις πνευματικές αρχές βάση των οποίων θα διατηρηθεί ο νόμος και η ισορροπία. Θεσμοθετούνται νόμων για τους δούλους, τη βία, την ιδιοκτησία ζώων και την αποζημίωση. Αρχικά για τους δούλους προβλεπόταν ότι θα μπορούσαν να παραμείνουν σαν δούλοι σε κάποιον κύριο για έξι χρόνια και μετά θα μπορούσαν να μείνουν ελεύθεροι και μάλιστα να πάρουν και τη γυναίκα τους μαζί, εκτός αν τους την είχε δώσει το αφεντικό τους, οπότε ήταν στην δική του διακριτική ευχέρεια το τι θα αποφασίσει. Αν ο δούλος όμως επιθυμούσε να μείνει στην ιδιοκτησία του κυρίου του, έπρεπε να πάνε σε δικαστήριο και αν αυτό εξέδιδε καταφατική απόφαση τότε του φορούσαν σκουλαρίκια, όπου σήμαιναν ότι θα μείνει για πάντα δούλος. Τα ίδια ισχύουν και για τις γυναίκες δούλες, με διαφορά όμως ότι μπορούσαν να δοθούν σαν δώρο σε κάποιον άλλο για να την κάνει γυναίκα του ή παλλακίδα, ή να αγοραστεί μια δούλη για γυναίκα στο γιο κάποιου, αποκτώντας βέβαια μετά την ελευθερία της και τα δικαιώματα της θυγατέρας. Αναφορικά με τους νόμους περί βίας, ο φόνος τιμωρούταν με φόνο, εκτός αν επρόκειτο για φόνο εξ αμελείας, οπότε η ποινή ήταν ο εξορισμός. Εάν κάποιος χτυπούσε τον πατέρα του ή τη μητέρα του ποινή ήταν και πάλι ο θάνατος, όπως επίσης και στην περίπτωση της απαγωγής. Στην περίπτωση ενός διαπληκτισμού μετά σωματικής βίας η ποινή ήταν αποζημίωση σε αυτόν που προκάλεσε τον τσακωμό για όσο καιρό ο άλλος δεν θα μπορούσε να εργασθεί. Ενώ στην περίπτωση που κάποιος χτυπήσει τον δούλο του υπήρξε τιμωρία μόνο αν ο δούλος δεν επιζούσε εντός τριών ημερών, μετά δεν προβλεπόταν τίποτα, σε αντίθεση με την περίπτωση όπου κάποιος έβγαζε το μάτι του δούλου του, όπου πλέον μπορούσε να αποκτήσει την ελευθερία του. Στην περίπτωση των ζώων τώρα, αν κάποιο βόδι σκότωνε έναν άνθρωπο προβλεπόταν ο θάνατος του δια λιθοβολισμού, με το κρέας του να μην είναι διαθέσιμο προς βρώση. Αν το βόδι χτυπούσε συχνά ανθρώπους τότε θανατωνόταν ο ιδιοκτήτης του, ποινή όμοια και στην περίπτωση όπου το βόδι χτυπούσε και σκότωνε και παιδί. Εάν το βόδι χτυπούσε δούλου, προβλεπόταν αποζημίωση τριάντα ασημένιους σίκλους και θάνατος δια λιθοβολισμού στο βόδι. Στην περίπτωση της αποζημίωσης που αναφέραμε σαν ποινή παραπάνω προβλεπόταν ότι όποιος δεν είχε να πληρώσει έπρεπε να πωληθεί ο ίδιος ώστε να βρει τα

χρήματα που απαιτούταν. Ο ληστής βοδιών τιμωρούταν με θάνατο αν πιανόταν αυτοφώρω, αλλιώς τιμωρούταν απλά με μια αποζημίωση και γενικότερα για κλοπές ενώπιον του Θεού, ο ένοχος αναγκαζόταν να πληρώσει τα διπλά. Στην περίπτωση όπου κάποιος δάνειζε το ζώο του σε κάποιον άλλο και αυτό τραυματιζόταν, τότε όφειλε να του προσφέρει αποζημίωση την οποία έκρινε και αποφάσιζε το δικαστήριο. Επίσης υπήρχαν νόμοι επανόρθωσης στην περίπτωση όπου είχαν διαταραχθεί οι σχέσεις κάποιων ανθρώπων μεταξύ τους αλλά και ζηλοτυπίας, στην περίπτωση που εμφανιζόταν αυτό το φαινόμενο εντός ενός ζευγαριού. Η βλασφημία και η μη τήρηση των παραδόσεων τιμωρούνταν αυστηρά από το Θεό. Επίσης υπήρχαν νόμοι για τη διαδικασία διανομής των λαφύρων, νόμοι για τον γάμο και την κληρονομιά, ακόμα και νόμος για το Σάββατο, όπου απαγορευόταν να εργάζονται και όποιος έδειχνε ανυπακοή, τιμωρούταν με λιθοβολισμό. Επίσης έχουμε και τους νόμους που αναφέρονται στους γάμους και απαγορεύουν τους γάμους με άτομα από άλλες φυλές καθώς έτσι κινδυνεύει η καθαρότητα της φυλής τους. Η ανυπακοή στους νόμους θεωρούταν η αμαρτία της μαγείας και η ισχυρογνωμοσύνη ως η αμαρτία της ειδωλολατρίας. Επίσης, αξίζει να σημειώσουμε πως όπου δεν ομολογούταν η αμαρτία έπεφτε κλήρος και η θεία χάρη θα φρόντιζε να μην γίνει λάθος και να αποδοθεί δικαιοσύνη. Στο πλαίσιο της δικαιοσύνης και της αλληλεγγύης δεν επιτρέπονταν να διαδίδονται ψεύτικες φήμες, η μεροληψία κατά του αδύναμου, οι απάτες, η καταπάτηση του δικαίου, η καταπίεση του ξένου. Επίσης, σε ένα ηθικό πλαίσιο, η αποπλάνηση απαιτούσε εξιλέωση με γάμο, οι μάγισσες, οι κτηνοβάτες και όσοι θυσίαζαν σε άλλους θεούς τιμωρούνταν με θάνατο, απαγορευόταν η καταπίεση και εκμετάλλευση σε ξένους, χήρες και ορφανά, απαγορεύονταν οι τόκοι στα δανεικά. Η γέννηση ενός παιδιού προϋπόθετε θυσία ολοκαυτώματος και εξιλέωσης, οι θυσίες έπρεπε να γίνονται εντός του θυσιαστηρίου αλλιώς οι παραβάτες τιμωρούνταν με θάνατο. Απαγορευόταν η βρώση αίματος, η συνουσία του συζύγου με εξ αίματος συγγενή, με γυναίκα άλλου, με συγγενείς της γυναίκας του, καθώς μόνο τα μολυσμένα έθνη τα έκαναν αυτά. Η αγορά γης πραγματοποιούνταν σε κοντινό συγγενή ώστε αν το επιθυμούσε ο πωλητής να μπορούσε να την επαναγοράσει (ιωβηλαίο). Υπήρχαν ευλογίες για ευπορία, βροχή, αφθονία, ειρήνη, νίκη ενάντια σε εχθρούς, γονιμότητα, αλλά και κατάρες για συμφορές, ανίατες νόσους, ήττες και επταπλασιασμός της τιμωρίας σε

περίπτωση υποτροπής του παραβάτη, αλλά και κίνδυνος πλήρους ξεκληρισμού της οικογένειας του.

Οι νόμοι αυτοί και άλλοι παρόμοιοι που υπάρχουν μέσα στην Παλαιά Διαθήκη ήταν δεσμευτικοί⁷³ και όχι μόνο δεν τίθενταν υπό διαπραγμάτευση, αλλά οι άνθρωποι όφειλαν τυφλή υπακοή και υποταγή σε αυτούς. Μια ασταμάτητη εκβιαστική χρήση της θείας απειλής, καθώς ο Θεός διαχωρίζει τι είναι άγιο, όχι ο άνθρωπος.

Z) Περί Σοφίας

Εκκινώντας από το κείμενο της Σοφίας Σολομώντος βρίσκουμε στην αρχή κιάλας ότι η πραγματική σοφία είναι το άγιο πνεύμα του Θεού. Ο Θεός γνωρίζει τις απόκρυφες σκέψεις όλων και βλέπει μέσα στην καρδιά, ακούει τα πάντα, ακόμα και τους ψίθυρους. Οι δίκαιοι άνθρωποι νικούν ακόμα και το θάνατο καθώς κερδίζουν την αιωνιότητα, έναν θάνατο τον οποίο έφερε ο φθόνος του διαβόλου, ο οποίος έφθειρε τον άφθαρτο και αθάνατο άνθρωπο. Οι ισχυροί δεν είναι υπεράνω του νόμου και θα πρέπει να τον τηρούν αλλιώς τα αποτελέσματα θα είναι οδυνηρά γι'αυτούς. Η αναζήτηση της σοφίας πραγματοποιείται με την επιθυμία για μάθηση, με την αγάπη, την τήρηση των νόμων, τα οποία όλα θα επιφέρουν την αφθαρσία και την κατάκτηση της βασιλείας του Θεού, επομένως και τη σοφία. Μια σοφία η οποία βοήθησε τον άνθρωπο σε διάφορες φάσεις της ιστορίας του, ακόμα και σε εποχές όπου αυτός αμάρτησε, αυτή υπήρχε και τον βοήθησε να επανέλθει. Ο Θεός είναι υπομονετικός και συμπονετικός αλλά και συνάμα σκληρός με τους ασεβείς και η συμπεριφορά του είναι δίδαγμα για όλους τους ανθρώπους. Οι ειδωλολάτρες είναι μωροί καθώς πιστεύουν σε νεκρά αντικείμενα και δεν μπορούν να ξεχωρίσουν τα θαυμαστά δημιουργήματα του μεγαλοπρεπή δημιουργού, του Θεού. Οι ευσεβείς φωτίζονται από το φως του Θεού, ενώ οι ασεβείς ζουν σε ένα σκοτάδι που κανένα φως δεν μπορεί να φωτίσει έστω και λίγο.

⁷³ Αγία Γραφή: Γένεσις (17), Έξοδος (12, 17), Λευιτικόν (21, 23), Δευτερονόμιον (4, 7, 11), Ψαλμοί (118), Εκκλησιαστής (12), Μαλαχίας (4)

Περνώντας στη σοφία Σειράχ, βλέπουμε πολλά κοινά με το προηγούμενο κείμενο, όμως βρίσκουμε και πολλές καινούριες απόψεις, όπως την ταπεινότητα που πρέπει να διέπει τους ανθρώπους, καθώς αν ανεβάζουν τον εαυτό τους θα καταπτοηθούν στο τέλος, αλλά και ζητάνε περισσότερα από αυτά που μπορούν. Οι άτολμοι και οι παραδομένοι που δεν υπομένουν τις δοκιμασίες είναι αυτοί που θα χάσουν την ευκαιρία για το φως στη ζωή τους. Οι γονείς έχουν εξουσία πάνω στα παιδιά τους, τα οποία και οφείλουν να είναι πάντα δίπλα τους για να έχουν την ευχή τους και να ευημερήσουν, καθώς σε αντίθετη περίπτωση θα καταστραφούν. Να υπάρχει ευσπλαχνία για τον φτωχό και αδύναμο, να μην υπάρχει καχυποψία και σταθερότητα η οποία κρατάει και μακριά από επιθυμίες οι οποίες μπορούν να κατασπαράξουν. Οι πολλές αμαρτίες θα φέρουν την οργή του Θεού και μπορεί όλη αυτή η σοφία να φαίνεται σαν δυσβάσταχτα δεσμά, αλλά θα φέρει τη λύτρωση. Αναφέρεται στη φιλία και ότι αληθινή είναι αυτή που έχει δοκιμασθεί και στον σεβασμό, τη συμπόνια σε όσους πρέπει να τον έχουν αλλά και να μην περιφρονούν τους δικούς τους ανθρώπους. Επίσης αναφέρεται στη φρόνηση και την προνοητικότητα για να αποφευχθούν οι αυτοδικίες και οι φιλονικίες. Να μην ζηλεύουν όσους έχουν ευημερία και είναι ασεβείς γιατί θα τιμωρηθούν από το Θεό, άξιοι τιμής είναι αυτοί που σέβονται τον κύριο. Να είναι μετριόφρονες και ταπεινοί, γιατί το αντίθετο είναι ανταρσία στο Θεό και να μην δίδουν ιδιαίτερη σημασία στην εξωτερική τους εμφάνιση καθώς η εσωτερική είναι αυτή που μετράει. Να μην κατηγορούν αν δεν ξέρουν και να είναι αφοσιωμένοι στην εργασία τους, να συναναστρέφονται με όμοιους τους, όπως και τα ζώα τα οποία δεν συναγελάζονται με ζώα διαφορετικού είδους. Τα αισθήματα του ανθρώπου αποτυπώνονται στο πρόσωπο του και ο εσωτερικός πλούτος είναι αυτός που μένει και οδηγεί στη λύτρωση. Είναι καλύτερος ένας άνθρωπος με φρόνηση παρά μια στρατιά ασεβών και ο Θεός – κριτής χαρίζει τη βεβαιότητα της ανταπόδοσης, είτε για καλό, είτε για κακό. Οι γυναίκες είναι επικίνδυνες καθώς εξαιτίας αυτών χάθηκε η αθανασία του ανθρώπου και ξεκίνησε η αμαρτία, οπότε χρίζουν ιδιαίτερης προσοχής. Η σιωπηλή και ντροπαλή γυναίκα είναι η καλή, ενώ οι ιερόδουλες, αυτές που πληρώνονται αξίζουν όσο ένα φτύμα. Στο σημείο αυτό παρομοιάζει υποτιμητικά την ασεβή γυναίκα με αρκούδα και με σκύλο. Ο πατέρας οφείλει να διαπαιδαγωγήσει τα παιδιά του με βάση το νόμο του Θεού, γιατί αν γίνουν ανάγωγα είναι δική του

ντροπή. Τα παιδιά τα οποία είναι από άλλους πλην των συζύγων τους είναι καταραμένα να γίνουν συντρίμμια και επίσης είναι ντροπή για τον άντρα να τον συντηρεί η γυναίκα του. Πρέπει να υπάρχει παιδεία στόματος και να προσέχουν τι πώς και πότε το λένε καθώς είναι όλοι υπεύθυνοι των πράξεων τους. Η γλώσσα προδίδει, γι' αυτό θέλει προσοχή στην συζήτηση για να αποφευχθούν φιλονικίες και άδικες κατηγορίες. Ο Θεός είναι ο απόλυτος κυρίαρχος των πάντων, κάτοχος της απόλυτης σοφίας, αυτός που βλέπει και κρίνει τα πάντα, αυτός που μπορεί με το ένα του χέρι να κυβερνήσει τον κόσμο όλο. Ο άνθρωπος οφείλει να ακολουθήσει τη σοφία του Θεού, αν θέλει να κερδίσει την αιωνιότητα, η οποία είναι σπουδαία, καθώς τα χρόνια που ζει είναι σαν σταγόνα στον ωκεανό μπροστά της.

Μια σοφία⁷⁴ την οποία για να μπορέσει να ιδιοποιηθεί ο άνθρωπος οφείλει να υποτάσσεται στην εξουσία του Θεού, να τηρεί τους νόμους και τα τελετουργικά του καθήκοντα. Μέσω της σοφίας ο άνθρωπος ιδιοποιείται τη θεία δύναμη, τη θεία χάρη η οποία τον εξυψώνει και τον διαχωρίζει από όλους τους άπιστους και αμαρτωλούς, δίνοντας του υπόσχεση για λύτρωση και καταξίωση όχι τόσο σε αυτόν τον κόσμο, αλλά σε έναν άλλον, σε μια μετά θάνατον ζωή.

⁷⁴ Αγία Γραφή: Σοφία Σολομώντος, Σοφία Σειράχ

2) ΝΕΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

A) Ο Ιησούς ο Ναζωραίος ως Ιησούς Χριστός

Ερχόμαστε στην Καινή Διαθήκη, στο σημείο της Αγίας Γραφής όπου εμφανίζεται ο Ιησούς Χριστός⁷⁵, ένας άνθρωπος ο οποίος ιδιοποιείται το ρόλο του προφήτη του Θεού και μάλιστα θεωρούσε εαυτόν ως τον Μεσσία για τον οποίο μιλούσαν οι προγενέστεροι αυτού προφύτες, ο οποίος θα εμφανιστεί για να απελευθερώσει τον λαό του Ισραήλ από τα δεινά τους. Μέσω αυτής της ιδιοποίησης θεωρεί ότι είναι αυτός που οφείλει να επαναφέρει τον λαό του Ισραήλ στο δρόμο του Θεού, στην τήρηση των νόμων. Έρχεται να δημιουργήσει κάτι καινούριο το οποίο θα αναδυθεί από τα συντρίμια του ήδη υπάρχοντος. Άλλωστε, αναφερόμαστε στην εποχή όπου οι Ιουδαίοι βρίσκονται υπό την ρωμαϊκή κυριαρχία και τη διοίκηση ασκούν ο Ηρώδης Αντύπας, ο έπαρχος Πόντιος Πιλάτος, ένας ιδιαίτερα σκληρός και ανελέητος ηγέτης, και ο αρχιερέας Καϊάφας. Ξεκινώντας από την γέννηση του στη Βηθλεέμ, η οποία προήλθε από την παρθένο Μαριάμ, και το άστρο που φώτισε τον ουρανό εκείνο το βράδυ ώστε να εκπληρωθούν οι προφητείες για τη γέννηση του Μεσσία, μέχρι και την αποφυγή της οργής του Ηρώδη Αντύπα, οδηγούμαστε στην στιγμή της βάπτισης του από τον Ιωάννη τον Βαπτιστή και την περιπλάνηση του στην έρημο για σαράντα μέρες, όπου εκεί δοκιμάστηκε από τον διάβολο. Μετά αναλαμβάνει το έργο του, να διδάξει στον λαό του Ισραήλ το λόγο του Θεού και να καταδικάσει την ηγεσία της οποίας οι φορείς είναι διεφθαρμένοι, από τους ανώτατους ηγέτες, ως τους γραμματείς και φαρισαίους. Στην πορεία του γύρω από την Ιερουσαλήμ, καθώς δεν μπήκε στην πόλη αυτήν παρά μόνο προς το τέλος της ζωής του, συγκέντρωσε πιστούς μαθητές οι οποίοι τον ακολουθούσαν και οι οποίοι ήταν δύο μαθητές του Ιωάννη, ο αδελφός του ο Ιάκωβος, και άλλοι άνθρωποι οι οποίοι εμπνεύστηκαν από τον λόγο του και τον ακολούθησαν. Εβδομήντα μαθητές είχε μαζί του πάντα ο Ιησούς, εντός των οποίων υπήρχαν και γυναίκες, με κορυφαίους τους δώδεκα, οι οποίοι θα δούμε στη

⁷⁵ Αγία Γραφή: Κατά Ματθαίον, Κατά Μάρκον, Κατά Λουκάν, Κατά Ιωάννην

συνέχεια ήταν και οι κύριοι συνεχιστές του έργου του. Ο Ιησούς ήταν ένας σπουδαίος θαυματοποιός με πολλά του θαύματα να αναφέρονται μέσα στα κείμενα όπως η θεραπεία του λεπρού, του παράλυτου, του τυφλού, του δαιμονισμένου, του αρρώστου παιδιού, του γάμου στην Κανά, η ανάσταση του νεκρού Λάζαρου και του παιδιού ενός ευγενούς, το περπάτημα στην επιφάνεια της θάλασσας σε στιγμή θαλασσοταραχής, η θεραπεία του κωφάλαλου, της κύρτουςας γυναίκας και άλλα πολλά. Φτάνει να αναφέρουμε ότι οι άνθρωποι και μόνο που τον άγγιζαν θεραπεύονταν από ότι και αν έπασχαν. Βέβαια, εμφανίζεται και ένα σημείο όπου ο Ιησούς καταριέται μια συκιά και αυτή ξεραίνεται αμέσως, χαρακτηριστικό δείγμα εκδικητικής κίνησης του προφήτη Ηλία και του Ελισαίου. Ο Ιησούς αναφερόταν για ένα νέο νόμο και μια νέα μορφή ιδιοκτησίας στα οποία θα αναφερθούμε παρακάτω και το κύριο χαρακτηριστικό του κηρύγματος του ήταν η χρήση παραβολών, γεγονός που δείχνει ότι μιλούσε απλοϊκά, όχι στην ξύλινη γλώσσα του ιερατείου, γι' αυτό και ήταν ιδιαίτερα αγαπητός στο λαό. Κάποιες από τις παραβολές του ήταν αυτή του κακού δούλου, του χαμένου πρόβατου, των δύο γιών, των κακών γεωργών, του βασιλικού γάμου, των δέκα παρθένων, του Σαμαρείτη. Αποκαλούσε τον εαυτό του «Υιό του Ανθρώπου», φράση που είχε χρησιμοποιήσει ο προφήτης Δανιήλ και αν και δεν έλεγε ότι είναι ο Μεσσίας, όταν τον αποκάλυψε ο Πέτρος έτσι δεν το αρνήθηκε. Έλεγε ότι δεν υπάρχει ανώτερος του Θεού και ότι με πίστη αληθινή μπορούν να γίνουν όλα δυνατά. Μετά την διαδρομή του στο όρος και την μεταμόρφωση του, μπήκε στην Ιερουσαλήμ πάνω σε ένα γαϊδούρι, το οποίο δεν είχε χρησιμοποιήσει για την μεταφορά του κανένας άλλος, εκπληρώνοντας και την τελευταία προφητεία για τον ερχομό του Μεσσία. Όμως η επίθεση του στους εμπόρους έξω από τον ναό της Ιερουσαλήμ οδήγησε στη σύλληψη του, στη δίκη του και την τιμωρία, το θάνατο με σταύρωση. Αξιοσημείωτο εδώ είναι ότι τα τέσσερα ευαγγέλια τα οποία αναφέρονται στη ζωή και δράση του Ιησού, εμφανίζουν σημαντικές διαφορές αναφορικά με τη γέννηση του, τη βάπτιση, την προδοσία του Ιούδα, το τέλος αυτού, τους ληστές οι οποίοι ήταν δίπλα του κατά τη σταύρωση του αλλά και την ανάσταση. Επίσης, αξίζει να σημειώσουμε ότι στην πορεία των τεσσάρων ευαγγελίων, του Μάρκου, Ματθαίου, Λουκά και Ιωάννη, ο Ιησούς σταδιακά αναπαρίσταται από ένας απλός προφήτης σε ένα θεάνθρωπο, στον υιό του Θεού.

B) Απόστολοι – Οι κληρονόμοι του Λόγου του Ιησού Χριστού.

Οι δώδεκα απόστολοι⁷⁶ του Ιησού, οι οποίοι προορίζονταν για αρχηγοί των φυλών του Ισραήλ όταν ο Ιησούς θα γινόταν βασιλιάς, μετά το θάνατο και την ανάσταση του ξεκίνησαν να διαδίδουν το κήρυγμα του. Ιδιοποιήθηκαν τον ρόλο του κληρονόμου της διδασκαλίας του Ιησού και της υποκειμενικότητας του, οπότε και θεώρησαν ότι είναι οι νέοι προφήτες, με τις ίδιες θεϊκές δυνάμεις, οι οποίοι καλούνται να ανυψώσουν τον λαό του Ισραήλ και να διαδώσουν τη νίκη του νέου δόγματος της αθανασίας έναντι του θανάτου. Σε αυτούς προστέθηκε και ο Παύλος, κατά κόσμο τότε Σαούλ, ο οποίος ήταν διώκτης όσων ακολουθούσαν το κήρυγμα του Ιησού, όπου στην πορεία του για τη Δαμασκό τον είδε σε όραμα και έτσι αποφάσισε να κηρύττει και αυτός το λόγο του. Φρόντιζαν να υπενθυμίζουν μόνιμα ότι ο Χριστός σταυρώθηκε αλλά ο Θεός τον ανέστησε, οπότε και όλοι όφειλαν να εξιλεωθούν μέσω του βαπτίσματος στο όνομα του. Επίσης προέτρεπαν τους πιστούς να πουλήσουν όλα τα υπάρχοντά τους και να δώσουν τα χρήματα στους απόστολους για να τα διαχειρισθούν και να τα μοιράσουν στους φτωχούς. Οι Απόστολοι είχαν πάρει τη δύναμη από τον Χριστό και μπορούσαν και έκαναν θαύματα, μέχρι και ανάσταση νεκρού, ο Πέτρος συγκεκριμένα, και μια σημαντική αλλαγή που πρότειναν ήταν η άρση του περιορισμού των πιστών σε όσους έχουν κάνει περιτομή. Κάτι που βοήθησε να εξαπλωθεί ακόμα περισσότερο το κήρυγμα τους και συνάμα του Χριστού. Οι απόστολοι και το κήρυγμα τους μας γνωστοποιούνται μέσω των επιστολών που έστειλαν και μέσα από τις οποίες βλέπουμε τον Παύλο να παρουσιάζει έντονη δραστηριότητα, παρότι από τους απόστολους ήταν ο μόνος ο οποίος δεν είχε γνωρίσει προσωπικά τον Ιησού. Ο Παύλος⁷⁷, ιδιοποιούμενος το ρόλο του κορυφαίου προφήτη και κατόχου της απόλυτης σοφίας του Θεού, είναι αυτός που θεοποίησε πλήρως τον Ιησού Χριστό και εσχατολογούσε έναντι των ανθρώπων και της φύσης τους, θεωρώντας τους κακούς από τη γέννηση τους και ότι έπρεπε να προσπαθήσουν πολύ για να

⁷⁶ *Αγία Γραφή:* Πράξεις Αποστόλων

⁷⁷ *Αγία Γραφή:* Προς Ρωμαίους, Προς Κορινθίους Α', Προς Κορινθίους Β', Προς Γαλάτας, Προς Εφεσίους, Προς Φιλιππησίους, Προς Κολοσσαείς, Προς Θεσσαλονικείς Α', Προς Θεσσαλονικείς Β', Α' προς Τιμόθεον, Β' προς Τιμόθεον, Προς Τίτον, Προς Φιλήμονα, Προς Εβραίους

φτάσουν τη βασιλεία των ουρανών. Αφορίζει τις έμφυλες διαστάσεις των ανθρώπινων ερωτικών σχέσεων και διαγγέλλει ότι ο Ιησούς διόρθωσε την αμαρτία του προπατορικού αμαρτήματος καθώς έφερε την αιώνια ζωή ξανά. Θεώρησε εαυτόν ως προφήτη του Θεού και διακήρυττε παντού ότι οι άνθρωποι οφείλουν να σέβονται την εξουσία και να αποδίδουν τους φόρους σε αυτήν καθώς είναι τοποθετημένη από το Θεό και αν δεν είναι σωστή θα εκπτώθει και τιμωρηθεί από αυτόν. Επίσης έλεγε ότι δεν έχουν όλοι θέση στη βασιλεία του Θεού και επανέφερε, ή θα μπορούσαμε να πούμε ότι διατήρησε με βάση όσα ίσχυαν πριν τον ερχομό του Ιησού, την ανισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, καθώς τις όρισε χαμηλότερα στην οντολογική ιεραρχία. Όμως υπάρχουν και σημεία στα οποία ο Παύλος κρίνει τους «υπεραποστόλους» και δεν γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στα κείμενα της Καινής Διαθήκης, όπως επίσης η ανακρίβεια που χρησιμοποιεί λέγοντας ότι ο Ιησούς ήταν πλούσιος και έγινε για τον κόσμο φτωχός. Επίσης φρόντιζε ώστε όλες οι νέες ενορίες – εκκλησίες να αποδίδουν το φόρο τους στην Ιερουσαλήμ. Ερχόμαστε μετά στις επιστολές του Ιακώβου⁷⁸, ο οποίος αναφερόταν σε μια μόνιμη προσπάθεια για τελειότητα, ότι πίστη δεν είναι μόνο τα λόγια αλλά και τα έργα, ότι οι δάσκαλοι κρίνονται πιο αυστηρά οπότε οφείλουν να δείχνουν μεγαλύτερη προσοχή στα λόγια και τις πράξεις τους. Λόγια τα οποία θεωρούσε πολύ σημαντικά καθώς η γλώσσα ήταν αχαλίνωτη. Έδινε ελπίδα στους φτωχούς για τον ερχομό του κυρίου και αναφερόταν απαξιωτικά στους αλαζόνες, τους πλούσιους και τους υπέρβαρους, καθώς η τιμωρία τους θα ερχόταν από τον Θεό. Φτάνουμε στον Πέτρο⁷⁹, ο οποίος διακήρυττε ότι ο ακρογωνιαίος λίθος της πίστης είναι ο Θεός, την ανισότητα των δύο φύλων με τη γυναίκα κατώτερη φυσικά, την υποταγή στους ηγέτες καθώς και την προσοχή στους ψευτοδιδάσκλους οι οποίοι θα τιμωρηθούν από το Θεό. Ερχόμαστε στον Ιωάννη⁸⁰ ο οποίος αποκαλούσε αντίχριστους όσους δεν δέχονταν το Χριστό, έδινε ελπίδες για την αιώνια ζωή καθώς θα τηρηθεί η υπόσχεση του Χριστού για όλους τους ενάρετους ανθρώπους και ότι ο Θεός είναι η αλήθεια και η αγάπη συγκεντρωμένες σε μια μορφή.

⁷⁸ *Αγία Γραφή*: Επιστολή Ιακώβου

⁷⁹ *Αγία Γραφή*: Επιστολή Α΄ Πέτρου, Επιστολή Β΄ Πέτρου

⁸⁰ *Αγία Γραφή*: Επιστολή Α΄ Ιωάννου, Επιστολή Β΄ Ιωάννου, Επιστολή Γ΄ Ιωάννου

Γ) Μια νέα πρόταση στις σχέσεις ιδιοποίησης

Οι σχέσεις ιδιοποίησης⁸¹ δεν διαφέρουν και ιδιαίτερα σε σχέση με την Παλαιά Διαθήκη, αλλά ο Ιησούς είναι αυτός που προτείνει κάτι καινοτόμο. Μια ρηξικέλευθη και επαναστατική άποψη για την ιδιοκτησία, καθώς διαπιστώνουμε ότι προτείνει την κοινοκτημοσύνη. Κατηγορώντας και αφορίζοντας το ιερατείο για πλουτισμό σε βάρος των φτωχών, αλλά και τους πλούσιους οι οποίοι είχαν παραδοθεί στον πλούτο και είχαν χάσει την πίστη τους, παρότρυνε όλους τους ανθρώπους που θα επιθυμούσαν να τον ακολουθήσουν για να βρουν την πραγματική λύτρωση να πουλήσουν όλα τα υπάρχοντα τους και να χαρίσουν τα χρήματα στους φτωχούς. Οι άνθρωποι οι οποίοι τον ακολουθούν ιδιοποιούνται εντός ενός νέου πλαισίου παραγωγής, εντός μιας κοινωνικής νέας πραγματικότητας η οποία απορρίπτει κάθε μορφής ιδιοκτησία και κατοχή μέσω παραγωγής και ενθαρρύνει την κοινοκτημοσύνη.

Δ) Μια διευρυμένη κοινωνική οργάνωση

Διαφορές σημαντικές με την Παλαιά Διαθήκη δεν παρατηρούμε και σε αυτό το σημείο, καθώς την διοίκηση του κράτους του Ισραήλ πλέον έχουν οι κατακτητές Ρωμαίοι και η ιεραρχία ακολουθεί μια πορεία από τον Καίσαρα, στον Ηρώδη Αντύπα, στον επίτροπο Πόντιο Πιλάτο και στο ιερατείο. Ένα ιερατείο το οποίο για θέματα του λαού του Ισραήλ χρησιμοποιούσε το θεσμό του Μεγάλου Συνεδρίου το οποίο προέδρευε ο αρχιερέας και απαρτιζόταν από γραμματείς και πρεσβύτερους. Ένα ιερατείο το οποίο ήταν ένα πλέγμα σχέσεων και δομών εντός της θρησκείας, οι οποίοι όμως δεν φρόντιζαν για την πίστη των ανθρώπων παρά μόνο για το οικονομικό όφελος του ναού. Άλλωστε είναι χαρακτηριστική η κατηγορία του Ιησού προς το ιερατείο και τους γραμματείς και φαρισαίους, ότι παράλλαξαν το νόμο, και έτσι οι πιστοί αντί να δίνουν όφελος στο Θεό, δίνουν όφελος στο ναό. Ο ναός και οι ιερείς είχαν ιδιοποιηθεί το ρόλο του Θεού, οπότε και μπορούσαν να παραλλάζουν

⁸¹ Αγία Γραφή: Κατά Ματθαίον (5, 6, 9, 10, 15, 21, 26, 27), Κατά Μάρκον (7, 8, 10, 14), Κατά Λουκάν (1, 5, 8, 12, 17, 22), Κατά Ιωάννην (2, 6, 8, 12, 18, 19)

τους νόμους και τις τελετουργικές διαδικασίες κατά πόσο αυτοί επιθυμούσαν. Οι μεγάλες γιορτές ήταν δύο φορές το χρόνο, το Πάσχα και η γιορτή της Σκηνοπηγίας, όπου οι πιστοί μαζεύονταν από όλες τις πόλεις να αποδώσουν τον φόρο τιμής στο ναό. Δείγμα πένθους ήταν το σκίσιμο των ρούχων και η τοποθέτηση χώματος ή στάχτης στο κεφάλι. Μια ακόμα επαναστατική άποψη του Ιησού ήταν η ισότητα των φύλων, όπου προσκαλούσε τους άνδρες να σέβονται τις γυναίκες σαν την εκκλησία του Θεού αλλά και ακόμα ότι συγγενείς δεν είναι μόνο οι βιολογικοί, αλλά όλοι οι πιστοί. Οι σύζυγοι εντός ενός νέου πλαισίου ισότητας και σεβασμού, ιδιοποιούνταν το νέο τους ρόλο και πορεύονταν από κοινού σαν σάρκα μία, όπως αναφέρεται στην Παλαιά Διαθήκη, ως μια ολότητα χωρίς διακρίσεις και ανισότητες. Κοινώς αναφερόταν σε μια διευρυμένη έννοια της οικογένειας η οποία ξεπερνούσε τα όρια της απλής συγγένειας που οι άνθρωποι γνώριζαν μέχρι τότε. Επίσης, οι άνθρωποι πλέον, ακόμα και αυτοί που είχαν ήδη βαπτιστεί, βαπτίζονταν στο όνομα του Ιησού Χριστού, έτσι ώστε να ιδιοποιούνται το ρόλο τους εντός της νέας ηθικής θρησκευτικής κοινότητας που προτείνει ο Ιησούς Χριστός. Αξίζει να σημειώσουμε την άποψη του απόστολου Παύλου για την κοινωνία και τον καταμερισμό εργασίας εντός αυτής όπου αναφέρεται σε μια φονξιοναλιστική⁸² λειτουργία της κοινωνίας, καθώς την παρομοιάζει με το ανθρώπινο σώμα, όπου όλα τα όργανα λειτουργούν, το καθένα με τον δικό του τρόπο, για το συνολικό καλό του σώματος. Έτσι και η

⁸² Σύμφωνα με την φονξιοναλιστική προσέγγιση, η λογική ανάλυση της έννοιας της κοινωνίας αποτελεί την έναρξη για το τι πρέπει να γίνει ώστε μία οποιαδήποτε κοινωνία (μικρή-μεγάλη, απλή-σύνθετη) να μπορέσει να επιζήσει. Θεωρούν ότι εφόσον η κοινωνία υπάρχει και εξακολουθεί να υπάρχει έχοντας εξασφαλίσει μία τάξη, συνεπάγεται ότι έχει βρει τρόπους επίλυσης των βασικών προβλημάτων. Οι μηχανισμοί επίλυσης των προβλημάτων είναι αυτοί που διαρκώς συνεισφέρουν στην επίλυση των προβλημάτων, διότι τα προβλήματα δεν εξαφανίζονται αλλά πρέπει να αντιμετωπίζονται διαρκώς. Αυτούς τους μηχανισμούς η φονξιοναλιστική προσέγγιση τους ονομάζει θεσμούς. Θέσμοι μπορεί να είναι η οικογένεια, οι οικονομικοί θεσμοί, οι πολιτικοί θεσμοί, οι θρησκευτικοί θεσμοί κ.ο.κ.

Παρομοιάζουν την κοινωνία και τις λειτουργίες της με αυτήν ενός ανθρώπινου σώματος. Όπως στο σώμα, κάθε ανθρώπινο όργανο επιτελεί μία συγκεκριμένη λειτουργία το οποίο αλληλοεξαρτάται από τα υπόλοιπα όργανα θεωρώντας θεμελιώδη μονάδα του το κύτταρο, έτσι και η κοινωνία, κάθε θεσμός της έχει μία συγκεκριμένη λειτουργία ο οποίος εξαρτάται από τους υπόλοιπους. Όμως, το κύτταρο στο ανθρώπινο σώμα έχει προγραμματιστεί βιολογικά για τις λειτουργίες του κάτι το οποίο στην κοινωνία δεν ισχύει. Οι άνθρωποι δεν είναι βιολογικά προγραμματισμένοι ώστε να παίξουν τους ρόλους που τους ανατίθενται. Σε αυτό το σημείο οι φονξιοναλιστές εγκαταλείπουν το παράδειγμα του οργανισμού και εισάγουν τις έννοιες της «κοινωνικοποίησης» και της «κουλτούρας» για να αναφερθούν στο πως οι άνθρωποι πρέπει να πεισθούν να παίξουν τους ρόλους ώστε να λειτουργίσουν επιτυχώς οι θεσμοί για την επιβίωση της κοινωνίας. Θεωρούν ότι κάθε κάθε κοινωνία έχει μία κουλτούρα η οποία περιλαμβάνει «αξίες» και «νόρμες». Οι αξίες είναι πρότυπα που ορίζουν ποιες πράξεις θεωρούνται επιθυμητές και ανεπιθύμητες και οι νόρμες είναι ρυθμιστικοί κανόνες της καθημερινής ζωής και αποτελούν συγκεκριμένες εφαρμογές των αξιών. Βλ. Blackledge D., Hunt B., *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης*, Μεταίχιμο, Αθήνα, 2004, σελ. 99-103

κοινότητα των πιστών, οφείλει να έχει διακριτούς ρόλους, αλλά με άμεσο σκοπό την συνεργασία και την συμπλήρωση τους, για την επίτευξη της ισορροπίας και της ομαλής λειτουργίας εντός του πλαισίου του νόμου του Θεού. Ο Θεός είναι ένας Θεός της τάξης, όχι ένας Θεός της σύγχυσης. Έτσι, είναι λογικό ότι θα δημιουργήσει μια ομαλή κατανομή της εργασίας στη δημιουργία Του. Αυτή η κατανομή της εργασίας υπερβαίνει εκκλησίας και κράτους, φυσικά, με τον Κύριο για τη θέσπιση ειδικών καθηκόντων για τους συζύγους, τις συζύγους, υπηρέτες, και πολλοί άλλοι. Πρέπει να σεβόμαστε αυτά τα καθήκοντα που του ανατίθενται, αν θέλουμε να ζούμε με τρόπο που ευαρεστεί τον Θεό.

Ε) Μια πρόταση για ανατροπή των κανόνων;

Ένα ακόμα σημείο στο οποίο ο Ιησούς πρότεινε επαναστατικές αλλαγές ήταν σε αυτό των νόμων⁸³. Αυτό καθώς με τη διδαχή και το κήρυγμά του πρότεινε μια διαφορετική ερμηνεία των νόμων. Θεωρούσε αμαρτία ακόμα και τη σκέψη για το κακό, δεν περιοριζόταν μόνο στην κακή πράξη, όπως επίσης δεν υποστήριζε την ανταπόδοση σε ένα χτύπημα, τουναντίον την περεταίρω παράδοση σε επόμενο. Δεν δεχόταν τα διαζύγια καθώς οδηγούσαν στη μοιχεία ακόμα και αν οι χωρισμένοι νυμφεύονταν ξανά μετά. Η Αγάπη για τον πλησίον αγγίζει την τελειότητα του Θεού και η ελεημοσύνη οφείλει να γίνεται κρυφά, αλλιώς γίνεται απλά για να φανεί αυτός που την κάνει και δεν είναι πραγματική. Οι άνθρωποι δεν θα έπρεπε να αγωνιούν για το καλό ντύσιμο τους, μιας και η εμφάνιση δεν είναι τόσο σημαντική, αλλά και σε περιόδους νηστείας θα έπρεπε η εμφάνιση τους να είναι φυσιολογική και όχι να φαίνονται ταλαιπωρημένοι, γιατί και πάλι τότε γίνεται επί σκοπού να φανούν πιστοί και όχι να το κάνουν γιατί το νιώθουν πραγματικά. Ακάθαρτος είναι αυτός που εκστομίζει άσχημα πράγματα και όχι αυτός που τρώει ακάθαρτες τροφές, κάτι το οποίο ερχόταν σε αντίθεση με τη διαδικασία της νηστείας κατά περιόδους. Κανένας δεν μπορεί να είναι δούλος σε δύο κυρίους, το Θεό και το χρήμα (ασυμβίβαστο). Όσοι θέλουν να γίνουν ανώτεροι οφείλουν να υπηρετήσουν,

⁸³ Αγία Γραφή: Κατά Ματθαίον (8, 11, 12, 15, 16, 18, 21, 22, 27), Κατά Μάρκον (7, 12, 14, 15), Κατά Λουκάν (5, 9, 12, 13), Κατά Ιωάννην (2, 4, 7, 8, 9)

αλλά και όσοι ανυψωθούν μόνοι τους θα ταπεινωθούν, καθώς ανώτερος είναι ο πιο ταπεινός. Ο χρυσός κανόνας για τον Ιησού ήταν το να μην κρίνει κανείς για να μην κριθεί, καθώς η κρίση μπορεί να επιφέρει μια γενικότερη κρίση κοινωνική, η οποία οδηγεί στην πνευματική τύφλωση. Άλλωστε, όπως λέει, είναι πλατιά και ευρύχωρη η κακή πόλη, ενώ στενή και δύσκολη η καλή πόλη, κάτι το οποίο αναφέρεται και στα τέσσερα ευαγγέλια σαν μέρος της διδασκαλίας του Ιησού. Επίσης προκάλεσε με την άποψη του αναφορικά με την αργία του Σαββάτου, την οποία και απέρριπτε καθώς, όπως έλεγε, και ο Θεός δούλευε το Σάββατο, ενώ όταν ρωτήθηκε για τους φόρους στους Ρωμαίους, έδωσε μια διττή απάντηση, λέγοντας να δώσουν στον Καίσαρα ό,τι ανήκει σε αυτόν, δείχνοντας ένα νόμισμα που τον απεικόνιζε, και να δώσουν στον Θεό ό,τι ανήκει σε αυτόν, εννοώντας τον κόσμο όλο, καθώς ο Θεός είναι ο απόλυτος κύριος όλων. Χαρακτηριστική είναι και η αμφισημία που αποδίδεται στον Ιησού, καθώς ενώ λέει ότι ήρθε να εκπληρώσει το νόμο, από την άλλη αναφέρει ότι ήλθε να διχάσει, κάτι το οποίο με μια πιο προσεκτική ανάγνωση είναι ένα ακόμα ανάθεμα στο ιερατείο, καθώς θεωρεί ότι θα εκπληρώσει την ορθή ερμηνεία των νόμων και γι'αυτό θα διχάσει τους πιστούς με το διεφθαρμένο ιερατείο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Οι εσωτερικές σχέσεις της Αγίας Γραφής.

A) Ο Νόμος ως οδηγός για τη λύτρωση στο εντεύθεν.

Ο Μ.Βέμπερ μας αναφέρει ότι η επίδραση της θρησκείας στον τρόπο ζωής και ιδιαίτερα οι προϋποθέσεις παλιγγενεσίας έχουν σχέση με την άνοδο της λύτρωσης και με την ψυχική ποιότητα της αποσκοπούμενης σωτηριακής κατοχής. Διάφορες μυστικιστικές τελετουργίες συντελούν στον εξαγνισμό του ανθρώπου και δεδομένου ότι αναφερόμαστε στον Χριστιανισμό, υπάρχει και η εξομολόγηση σαν μορφή καθαρότητας. Μια παράσταση συγκινησιακή και τόσο σημαντική για την ηθική ανύψωση και την απομάκρυνση της ενοχής. Μια ηθική η οποία ρυθμίζεται συστηματικά και καθημερινά δια μέσου της εκπαίδευσης, η οποία πραγματοποιείται από την εκκλησία και την οικογένεια, και της ευρύτερης κοινωνικοποίησης η οποία οδηγεί στην τήρηση των ηθικών θρησκευτικών ορθολογικών κανόνων λειτουργίας της κοινότητας των πιστών, στους νόμους. Όμως πέραν των νόμων, των οποίων το ύφος είναι καταναγκαστικό καθώς η όποια παράβαση τους επιφέρει την άμεση τιμωρία, υπάρχει και η πρόληψη. Μια πρόληψη η οποία επιτυγχάνεται με την καλή πίστη, με την πρόθεση του ανθρώπου να κάνει το καλό, να είναι ενάρετος και εναρμονισμένος με τις προσταγές της θρησκευτικότητας που τον διέπει. Μια διαδικασία η οποία οδηγεί τον άνθρωπο στην αυτοθέωση, σε ένα διαρκές habitus, σε μια εντεύθεν κατοχή του Θεού δια μέσω της ιδιοποίησης όχι μόνο των μέσων παραγωγής, τα οποία ανήκουν σε αυτόν, αλλά και του λόγου του, του νόμου, τα οποία εγγυώνται τη διαρκή βεβαιότητα χάριτος. Μια βεβαιότητα η οποία αποτελεί μια ενσυνείδητη κατοχή μιας διαρκούς ενιαίας βάσης και τρόπου ζωής. Ο πιστός επιδιώκει να είναι το εργαλείο του Θεού στην προσπάθεια εγκαθίδρυσης της κυριαρχίας του πάνω στη γη. Στο βωμό αυτής της χάριτος όμως και του ανώτερου σκοπού οφείλει να υποβαθμίσει τις σωματικές λειτουργίες για να επιτύχει την πνευματική ανύψωση. Αυτό γιατί η μέθη και τα όργια, γεγονότα συχνά κατά την περίοδο που μελετούμε, οδηγούν στη σωματική κατάρπωση και συνεπώς στην έκπτωση από τη θεϊκή υπόσταση του ανθρώπου,

στην απομάκρυνση του από τον Θεό. Χρειάζεται μια υπέρβαση ορισμένων πόθων ή αισθημάτων της ακατέργαστης, άξεστης ανθρώπινης φύσης. Μια ανθρώπινη φύση η οποία μόνιμα κατηγορείται από τους εκπροσώπους του Θεού ως αμαρτωλή και άπιστη, ως μια υποκειμενικότητα η οποία χρειάζεται χαλιναγωγή από τον θείο λόγο και νόμο για να μπορέσει να ανυψωθεί πνευματικά, προσπερνώντας και αγνοώντας τις όποιες σωματικές αδυναμίες. Η ιδιοποίηση των αγαθών της χάριτος μπορεί να λάβει μαγική τελετουργική χροιά και χρειάζεται οπωσδήποτε, παράλληλα με τον Σωτήρα και τον ανθρώπινο ιερέα ή τον μυσταγωγό. Η λυτρωτική ηθική λειτουργεί αν και αυτός που ζητάει τη λύτρωση το πιστεύει πραγματικά. Η λύτρωση και η ανταπόδοση αποσπώνται από τον γήινο βίο του μεμονωμένου ατόμου και προβάλλονται σε ένα μέλλον πέραν της τωρινής του ύπαρξης. Ένα άτομο το οποίο σε πολλές περιπτώσεις νιώθει παρίας ο οποίος βαρύνεται από μια θανατηφόρα περιφρόνηση και διωγμούς και ισχυροποιεί περισσότερο τους δεσμούς του με το Θεό. Ένας Θεός ο οποίος μπορεί να καλύψει την ανεπάρκεια της ατομικής δύναμης του κάθε ανθρώπου και ενισχύοντας τον με τη θεϊκή ηθική μεταφυσική ιερότητα να τον οδηγήσει στην λύτρωση. Αυτή είναι και η μεγαλοπρέπεια του Θεού, γι' αυτό και ο βαπτισμένος στο όνομα του Θεού άνθρωπος δεν μπορεί να υποπέσει σε θανάσιμο αμάρτημα. Ένας Θεός στον οποίο πρέπει να υπάρχει εμπιστοσύνη ότι θα εκπληρώσει την υπόσχεση του. Μια υπόσχεση για το εντεύθεν, η οποία έχει προέλθει από την ελπίδα για εκδίκηση συνδεδεμένη αναπόφευκτα με την ηθικολογία του νόμου, ασυνείδητα ή ενσυνείδητα με την θρησκευτικά καθγιασμένη διάκριση από τον υπόλοιπο κόσμο. Ο Θεός είναι ο απόλυτος βασιλιάς, αυτός που οι άνθρωποι πρέπει να λαμβάνουν ως παράδειγμα και να νοηματοδοτούνται εντός της δικής του ηθικής θρησκευτικής κοινότητας των πιστών. Να παραδειγματίζονται από τους εκπροσώπους του και να αφιερώνονται στην τήρηση του λόγου του και στην μεταφυσική διάσταση της ανύψωσης τους, σε έναν κόσμο εντεύθεν, πέρα από τον πραγματικό, έναν κόσμο ονειρικό, μια ουτοπία η οποία όμως δια μέσου της πίστης, της ενάρετης ζωής, της αποφυγής κάθε κτητικότητας και διεκδίκησης, και της απόλυτης αφοσίωσης και λειτουργίας μέσα σε ένα φαντασιακό πλαίσιο καθημερινής διαντίδρασης, μπορεί να γίνει

πραγματικότητα. Μια πραγματικότητα την οποία εγγυάται ο υπερκόσμιος βασιλιάς, ο Θεός⁸⁴.

B) Η παράσταση του ιερατείου

Το ιερατείο, μπορούμε να το θέσουμε στα πλαίσια λειτουργίας μίας συνεργατικής ομάδας όπου στόχος της είναι το στήσιμο ενός δρώμενου, μιας παράστασης. Για την επίτευξη της παράστασής του, χρησιμοποιεί ως σκηνικό⁸⁵ το ναό (όπου ως περιοχή «διατηρεί» τον χαρακτήρα της προσκηνιακής περιοχής ακόμα και όταν δεν τελείται το καθιερωμένο δρώμενο⁸⁶) και οι ιερείς ως ερμηνευτές ενός δρώμενου «εμφανίζονται» στο κοινό τους, «καθαροί και ξυρισμένοι» στοιχεία της κοινωνικής θέσης που κατέχουν (αναλογιζόμενοι ότι αναφερόμαστε σε διαφορετική εποχή από την σημερινή), και με τρόπο επιβλητικό, προειδοποιώντας έτσι τον αλληλεπιδραστικό ρόλο που προσδοκούν να παίξουν στην ερχόμενη κατάσταση⁸⁷. Όλα αυτά συνθέτουν στοιχεία της όψης μίας παράστασης.

Ως μέλη συνεργατικής ομάδας διατηρούν μία οικειότητα στα πλαίσια του παρασκηνίου μακριά από τους «ξένους», εν αντιθέσει με το προσκήνιο όπου συνήθως οι σχέσεις μεταξύ τους είναι τυπικές, κυρίως, για να μην διασαλευθεί η κατάσταση που προσπαθούν να καλλιεργήσουν στο κοινό. Επιπλέον, για να μπορέσει να συντηρήσει την παράσταση πολλές φορές υποπληροφορεί ή υπερπληροφορεί το κοινό. Σε αυτήν την περίπτωση αναγκάζεται να κρατήσει μεταξύ της κάποια μυστικά τα οποία μπορεί να είναι είτε σκοτεινά, είτε στρατηγικά

⁸⁴ Weber M., *Οικονομία και Κοινωνία. Κοινωνιολογία της θρησκείας*, Σαββάλας, Αθήνα, 2007, σελ. 167-223

⁸⁵ το οποίο κατά κανόνα είναι ακίνητο. Εκτός ορισμένων εξαιρέσεων όπου το σκηνικό ακολουθεί τους ερμηνευτές, παραδείγματα είναι οι νεκρικές πομπές, στις πολιτικές παρελάσεις, στις ονειρικές συνοδείες που με το υλικό τους φτιάχνονται οι βασιλιάδες. Κατά κύριο λόγο οι εξαιρέσεις αυτές φαίνονται να προσεφέρουν μία επιπλέον προστασία σε ερμηνευτές που είναι, ή έχουν προς στιγμήν καταστεί, ιερά πρόσωπα. Βλ.. Goffman E., *Η παρουσίαση του εαυτού στην καθημερινή ζωή*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Δεκέμβριος 2006. Αθήνα, σελ 78.

⁸⁶ Ο.π. σελ. 177

⁸⁷ Ο.π. σελ. 80

είτε εσωτερικά⁸⁸. Ως εκ τούτου η ομάδα χρειάζεται να γνωρίζει πώς να κρύβει τα μυστικά της, αυτά που προσπαθεί να μην κάνει εμφανή στο προσκήνιο. Υπάρχουν όμως κάποια είδη ανθρώπων τα οποία μαθαίνουν τα μυστικά της ομάδας και τα οποία αποτελούν τους ανακόλουθους ρόλους. Αυτός που θα μας απασχολήσει στην προκειμένη περίπτωση είναι ο ρόλος του πληροφοριοδότη. Σε αυτήν την περίπτωση, ο άνθρωπος αυτός εισέρχεται μέσα στην συνεργατική ομάδα προσποιούμενο ότι είναι μέλος της με σκοπό να του επιτραπεί η είσοδος στα παρασκήνια ώστε να ανακαλύψει τις καταστροφικές για την ομάδα πληροφορίες (αυτές που κρύβει από το κοινό). Στόχος του είναι να προδώσει αυτές τις πληροφορίες στο κοινό⁸⁹.

Γνωρίζουμε ότι στις προ-βιομηχανικές κοινωνίες κυρίαρχοι Ιδεολογικοί Μηχανισμοί του Κράτους ήταν η οικογένεια και η εκκλησία, με την τελευταία να κατέχει και εκπαιδευτικές λειτουργίες μέσα στην κοινωνία. Ο Goffman συγκαταλέγει στους εκπαιδευτικούς ειδικούς, τους γονείς και τους δάσκαλους, μπορούμε λοιπόν, δεδομένου ότι τον ρόλο των δασκάλων εκείνη την εποχή τον κατείχε η εκκλησία, να θεωρήσουμε τους ιερείς εκπαιδευτικούς ειδικούς οι οποίοι μέσα από την παράσταση που εκτελούν προσπαθούν να διδάξουν στον (μελλοντικό) ερμηνευτή πως να χτίζει μία επιθυμητή εντύπωση, ενώ ταυτόχρονα παίρνουν το ρόλο του μελλοντικού κοινού και υποδεικνύουν μέσω ποιών τις συνέπειες που θα έχουν για τον υποψήφιο ενδεχόμενα ατοπήματα⁹⁰.

⁸⁸ **σκοτεινά μυστικά**→ Αποτελούνται από δεδομένα της ομάδας τα οποία αυτή γνωρίζει και αποκρύπτει και τα οποία είναι ασύμβατα με την εικόνα του εαυτού που προσπαθεί να συντηρεί μπροστά στο κοινό της.

στρατηγικά μυστικά.-->Αποτελούνται από μυστικά που αφορούν τις προθέσεις και τις ικανότητες μιας ομάδας, τις οποίες αυτή αποκρύπτει από το κοινό της προκειμένου να αποτρέψει την αποτελεσματική προσαρμογή του στην κατάσταση των πραγμάτων που η ίδια σχεδιάζει να διαμορφώσει.

εσωτερικά μυστικά→ Πρόκειται για μυστικά που η κατοχή τους χαρακτηρίζει ένα άτομο ως μέλος μιας κοινωνικής ομάδας και βοηθάει αυτήν την ομάδα να αισθάνεται ξεχωριστή και διαφορετική από εκείνα τα άτομα που δεν είναι στο κόλπο. Τα εσωτερικά μυστικά προσδίδουν αντικειμενικό διανοητικό περιεχόμενο στην υποκειμενικά αισθητή κοινωνική απόσταση.

Βλ. Goffman E., *Η παρουσίαση του εαυτού στην καθημερινή ζωή*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Δεκέμβριος 2006. Αθήνα, σελ. 195-197

⁸⁹ Ο.π. σελ. 200

⁹⁰ Είναι η παραλλαγή του ρόλου του ειδικού στους ανακόλουθους ρόλους. Ο.π. σελ. 213

Γ) Από τη λατρεία του ιερατείου, στη λατρεία των μη προνομιούχων.

Ποιός είναι όμως αυτός ο Θεός. Αξίζει μια ιδιαίτερη μνεία ο ρόλος που φαίνεται να διαδραματίζει ο Θεός, όπως μας εμφανίζεται μέσα στο κείμενο της Αγίας Γραφής. Καταχρηστικά χρησιμοποιήσαμε τη λέξη «εμφανίζεται», καθώς πέραν της καιόμενης βάτου και του νέφους πάνω από την Κιβωτό της Διαθήκης δεν έχουμε καμία απευθείας εμφάνιση του Θεού, παρά μόνο στα όνειρα, στις σκέψεις και στα οράματα των εκπροσώπων του, θεσμικών ή μη. Επομένως, δια μέσω και των εκπροσώπων του μπορούμε να προσδιορίσουμε την υποκειμενικότητα του Θεού, και την τελετουργική λατρεία από τους πιστούς αυτού. Μια υποκειμενικότητα η οποία εμφανίζει μια αμφισημία και την οποία θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε και εξηγήσουμε παρακάτω.

Ο Θεός της γένεσης, ιδιοκτήτης του κήπου της Εδέμ στον οποίο τοποθετεί τους πρωτόπλαστους, τον Αδάμ και την Εύα, την οποία σημειωτέον δημιούργησε από τα πλευρά του Αδάμ, και τους επιτρέπει να τον ιδιοποιηθούν, με έναν μόνο όρο, να μην γευτούν τον καρπό του δέντρου της γνώσης. Έναν όρο τον οποίο παραβαίνουν οι πρωτόπλαστοι και έτσι ακολουθεί η έκπτωση τους στη γη όπου έχουν πλέον απολέσει την αθανασία τους. Κάπως ξεκινάει ο λαός του Ισραήλ, δεχόμενοι τη θεολογική ερμηνεία την οποία μας παρέχει η Αγία Γραφή. Ένας Θεός σκληρός με τους παραβάτες των θεσπισμένων από αυτόν κανόνων, κτητικός και απαιτητικός στην ηθική θρησκευτικότητα των πιστών, αλλά και συγχωρητικός καθώς δεχόταν στο βασίλειο του τους μεταννημένους και μεταμελημένους. Μια συγχώρεση της οποίας την ειλικρίνεια γνώριζε, καθότι πανταχού παρών και τα πάντα παρατηρών, ικανός να βλέπει ακόμα και μέσα στο μυαλό και την ψυχή των ανθρώπων. Ο Αβραάμ ήταν ο γενάρχης του Ισραήλ, καθώς από αυτόν προήλθε ο Ισαάκ από τον οποίο προήλθε ο Ιακώβ, ο Ισραήλ, του οποίου οι δώδεκα υιοί ήταν οι αρχηγοί των φυλών του λαού του Ισραήλ. Ο Μωυσής είναι ο ηγέτης που ως εντολοδόχος του Θεού, αναγκάζει, με τη βοήθεια του Θεού ο οποίος στο σημείο αυτό αποκαλύπτει το μεγαλείο και την αποτελεσματικότητά του, τον Φαραώ Ραμσή Β΄ να επιτρέψει στους Ισραηλίτες να φύγουν από την γη των Αιγύπτων, όπου εργάζονταν ως δούλοι, και να ξεκινήσουν την πορεία τους για τη γη των προγόνων τους, τη γη της Χαναάν. Ο Μωυσής είναι ο λήπτης των δέκα εντολών από τον Θεό

στο όρος Σινά, οι οποίες αποτελούν και τους πρώτους θεσπισμένους κανόνες λειτουργίας αυτής της θρησκευτικής σχεταριστικής κοινότητας, τις οποίες ακολουθούν οι κανόνες λατρείας και μυστικιστικής τελετουργίας. Μια λατρεία, η οποία όπως αποτυπώνεται είναι μια λατρεία του ιερατείου γιατί οι ιερείς, οι επιφορτισμένοι με τη διενέργεια των μυστικιστικών τελετών και κατέχοντες την ιερατική τέχνη της μεταφυσικής ένωσης των ανθρώπων με τον θείο λόγο, είναι από συγκεκριμένη φυλή και το αξίωμα αυτό είναι κληρονομικό. Αποτέλεσμα αυτού είναι ο αποκλεισμός όποιων άλλων εκτός της φυλής των Λευί, οι οποίοι ήταν οι ιερείς, και των απογόνων του αρχιερέα Ααρών, αδελφού του Μωυσή, από έστω και το ενδεχόμενο ανάληψης ιερατικού αξιώματος. Οι υπόλοιποι πιστοί περιορίζονται να εκτελούν τα τελετουργικά τους καθήκοντα και να υποτάσσονται στο νόμο του ιερατείου, τους επί γης εκπροσώπους του Θεού. Μια νοηματοδότηση του ιερατείου εντός του ναού και της λατρείας ως οι ενδιάμεσοι μεταξύ ανθρώπων και Θεού, μια αναπαραγόμενη ανισότητα ανάμεσα σε μια τάξη ευγενών και τις υπόλοιπες, οι οποίες προλεταριοποιούνται, νιώθουν παρίες, υποταγμένοι και με ένα μόνιμο χρέος προς τον Θεό και συνάμα το ιερατείο. Ο ναός είναι η μεταφυσική πύλη ανάμεσα στον κόσμο αυτό και σε έναν εντεύθεν κόσμο στον οποίο δύναται κάποιος να έλθει σε επαφή με τον Θεό και να αιτηθεί συγχώρεσης, με τους ιερείς να είναι οι θυρωροί αυτής της πύλης, θέτοντας όρους και επιτρέποντας ή μη σε κάποιον να τη διαβεί. Οι ιερείς είναι οι φορείς της πίστης, οι φορείς της λατρείας του Θεού και οι υπόλοιποι άνθρωποι είναι απλά αμαρτωλοί επιζητούντες να συγχωρεθούν ώστε να δύνανται να ανυψωθούν πνευματικά.

Αυτή είναι η σκηνογραφία της λατρείας στην Παλαιά Διαθήκη, αλλά και στην αρχή τουλάχιστον της Νέας Διαθήκης. Μια Νέα Διαθήκη η οποία μας ανακοινώνει την εμφάνιση του Ιησού από τη Ναζαρέτ, του Μεσσία και Χριστού ο οποίος σε μια εποχή έντονης αμφισβήτησης ολόκληρου του μηχανισμού του ιερατείου, έρχεται επαναστατώντας και προτείνοντας μια διαφορετική ηθική θρησκευτικότητα, πέρα από τα σύνορα του φυσικού, σε ένα μεταφυσικό καθημερινό επίπεδο. Ο Ιησούς ανατρέπει τον κανόνα της αργίας του Σαββάτου, της νηστείας, των διακρίσεων ανάμεσα στα δύο φύλα, μιλάει για κοινοκτημοσύνη αν και στο σημείο αυτό υπάρχουν ενστάσεις όπως του ιστορικού Ρ.Άσλαν, και αφορίζει με βαρύτατους

χαρακτηρισμούς το ιερατείο, τους γραμματείς και τους φαρισαίους, οι οποίοι είχαν παραδοθεί στη συγκέντρωση πλούτου αγνοώντας τα ιερατικά τους καθήκοντα, με αποτέλεσμα να δημιουργείται μια διασαλευμένη εικόνα της αληθινής πίστης προς τον ένα και μοναδικό Θεό. Όμως ο Ιησούς καταφέρεται επαναστατικά και ενάντια στον ναό, και επομένως σε όλους τους ναούς, λέγοντας ότι ο ναός είναι μέσα μας, λέγοντας ότι ο Θεός είναι παντού ακόμα και κάτω από μια πέτρα, λέγοντας ότι μπορεί να καταστρέψει το ναό της Ιερουσαλήμ και να τον ξαναχτίσει μέσα σε τρεις ημέρες, κάτι το οποίο ήταν μεταφορικό, μιας και ο Ιησούς αρεσκόταν στο να μιλάει με μεταφορές και αλληγορίες. Με αυτή του την προτροπή ο Ιησούς, καλεί τους ανθρώπους να ιδιοποιηθούν και τον ίδιο το ναό, ο οποίος παύει πλέον να είναι κάτι μακρινό και μεγάλο γι'αυτούς, παύει να είναι ο εξωτερικός οίκος του Θεού, καθώς πλέον τον έχουν εσωτερικεύσει. Ο Χριστός καταργεί τα όρια του ανθρώπινου σώματος, καθώς μέσω της ιδιοποίησης της θεϊκής σοφίας, ξεπερνάει την ανθρώπινη φθαρτότητα και οδηγεί σε μια μεταφυσική, πνευματική και ψυχική αθανασία και τελειότητα, γίνεται ένα ταξίδι στο χωροχρόνο όπου καταργούνται όλα τα όρια. Μια θεϊκή σοφία η οποία τους οδηγεί στην θεοποίηση και πλέον την αδιαφορία σε κάθε τι που μπορεί να στρεβλώσει την πίστη τους. Ο Ιησούς Χριστός πραγματοποιεί μια κίνηση αυτοθυσίας παρόμοια με την κίνηση της Αντιγόνης του Σοφοκλή, η οποία έθαψε τον αδελφό της ενάντια στους κυρίαρχους κανόνες της εποχής και αντιμετώπισε τις ολέθριες συνέπειες της ανυπακοής της αυτής, μόνο που αυτός δεν επιθυμεί να θάψει, αλλά να αναστήσει τους ανθρώπους από τον θάνατο επί της γης, προσφέροντας τους μια πνευματική και μεταφυσική αθανασία, ανθρώπους τους οποίους θεωρεί συγγενείς του σε μια διευρυμένη νοηματοδότηση της οικογένειας την οποία προτάσσει. Ο Θεός πλέον δεν χρειάζεται να τους βλέπει, να τους ακούει, να περιμένει να πάνε στο ναό/σκηνή του για να μετανοήσουν και να ζητήσουν συγχώρεση, γιατί πολύ απλά είναι μέσα τους και είναι μαζί τους κάθε μέρα και κάθε στιγμή. Η υποκειμενικότητα τους πλέον έχει νοηματοδοτηθεί διαμέσω και του Θεού και έχει γίνει ένα, μια ένωση της φύσης του ανθρώπου με την μεταφυσικότητα και αγιότητα του Θεού, η οποία οδηγεί στη λύτρωση. Έτσι, οι άνθρωποι γίνονται φορείς της λατρείας, καθώς οι ιερείς δεν είναι πια θυρωροί της πύλης του Θεού. Ο ναός από ένα μεγαλεπήβολο οίκημα μακρινό και απροσπέλαστο για πολλούς, μετατρέπεται σε μια ηθική και θρησκευτική υποκειμενικότητα εντός

του κάθε ανθρώπου πιστού. Ο Ιησούς με τη διδασκαλία του, αποδόμησε τον θεσμό του ναού και μετέτρεψε την λατρεία του ιερατείου σε λατρεία των μη προνομιούχων, σε λατρεία αυτών οι οποίοι μέχρι τότε δεν είχαν τη δυνατότητα να εσωτερικεύσουν το λόγο του Θεού, παρά μόνο συμμετέχοντας σε μυστικιστικές τελετουργίες χωροστατούντος του ιερατείου.

Οι απόστολοι του Ιησού, ως κληρονόμοι του λόγου και του κηρύγματος του ιδιοποιούνται το ιεραποστολικό του έργο στον λαό του Ισραήλ. Όμως, σε αυτούς προστέθηκε και ο Παύλος, ο κατά κόσμο Σαούλ. Ένας περιοδεύων σκηνοποιός, ένας διώκτης των χριστιανών, ο οποίος ήταν παρών στην πρώτη εκτέλεση δια λιθοβολισμού χριστιανού, του πρώτου μάρτυρα του χριστιανισμού, του Στέφανου. Ο Σαούλ, εικάζοντας ότι είδε σε όραμα με τον Ιησού Χριστό καθώς πήγαινε στη Δαμασκό για να επικυρώσει τα χαρτιά τα οποία του έδιναν το δικαίωμα να διώκει χριστιανούς σε όλη τη γη του Ισραήλ, και μετά από την επαναφορά του φωτός του που είχε χάσει μετά το όραμα αυτό, αποφασίζει να βαπτιστεί στο όνομα του Χριστού σε Παύλος, ιδιοποιείται το ρόλο του απόστολου, και σαν ιεροκήρυκας διαδίδει τη διδασκαλία του Ιησού. Αξίζει να σημειώσουμε, ότι από όλους τους μεγάλους απόστολους ο Παύλος θεωρείται ο κορυφαίος, μαζί με τον Πέτρο, παρότι είναι ο μόνος που δεν είχε προσωπική γνωριμία με τον Ιησού. Στη διδασκαλία του ο Παύλος είναι αυτός που δείχνει να συμβιβάζει την επαναστατική διδασκαλία του Ιησού με τον πρώιμο Ιουδαϊσμό. Θεοποιεί και ανυψώνει τον Ιησού σαν υιό του Θεού και χρησιμοποιεί μέρος της διδασκαλίας του, αλλά ταυτόχρονα εγκαθιδρύει ξανά την εξουσία του ιερατείου, το οποίο στη διδασκαλία του Ιησού είχε αποδομηθεί πλήρως και καταποντιστεί. Ο Παύλος είναι αυτός που ενώνει τις δύο αυτές διαφορετικές ηθικές θρησκευτικότητες, στον τομέα της λατρείας και τελετουργίας, και δημιουργεί ένα υβρίδιο στο οποίο η λατρεία δεν είναι μόνο του ιερατείου, αλλά όχι και μόνο των μη προνομιούχων. Οι άνθρωποι νοηματοδοτούνται εντός της διδασκαλίας του Ιησού, εσωτερικεύουν το ναό, αλλά οφείλουν να συμμετέχουν στις θρησκευτικές μυστικιστικές τελετές γιατί έτσι έρχονται σε επαφή με τον Θεό, αλλά και με ολόκληρη την ηθική θρησκευτική κοινότητα των πιστών. Οφείλουν να τηρούν τους νόμους που έχουν θεσπιστεί και να υποτάσσονται στην εξουσία καθώς αυτή έχει ορισθεί από τον Θεό και αυτός

είναι ο κριτής της. Αναφέρεται σε μια φαντασική συνένωση της μεταφυσικής λειτουργικότητας του ναού και της εσωτερικής ηθικής θρησκευτικότητας των ανθρώπων σαν την απόλυτη ολοκλήρωση του πιστού, στον τελικό σκοπό, τη λύτρωση. Ο Παύλος, ένας αναμφίβολα χαρισματικός ρήτορας και απόστολος είναι αυτός που συνενώνει τον Ιουδαϊσμό με την αίρεση των Ναζωραίων για να προκύψει ο Χριστιανισμός. Είναι αυτός που μετατρέπει μια, κατά τα φαινόμενα, αποτυχημένη επανάσταση του Ιησού του Ναζωραίου και των συντρόφων του, στη θρησκεία του «Σωτήρα» Ιησού Χριστού και των μαθητών του. Ο Παύλος είναι ο άνθρωπος που έθεσε τα θεμέλια της δημιουργίας του Χριστιανισμού, εξάπλωσης και μετατροπής του σε μια παγκόσμια πανανθρώπινη θρησκεία.

Δ) Γραφειοκρατία και θρησκευτικότητα

Η γραφειοκρατία αποτελεί φορέα διευρυμένου ορθολογισμού και του ιδεώδους της πειθαρχημένης τάξης και ασφάλειας του απόλυτου αξιακού μέτρου. Αυτό που χαρακτηρίζει τη γραφειοκρατία είναι η απέχθεια για κάθε ανορθολογική θρησκευτικότητα σε συνδυασμό με την επίγνωση της χρησιμότητας της ως μέσο εφησυχασμού των μαζών. Αποφεύγει κάθε παραδοσιακή πίστη στα πνεύματα που υπερβαίνουν το εντεύθεν. Απλά τη σέβεται εξωτερικά ως μέρος των νομοταξικών συμβατικών καθηκόντων, εφόσον βρίσκει έκφραση σε αναγνωρισμένες κρατικές τελετές και την αφήνει με μια υποτιμημένη αδιαφορία να αναπτυχθεί ως μια λαϊκή θρησκεία. Η αμείωτη διατήρηση της προγονολατρείας και της μαγείας ως εγγύηση της υποταγής, διευκόλυνε τη γραφειοκρατία. Παρότι δηλαδή απεύχεται κάθε σοβαρή θρησκευτικότητα, είναι αναγκασμένη να σέβεται επίσημα την υπάρχουσα θρησκευτικότητα για το σκοπό του εφησυχασμού των μαζών⁹¹.

⁹¹ Weber M., *Οικονομία και Κοινωνία. Κοινωνιολογία της θρησκείας*, Σαββάλας, Αθήνα, 2007, σελ. 102-106

Ε) Οικονομικός και θρησκευτικός ηθικός ορθολογισμός

Η ηθική ορθολογική θρησκευτικότητα της ιουδαϊκής κοινότητας των πιστών, είναι κατά κύριο λόγο θρησκευτικότητα εμπόρων και χρηματοδοτών. Σε μικρότερο αλλά σημαντικό βαθμό η χριστιανική κοινότητα έχει χαρακτήρα αίρεσης και δεν είναι ακριβώς θρησκευτικότητα του εμπόρου, αλλά μια αστική θρησκευτικότητα, και μάλιστα σε αναλογία με την ηθική ορθολογικότητα που τη διέπει. Παρουσιάζεται συνεπώς από τον συνδυασμό του δυτικοευρωπαϊκού και ανατολικοευρωπαϊκού Προτεσταντισμού με οικονομικές ορθολογικές και κεφαλαιοκρατικές εξελίξεις διάφορες παραλλαγές της. Παρατηρείται λοιπόν μιας μορφής συγγένεια του οικονομικού ορθολογισμού και ειδών ηθικής θρησκευτικότητας. Μια θρησκευτικότητα η οποία συνδέεται έντονα με τα μεσαία και κατώτερα αστεακά στρώματα, καθώς ο Χριστός και οι απόστολοι ήταν χειροτέχνες, και αυτό οφείλεται στο ότι το μεμονωμένο άτομο, αποξενωμένο από τον σύνδεσμο αίματος της πατριάς, βρίσκει το υποκατάστατο του σε ελεύθερες θρησκευτικές κοινωνικοποιητικές σχέσεις. Η οικονομική ύπαρξη του χειροτέχνη και του μικροεμπόρου, προσεγγίζουν μέσω της ηθικά ορθολογικής παρατήρησης της ανταμοιβής και της αξίας τους, μιας και ο καθένας χρησιμοποιεί το ταλέντο του στην τέχνη που ασκεί, το νόημα της ανταποδοτικής ηθικής, η οποία βρίσκεται σε όλα τα μη προνομιούχα στρώματα. Όπου λοιπόν παρατηρείται μια διάρρηξη των μαγικών και τελετουργικών παραστάσεων από προφήτες ή μεταρρυθμιστές οι χειροτέχνες και οι μικροαστοί τείνουν προς μια πρωτόγονη ηθικά και θρησκευτικά ορθολογική παρατήρηση του βίου. Όπου λοιπόν υπήρχε κοινωνική θρησκευτικότητα, μπορούσαν αν βρεθούν εύκολα οπαδοί στους κύκλους των μικροαστών της πόλης και ακολούθως, υπό ορισμένες συνθήκες, να επηρεάσει με διάρκεια τον τρόπο ζωής τους⁹².

⁹² Weber M., *Οικονομία και Κοινωνία. Κοινωνιολογία της θρησκείας*, Σαββάλας, Αθήνα, 2007, σελ. 106-115

ΣΤ) Επεκτατισμός της θρησκείας

Ο Μ.Φουκώ μας αναφέρει ότι η χριστιανική τεχνική της εξουσίας ενσωματώθηκε από το νεωτερικό δυτικό κράτος σε μια νέα μορφή, στην ποιμαντική εξουσία. Ο χριστιανισμός γέννησε έναν κώδικα ηθικής διαφορετικό από εκείνον που υπήρχε. Θέτει ως κυρίαρχο αίτημα του ότι ορισμένα άτομα είναι ικανά να υπηρετούν τους άλλους, ως ποιμένες. Η εμφάνιση της λέξης αυτής, μας αναδεικνύει μια πολύ ιδιαίτερη μορφή εξουσίας. Μια μορφή εξουσίας της οποίας ο αντικειμενικός σκοπός είναι η εξασφάλιση της σωτηρίας των ανθρώπων στον άλλο κόσμο. Είναι μια μορφή εξουσίας η οποία προτείνει και παροτρύνει στη θυσία του ατόμου προκειμένου να σωθεί το ποίμνιο. Η σωτηριακή της λειτουργία δεν περιορίζεται μόνο στο μακροεπίπεδο της κοινωνίας, αλλά και στο μικροεπίπεδο, σε κάθε άτομο ξεχωριστά. Είναι μια εξουσία η οποία έχει βαθειά γνώση της συνείδησης του ανθρώπου και την ικανότητα να τη διευθύνει. Μια εξουσία η οποία όμως, μετά το Διαφωτισμό έχασε την αίγλη και της ισχύ της, άλλες μορφές εξουσίας αναδύθηκαν και υπερίσχυσαν. Όμως αυτές οι νέες μορφές εξουσίας δεν μπορούσαν να μην λάβουν υπόψη τους, τους ανθρώπους που αποτελούν την κοινωνία και οι οποίοι είχαν εννοιολογηθεί εντός της ποιμαντικής εξουσίας. Η «Εξουσία», όφειλε να αναλογιστεί το ρόλο της «εξουσίας» για να μπορέσει να επιτύχει το στόχο της. Έτσι, θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε το κράτος σαν μια νέα μορφή ποιμαντικής εξουσίας. Συνεπώς η σωτηρία στο εντεύθεν, περνάει σε μια σωτηρία σε αυτόν τον κόσμο, μια σωτηρία που μπορεί να μεταφρασθεί σε υγεία, ευζωία, ευπορία. Οι θρησκευτικές βλέψεις της ποιμαντικής εξουσίας δίνουν τη θέση τους, αντικαθιστώνται, από επίγειους αντικειμενικούς σκοπούς. Ενισχύεται αυτή η νέα μορφή της ποιμαντικής – κρατικής εξουσίας με δημιουργία δημόσιων θεσμών όπως η αστυνομία, αλλά και ιδιωτικών πρωτοβουλιών όπως εταιρείες παροχής βοήθειας, ευεργέτες, φιλάνθρωποι και γιατροί. Ο πολλαπλασιασμός των αντικειμενικών σκοπών της νέας ποιμαντικής εξουσίας και αυτών που την ασκούσαν, οδήγησε στην επικέντρωση της γνώσης για τον άνθρωπο σε μακρο και μικρο επίπεδα. Η ποιμαντική εξουσία λοιπόν που επικεντρωνόταν σε έναν μόνο

θεσμό, σε αυτόν της εκκλησίας, πλέον διασκορπίστηκε μέσα στο κοινωνικό σύνολο και χωρίστηκε σε ένα πλήθος θεσμών⁹³.

⁹³ Foucault M., *Η μικροφυσική της εξουσίας*, ύψιλον, Αθήνα, 1991, σελ. 82-86

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ**○Χριστιανισμός: Διακύβευμα ελευθερίας ή Ολοκληρωτισμός;**

Ο Θεός τα πάντα εν σοφία εποίησε, σαν δημιουργός και σαν μεγάλος πατέρας ενδιαφερόμενος για το καλό και την ανάπτυξη του ανθρώπου μέσα στους αιώνες και την πνευματική του ανύψωση και ανέλιξη. Μέσα από μια πορεία χιλιάδων χρόνων, ο λαός του Ισραήλ, περνώντας από διάφορα στάδια ζυμώσεων και αλλαγών, ξεκινώντας από μια γη της επαγγελίας η οποία εξελίχθηκε σε μια βασανιστική φυλακή και προσπαθώντας να γυρίσει στις αληθινές του ρίζες, στη γη των προγόνων του, βρήκε στο πρόσωπο αυτού του πατέρα τον καθοδηγητή, αυτόν που θα ιχνηλατήσει και διαγράψει αυτή την πορεία. Έναν υπερκόσμιο και παντοδύναμο Θεό, ο οποίος σεβόμενος τις ανθρώπινες ανάγκες και με γνώμονα την αγάπη και την συμπόνια για τον συνάνθρωπο, ήταν το φως μέσα στο σκοτάδι το οποίο κατέπνιγε κάθε τι καλό, στο σκοτάδι που αφάνιζε κάθε τι χρωματιστό. Ένας Θεός, ο οποίος δια των εκπροσώπων του φρόντισε ώστε να πραγματοποιηθούν όλες οι απαραίτητες δομικές αλλαγές, οι νομοθετικές και θεσμικές μεταρρυθμίσεις, όλες οι κοινωνικές αλλαγές οι οποίες οδήγησαν και οδηγούν την ηθική θρησκευτική κοινότητα σε ένα ορθολογικό πλαίσιο λειτουργίας. Ένα πλαίσιο το οποίο εγγυάται πάνω από όλα την ανύψωση του πνεύματος των ανθρώπων, την ψυχική τους γαλήνη αλλά και τη λύτρωση τους σε έναν κόσμο πέρα από αυτόν. Όπως όμως εγγυάται το καλό, εγγυάται και την εκδίκηση, την σκληρή και παραδειγματική τιμωρία όλων αυτών των ασεβών και άξεστων βδελυγμάτων, οι οποίοι μη σεβόμενοι τους κανόνες λειτουργίας της κοινωνίας και αποζητώντας μόνο την ικανοποίηση του εγωισμού τους, έβλαπταν το κοινωνικό σύνολο, ανάλογα με το θεσμικό ρόλο τον οποίο κατείχαν. Ένας Θεός, ο οποίος δημιούργησε αυτή την μικρή θρησκευτική κοινότητα, η οποία με την πάροδο των χρόνων ολοένα και μεγάλωνε, για να μπορούν να λειτουργούν, να συνεργάζονται, να αλληλεπιδρούν οι άνθρωποι εντός ενός πλαισίου πλήρους ισότητας και ισονομίας, εντός μιας κοινωνίας της αγάπης, της κατανόησης, της συμπόνιας και της αλήθειας. Μια κοινωνία η οποία αναμφισβήτητα, θα είναι ένα πρότυπο εντός του οποίου οι άνθρωποι θα μπορούν να υποκειμενικοποιηθούν και να ζήσουν αρμονικά υπό την ιδιοποίηση της μόνης αληθινής σοφίας, υπό την ιδιοποίηση του Λόγου του ενός και μοναδικού Θεού.

Δυστυχώς όμως, η εικόνα πίσω από τον καθρέπτη είναι διαφορετική. Όσο και αν προσπαθεί η Αγία Γραφή δια των συγγραμμάτων της να μας παρουσιάσει αυτή την εικόνα για την μορφή κοινωνίας την οποία μας προτείνει, δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Η ουτοπία που προτείνεται κρύβει μια δυστοπία πολύ χειρότερη και απολυταρχική. Η θεϊκή εξουσία μέσω της ιδιοποίησης των σχέσεων παραγωγής, των κοινωνικών δομών και θεσμών, του νοήματος του δόγματος της θρησκείας, οδηγεί στην υποκειμενικοποίηση των ανθρώπων εντός μιας ηθικής θρησκευτικής κοινότητας υπό το κυρίαρχο πρόταγμα της πλήρους υποταγής στο λόγο του ενός υπερβατικού – υπερκόσμιου και απόλυτου Θεού. Ενός αμφισημικού Θεού, καθώς αφενός καλεί τους ανθρώπους – πιστούς να είναι δίπλα του και να παραδειγματίζονται από αυτόν στον προσωπικό και κοινωνικό τους βίο, αφετέρου όμως τους παθητικοποιεί αφορίζοντας κάθε μορφής ενεργητικότητα και πρωτοβουλία εκτός των ορίων του δογματισμού της πίστης, τη δαιμονοποιεί σε βαθμό μετατροπής της σε αμαρτία και ειδωλολατρία. Ένας ανεξέλεγκτος μονάρχης εναντίον του οποίου δεν χωρεί καμία αμφισβήτηση, κριτική, που δρα εντός ενός πλαισίου χωρίς όρια και φραγμούς. Οι πρώτοι άνθρωποι, οι πρωτόπλαστοι, δωρολήπτες της μεγαλειότητας του Θεού, καλλιεργητές του κήπου της Εδέμ, ήρθαν αντιμέτωποι με την σκληρότητα και αλαζονεία του όταν αντιτάθηκαν στην εντολή του και δοκίμασαν τον απαγορευμένο καρπό του δένδρου της γνώσης. Μια κίνηση αυτοθυσίας του Αδάμ και της Εύας η οποία τιμωρήθηκε με θάνατο, με θάνατο της αθανασίας τους και τοποθέτηση τους σε ένα κόσμο φθαρτότητας και πόνου. Ο φιλεύσπλαχνος Θεός απαιτεί στην κοινότητα του πλήρη παθητικότητα και ανθρώπους – πιστούς πειθήνια όργανα υπό της εξουσία του και όχι ελεύθερους ανθρώπους, διψασμένους για γνώση και πρόοδο. Η γνώση είναι προνόμιο μόνο αυτού και οι άνθρωποι που επιθυμούν να ενταχθούν στην ορθολογική θρησκευτική του κοινότητα οφείλουν να απορρίψουν κάθε μορφή γνώσης η οποία δε συνάδει με την αδιαμφισβήτητη σοφία του. Άνθρωποι ανέχονται κάθε μορφής δοκιμασία, κάθε μορφής βασανιστηρίου σε μια αέναη διαδικασία μόνιμης εξιλέωσης και απόδειξης της πίστης τους, σε ένα αρρωστημένο παιχνίδι εξουσίας από έναν ανικανοποίητο αυτοκράτορα ο οποίος δεν αρέσκεται σε ό,τι έχει, αλλά μόνιμα επιζητά ολοένα και περισσότερο φόρο σε αίμα. Μια κοινότητα της οποίας η ηθικότητα εξαρτάται από την παθητικότητα των μελών της, από την απόλυτη ομοιομορφία των

υποκειμενικότητων των ανθρώπων, από την απόλυτη παράδοση σε έναν ολοκληρωτισμό χωρίς όρια, σε μια εξουσία η οποία δεν καλύπτει σαν μανδύας τις υποκειμενικότητες τους, αλλά εισέρχεται εντός αυτών. Ένας κεντρικός παρατηρητής ο οποίος βλέπει τα πάντα από το παρατηρητήριο του στον ουρανό και ακούει μέχρι και ψιθύρους, διαβάζει ακόμα και τις σκέψεις. Δεν αρκείται στην απλή καθυπόταξη της ανθρώπινης φύσης, την οποία σημειωτέων θεωρεί εκ γενετής αμαρτωλή, αλλά στην εκρίζωση κάθε στοιχείου προοδευτικού. Στην δημιουργία υποκειμενικότητων εντός του ηθικού νόμου, της σοφίας του Θεού, σε μια αναπαραγωγή της ιδεολογίας μέχρι τον τελικό της σκοπό, την εγκαθίδρυση της εξουσίας του Θεού στη γη και τον αφανισμό οποιασδήποτε διαφορετικής πραγματικότητας. Μια κοινότητα στην οποία η αόρατη χείρ του Α.Σμιθ θεωρείται αμαρτία, η επανάσταση του λαού παρία, η επανάσταση του προλεταριάτου θεωρείται αμαρτία και ασέβεια απέναντι στον Θεό. Μια κοινότητα η οποία οδηγεί τους ανθρώπους σε μια θλιβερή αποδοχή της μετριότητας τους, σε μια αποδοχή της ανικανότητας τους να εξελίσσονται και να προσπαθούν να προοδεύσουν, σε μια μοιρολατρική και μνησικάκη αντιμετώπιση της πραγματικότητας. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι οι ισχυρογνώμονες θεωρούνταν ειδωλολάτρες, κατάπτυστοι και θανάσιμοι εχθροί της ηθικής κοινότητας.

Ο επιμελητής των κειμένων της Αγίας Γραφής φροντίζει να μας αναφέρει και επισημαίνει πριν από κάθε κεφάλαιο, ότι οι ακραία βίαιες σκηνές και παραστάσεις που περιγράφονται εντός αυτών, κατά κύριο λόγο στην Παλαιά Διαθήκη - εδώ να σημειώσουμε ότι γίνονται σχεδόν όλες στο όνομα του Θεού - δεν θα πρέπει να μας προβληματίζουν καθώς οι ιστορικές εποχές που περιγράφονται διακατέχονταν από διαφορετικούς κανόνες των σημερινών και οι σκηνές βίας τότε ήταν μια καθημερινή πραγματικότητα. Όντως, δεν τίθεται θέμα αμφισβήτησης περί αυτού, όμως κοιτάζοντας το καλύτερα, μελετώντας τα κείμενα αναλυτικά και παρατηρώντας το κείμενο της αποκάλυψης το οποίο κλείνει την Αγία Γραφή και το οποίο είναι μια πέραν όλων όσων προηγούνται εσχατολογία χωρίς όρια, διαπιστώνουμε ότι η βία η οποία εμφανίζεται, ένα μελανό σημείο σε μια κοινωνία γεμάτη αγάπη και συμπόνια, δεν είναι παρά ο τρόπος επιβολής. Ο δογματισμός όφειλε να προστατευθεί και να δώσει μάχη για τη διατήρηση και αναπαραγωγή του, οπότε χρειαζόταν έναν καταναγκαστικό μηχανισμό, του οποίου κύριο χαρακτηριστικό

είναι η χρήση βίας σε κάθε τι διαφορετικό και αλλότριο. Μια βία η οποία με την πάροδο των χρόνων και την σταδιακή εγκαθίδρυση της θρησκείας μετατράπηκε σε συμβολική και συμβατική, μιας και πλέον δε χρειαζόταν η χρήση φυσικής βίας καθώς οι άνθρωποι έχουν εσωτερικεύσει το δόγμα της θρησκείας, δεν χρειάζεται να επιβεβαιωθεί αλλά ούτε και να αμυνθεί σε μια οργανωμένη επίθεση, καθώς έχει οχυρωθεί εντός των υποκειμενικότητων των ανθρώπων. Μια βία η οποία ξεκινάει από το σώμα και καταλήγει εντός του μυαλού, σε μια μορφή εκ των έσω ελέγχου, στη δημιουργία μιας ηθικής θρησκευτικής ορθολογικής συνείδησης η οποία προσφέρει απλόχερα την υποκειμενικότητα του ανθρώπου σαν κεφαλή επί πίνακι. Επίσης, μας αναφέρει ο επιμελητής ότι στα ιστορικά κείμενα, δεν έχει δοθεί τόση σημασία στην ακριβή απεικόνιση των γεγονότων αλλά στην θεϊκή αναπαράσταση, για να φανούν η μεγαλειότητα και παρεμβατικότητα του σε κάθε στιγμή του λαού του Ισραήλ. Ένας μέντορας, μια αγνή θετικότητα, μια αυθεντία, η προσωποποίηση της απόλυτης αλήθειας, ένας μοναδικός κύριος των πάντων, ο οποίος είναι παντού και πάντα για να καθοδηγεί τους ανθρώπους και να τους προστατεύει. Μια καθοδήγηση η οποία υπό τον νόμο του μοιάζει με χειραγώγηση, μια προστασία η οποία μοιάζει με καταναγκασμό, με καθυπόταξη και ενστερνισμό μιας πραγματικότητας πέραν του πραγματικού, μιας αλήθειας που δεν υφίσταται, ενός δρόμου που οδηγεί σε έναν κόσμο με παρωπίδες, σε έναν κόσμο ολοκληρωτικό.

Οι εκπρόσωποι του Θεού οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με την τέλεση των μυστικιστικών τελετών οι οποίες λειτουργούν σαν ένα πέρασμα από τον κόσμο της θνητότητας σε έναν κόσμο αθανασίας, είναι αυτοί οι οποίοι κουβαλούν το λόγο του και τον διαδίδουν. Το παπαδαριό όπως το χαρακτήριζε ο Ι.Καντ, ένα πλήθος από σοφόμωρους ανθρώπους, οι οποίοι επειδή κατέχουν την ιερατική τέχνη θέτουν εαυτούς υπεράνω όλων των υπόλοιπων, μιας και η εργασία τους είναι πνευματική και όχι χειροτεχνική. Μέσω της εξουσίας τους αποκρύπτουν την μνησικακία, την υποκρισία, τον δόλο και την πονηριά τους πίσω από το κυρίαρχο θρησκευτικό δόγμα, με σκοπό να εξυπηρετήσουν τα δικά τους συμφέροντα. Καλύπτουν με τον μανδύα της αγάπης και της συμπόνιας την φρικτή και θλιβερή τους υποκειμενικότητα και μέσα από μια παράσταση στην οποία συμμετέχουν προσπαθούν να καθυποτάξουν ολόένα και περισσότερους πιστούς και όλα στο

βωμό της τήρησης του νόμου, ενός νόμου που έχουν μετατρέψει σε ευκαιρία κάρπωσης άνομου κέρδους. Παρατηρούμε ότι ο σκοπός του θεϊκού νόμου δεν είναι η αποφυγή της αμαρτίας, αλλά τουναντίον, η επικερδής συνειδητοποίησή της, καθώς δεν αποτελεί στόχο η μείωση της, αλλά η βαριά συναισθηματική χρέωση του ανθρώπου, με αποτέλεσμα να προσπαθήσει με μετάνοιες και προσφορές στο ναό, σαν μια μορφή εξιλέωσης, να αποτινάξει τον ζυγό των αμαρτιών του. Ο νόμος δεν επιδιώκει την διαπαιδαγώγηση του λαού σε μια ενάρετη ζωή, αποσκοπεί σε μια πολυσχιδή δαιδαλώδη ενοχοποίηση κάθε πτυχής της ζωής τους.

Κάπου εδώ λοιπόν και πλησιάζοντας προς το τέλος αυτής της εργασίας, οφείλουμε να αναφέρουμε μια ακόμα παρατήρηση αναφορικά με τις γραφές της Βίβλου και κατά πόσο ενώ το δόγμα παραμένει ακίνητο και αρνητικό στην οποιαδήποτε αλλαγή ή προσαρμογή, στην πραγματικότητα προσαρμόζεται και μάλιστα μπορεί να αναδυθεί και στον κυρίαρχο ιδεολογικό μηχανισμό αναπαραγωγής των συνθηκών παραγωγής εντός της κοινωνίας. Ο Χριστιανισμός αναφέρεται στην προσπάθεια του Θεού, μέσα από μια ακατανόητη για τον άνθρωπο διαδικασία, να φθάσει στον τελικό σκοπό που, δεν είναι άλλος από την επικράτηση των πιστών και την δημιουργία της βασιλείας του Θεού στη γη. Μια βασιλεία η οποία θα αποτελείται μόνο από αυτούς που διαβιούν σύμφωνα με τις προσταγές του θρησκευτικού δόγματος. Ένα δόγμα που προϋποθέτει και τη συμμετοχή στις τελετουργικές διαδικασίες του ναού των πιστών, συνεπώς και τη δυνατότητα για προσφορά στο ναό, του θυσιάσματος, αρκεί να χάσει κάτι, ο άνθρωπος, για να νιώσει την απώλεια και την ανωτερότητα του Θεού, να προσφέρει κάτι καθώς εισέρχεται σε έναν χώρο που διέπεται από την αγιότητα του Θεού. Έτσι λοιπόν, γίνεται αντιληπτό ότι οι άνθρωποι – πιστοί οφείλουν να εργάζονται μέσα στην κοινωνία, αλλιώς δεν θα έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν στο ναό τον απαιτούμενο φόρο, τον φόρο τιμής που προβλέπεται για την είσοδο σε αυτόν και την επικοινωνία με το θείο πνεύμα. Δηλαδή, οι άνθρωποι – πιστοί δεν νοούνται σαν άνθρωποι αν δεν εργάζονται, κάτι το οποίο παρατηρείται και στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, όπως βλέπουμε στον Λ.Αλτουςέρ. Γίνεται εύκολα κατανοητό λοιπόν, ότι η θρησκεία και οι κανόνες λειτουργίας της, αναπαράγουν τις σχέσεις παραγωγής, αναπαράγουν την κυρίαρχη ιδεολογία εντός

μιας ορθολογικά οργανωμένης κοινότητας ανά τους αιώνες. Όσο ξεπερασμένη και αν θεωρείται η θρησκεία μετά τον Διαφωτισμό, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε τον τρόπο λειτουργίας αυτόν, ο οποίος κάθε άλλο παρά άχρηστος και αποτρεπτικός είναι για την εξέλιξη της παραγωγής, τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και την όποια εξέλιξη του στις μέρες μας. Πρόκειται για ένα προσαρμόσιμο μοντέλο λειτουργίας της κοινωνίας και το οποίο είναι βαθειά ριζωμένο εντός των υποκειμενικότητων των ανθρώπων. Ας ανατρέξουμε στον απόστολο Παύλο, ο οποίος κήρυττε πέραν του νόμου του Ιησού Χριστού, του «Υιού του Θεού», και την πλήρη υποταγή στον νόμο και την κοσμική εξουσία, μια εξουσία που όπως ανέφερε είχε τοποθετηθεί από τον Θεό και αυτός ήταν ο μόνος που μπορούσε να την κρίνει και να την καταδικάσει σε περίπτωση κατάχρησης.

Παρατηρούμε ότι εντός της χριστιανικής ηθικής ορθολογικότητας, αναδύεται μια ανθρώπινη υποκειμενικότητα κατά την οποία ο καθένας, συμμετέχων σε αυτήν, εννοιολογείται σε σχέση με τους άλλους, με τη φύση αλλά και τον εαυτό του, όχι εντός μιας ουτοπικής κοινότητας ελευθερίας, αλλά μιας εφιαλτικής κοινωνίας του απόλυτου κοινωνικού ελέγχου.

Άλλωστε, κάνοντας μια παρένθεση, αν παρατηρήσουμε όλα αυτά τα φιλελεύθερα διακυβεύματα της εποχής μας, τα οποία εναντιώνονται σε κάθε τι δογματικό, σε κάθε τι που μπορεί να δημιουργήσει ανισότητες, σε κάθε τι παλιό και ξεπερασμένο, δεν διαφέρουν σε τίποτα απολύτως από τα κείμενα της Σοφίας Σειράχ και Σολομώντος. Μια οδυνηρή πραγματικότητα για όλους αυτούς τους φιλελεύθερους νεωτεριστές, καθώς αποδεικνύεται ότι στην προσπάθειά τους να ξεφύγουν από τον δογματισμό και να προτάσουν κάτι ριζοσπαστικό, οπισθοδρομούν, μετατρέπονται στο απόλυτο εργαλείο του δογματισμού για την διατήρηση και αναπαραγωγή του μέσα στην κοινωνία.

Παρατηρώντας αυτόν τον ολοκληρωτισμό, κατανοούμε ότι η ελεύθερη υποκειμενικότητα του ατόμου βρίσκεται υπό τον κίνδυνο της πλήρους καθυπόταξης. Η λύση, δεν μπορεί να είναι ο φόνος του μεγάλου πατέρα⁹⁴, καθώς η

⁹⁴ Freud S., *Τοτέμ και Ταμπού*, Επίκουρος, Αθήνα, 1978

ενοχή που δημιουργείται μπορεί να οδηγήσει στην απόλυτη σύγχυση και την *occasionalia*⁹⁵ μιας νέας μορφής πατέρα, ακόμα πιο δεσποτικής, να αναδειχθεί. Δεν μπορεί να είναι ο αποκεφαλισμός του βασιλιά, καθώς μπορεί αυτός που θα τον διαδεχθεί να είναι ακόμα πιο απολυταρχικός. Δεν μπορεί επίσης να είναι η διακήρυξη του υπερανθρώπου⁹⁶ και ο θάνατος του Θεού, μιας και ο υπεράνθρωπος δεν είναι κάτι διαφορετικό παρά ένα αποτέλεσμα της επιτελεσματικότητας του κυρίαρχου θρησκευτικού δόγματος στην κοινωνία και την υποκειμενικότητα των ανθρώπων.

Θα κλείσουμε την εργασία λοιπόν με μια πιθανή – ουτοπική λύση, με μια υπόθεση εργασίας του Μ.Φουκώ, την οποία όμως αφήνει χωρίς περαιτέρω διεκπεραίωση.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι το συγχρόνως πολιτικό, ηθικό, κοινωνικό και φιλοσοφικό πρόβλημα που τίθεται σε εμάς σήμερα δεν είναι να προσπαθήσουμε να ελευθερώσουμε το άτομο από το κράτος και τους θεσμούς του, αλλά να ελευθερωθούμε εμείς από το κράτος και τον τύπο εξατομίκευσης που συνδέεται με αυτό. Πρέπει να προωθήσουμε νέες μορφές υποκειμενικότητας απορρίπτοντας τον τύπο ατομικότητας που μας επιβλήθηκε εδώ και αιώνες⁹⁷.

⁹⁵ Machiavelli N., *Ο Ηγεμόνας*, ΠΑΤΑΚΗΣ, Αθήνα, 2012

⁹⁶ Νίτσε Φ., *Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα*, ΠΑΝΟΠΤΙΚόν, Αθήνα, 2011

⁹⁷ Foucault M., *Η μικροφυσική της εξουσίας*, ύψιλον, Αθήνα, 1991, σελ. 86

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ, Αθήνα, 2003
- Αντωνοπούλου Μ.Ν., *Οι κλασσικοί της Κοινωνιολογίας. Κοινωνική θεωρία και νεώτερη κοινωνία*, Σαββάλας, Αθήνα, 2008
- Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια, 2 τόμοι*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1993
- Παπαρίζος Αντώνης, *Η κοινωνία των αμαρτωλών*, ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα, 2014
- Παπαρίζος Αντώνης, *Θεός, Εξουσία και Θρησκευτική συνείδηση*, ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα, 2011
- Τζαβάρας Γιάννης, *Οι "Εισφορές στη Φιλοσοφία" του Heidegger Μια προσπάθεια προσέγγισης*, Φιλοσοφικά Δημοσιεύματα, Αθήνα, 2012
- *ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ*, ΑΘΗΝΑ, ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ, 1995
- Althusser Louis: *Positions (1964-1975)*, edition sociales, Paris 1976, ελληνική έκδοση: *Θέσεις*, μετάφραση, Γιαταγάνας Ξενοφών, Θεμέλιο, Αθήνα, 1999
- Althusser Louis, *Sur le "Contract social"*, Cahiers pour l'analyse, Paris, 1967, ελληνική έκδοση: *Για το «Κοινωνικό Συμβόλαιο»*, μετάφραση, Τάσος Μπέτζελος, νήσος, Αθήνα, 2015

- Aslan Reza, *Zealot: The life and the times of Jesus of Nazareth*, Random House, New York, 2013, ελληνική έκδοση: *Ο Ζηλωτής: Ο βίος του Ιησού του Ναζωραίου*, μετάφραση, Άννα Παπασταύρου, ΠΑΤΑΚΗΣ, Αθήνα, 2015
- Badiou Alain, *Saint Paul. La fondation de l'universalisme*, puf, Paris, 1997, ελληνική έκδοση: *Άγιος Παύλος. Το θεμέλιο του Οικουμενισμού*, μετάφραση, Αντώνης Μπαλασόπουλος, *
- Becker Howard S., *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*, The Free Press, New York, 1973, ελληνική έκδοση: *Οι περιθωριοποιημένοι*, μετάφραση, Αθηνά Κλουτζόγλου, Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2000
- Blackledge David, Hunt Barry: *Sociological interpretations of education*, Routledge, London-New York, 1985, ελληνική έκδοση: *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης*, μετάφραση: Δεληγιάννη Μαρία, Μεταίχιμο, Αθήνα 2004
- Boer R., *Marxist Criticism of the Bible*, Sheffield Academic Press, New York, 2003
- Butler Judith, *Bodies That Matter*, Taylor & Francis Group LLC, Routledge, 1993, ελληνική έκδοση: *Σώματα με Σημασία. Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο*, μετάφραση, Πελαγία Μαρκέτου, ΕΚΚΡΕΜΕΣ, Αθήνα, 2008
- Engels Friedrich, *Bruno Bauer und das Urchristentum*, Der Sozialdemokrat, Zurich, 1882 ελληνική έκδοση: *Ο Μπρούνο Μπαουερ και ο πρώιμος Χριστιανισμός*, μετάφραση, Ελένη Αστερίου, ΚΨΜ, Αθήνα, 2008
- Foucault Michel, *Deux Essais sur le sujet et le pouvoir*, University of Chicago Press, 1982, ελληνική έκδοση: *«Δύο δοκίμια για το υποκείμενο και την*

εξουσία» *Η μικροφυσική της εξουσίας*, μετάφραση, Λίλα Τουλινού, ύψιλον, Αθήνα, 1991

- Foucault Michel, *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Gallimard, 1975, ελληνική έκδοση: *Επιτήρηση και Τιμωρία. Η Γέννηση της φυλακής*, μετάφραση, Τάσος Μπέτζελος, ΠΛΕΘΡΟΝ, Αθήνα, 2011
- Freud Sigmud, *Das Unbehagen in der Kultur*, Internationaler Psychoanalytischer Verlag Wien, Wien, 1930, ελληνική έκδοση: *Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας*, μετάφραση, Γιώργος Βάμβαλης, Επίκουρος, Αθήνα, 2013
- Freud Sigmud, *Die Zukunft einer Illusion*, Hogarth Press, London, 1927, ελληνική έκδοση: *Το μέλλον μιας αυταπάτης*, μετάφραση, Γιούλη Τσίρου, Αργοναύτης, Αθήνα, 2014
- Freud Sigmund, *Totem und Tabu: Einige Übereinstimmungen im Seelenleben der Wilden und der Neurotiker*, Hugo Heller & CIE, Leipzig, 1913, ελληνική έκδοση: *Τοτέμ και Ταμπού*, μετάφραση, Χρήστος Αντωνίου, Επίκουρος, Αθήνα, 1978
- Giddens Anthony, *The Consequences of Modernity*, Polity, Cambridge, 1990, ελληνική έκδοση: *Οι συνέπειες της Νεωτερικότητας*, μετάφραση, Γιώργος Μερτίκας, ΚΡΙΤΙΚΗ, Αθήνα, 2014
- Godelier Maurice, *Horizon, trajets marxistes en anthropologie, I*, Library Francios Maspero, Paris, 1973, ελληνική έκδοση: *Μαρξιστικοί ορίζοντες στην κοινωνική ανθρωπολογία, Τόμος Α*, μετάφραση, Θεόδωρος Παραδέλλης, GUTENBERG, Αθήνα, 2005
- Godelier Maurice, *Horizon, trajets marxistes en anthropologie, II*, Library Francios Maspero, Paris, 1973, ελληνική έκδοση: *Μαρξιστικοί ορίζοντες στην*

κοινωνική ανθρωπολογία, Τόμος Β, μετάφραση, Θεόδωρος Παραδέλλης, GUTENBERG, Αθήνα, 1992

- Goffman Erving: *The presentation of self in everyday life*, Anchor Books, New York, 1959, ελληνική έκδοση: *Η παρουσίαση του εαυτού στην καθημερινή ζωή*, μετάφραση: Γκόφρα Μαρία, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006
- Hardt Michael & Negri Antonio, *Empire*, Harvard University Press, Harvard, 2000, ελληνική έκδοση: *Αυτοκρατορία*, μετάφραση, Νεκτάριος Καλαϊτζής, SCRIPTA, Αθήνα, 2002
- Hobbes Thomas, *Leviathan or The Matter, Forme and Power of a Common Wealth Ecclesiasticall and Civil*, Andrew Crooke, London, 1651, ελληνική έκδοση: *Λεβιάθαν*, μετάφραση, Γρηγόρης Πασχαλίσσης, Γνώση, Αθήνα, 2006
- Humme David, *The Natural History of Religion*, A. and H. Bradlaugh Bonner, London, 1889, ελληνική έκδοση: *Η Φυσική ιστορία της θρησκείας*, μετάφραση, Αλέξανδρος Σακελαρίου, Σαββάλας, Αθήνα, 2011
- Kant Immanuel, *Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft*, ben Friedrich Nicolovius, Königsberg, 1793, ελληνική έκδοση: *Η θρησκεία εντός των ορίων του Λόγου και μόνο*, μετάφραση, Κώστας Ανδρουλιδάκης, ΠΟΛΙΣ, Αθήνα, 2008
- Lenin Vladimir, *Империаλισм, как Высшая Стадия Капитализма, Жизнь и Знание*, Петроград, 1917, ελληνική έκδοση: *Ο ιμπεριαλισμός, ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*, μετάφραση, Εργατικός Αγώνας, Συγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1986
- Lukes Steven, *Power: A Radical view*, Macmillan, London, 1986, ελληνική έκδοση: *Εξουσία. Μια ριζοσπαστική θεώρηση*, μετάφραση, Σοφία Καϊτατζή – Γουίτλοκ, Σαββάλας, Αθήνα, 2007

- Machiavelli Niccolo, *De Principatibus*, Antonio Blado d'Asola, 1532, ελληνική έκδοση: *Ο Ηγεμόνας*, μετάφραση, Μαρία Κασωτάκη, ΠΑΤΑΚΗΣ, Αθήνα, 2012
- Marx Carl, *Das Kapital, Buch I: Der Produktionsprozess des Kapitals*, Verlag von Otto Meissner, Hamburg, 1867, ελληνική έκδοση: *Το Κεφάλαιο, Τόμος πρώτος*, μετάφραση, Παναγιώτης Μαυρομμάτης, ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ, Αθήνα, 2002
- Marx Karl, *Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*, Progress Publishers, Moscow, 1932, ελληνική έκδοση: *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα 1844*, μετάφραση, Αποστόλης Λυκούργος, μαρξιστικό βιβλιοπωλείο, Αθήνα, 2012
- Marx Karl, *Zur Judenfrage, Deutsch–Französische Jahrbücher*, Paris, 1843, ελληνική έκδοση: *Για το Εβραϊκό ζήτημα*, μετάφραση, Θεόδωρος Παπακωνσταντίνου, ΓΚΟΒΟΣΤΗ, Αθήνα, 2010
- Montefiore Simon Sebag, *Jerusalem. The Biography*, First Vintage Books, London 2012, ελληνική έκδοση: *Ιερουσαλήμ Η βιογραφία*, μετάφραση, Ρένα Χατχουτ, ΩΚΕΑΝΙΔΑ, Αθήνα, 2014
- Nietzsche Friedrich, *Also sprach Zarathustra*, Verlag von Ernst Schmeitzner, Chemnitz, 1883, ελληνική έκδοση: *Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα*, μετάφραση, Ζήσης Σαρίκας, ΠΑΝΟΠΤΙΚόν, Αθήνα, 2011
- Nietzsche Friedrich, *Der Antichrist*, Verlag von C.G. Neumann, Leipzig, 1888, ελληνική έκδοση: *Ο Αντίχριστος*, μετάφραση, Ζήσης Σαρίκας, ΠΑΝΟΠΤΙΚόν, Αθήνα, 2010

- Nietzsche Friedrich, *Zur Genealogie der Moral*, Verlag von C.G. Neumann, Leipzig, 1887, ελληνική έκδοση: *Γενεαλογία της Ηθικής*, μετάφραση, Ζήσης Σαρίκας, ΠΑΝΟΠΤΙΚΟΝ, Αθήνα, 2010
- Rousseau Jean-Jacques, *Du contrat social ou Principes du droit politique*, Marc Michelle Rey., Amsterdam, 1762, ελληνική έκδοση: *Το Κοινωνικό Συμβόλαιο*, μετάφραση, Βασιλική Γρηγοροπούλου – Αλβέρτος Σταϊνχάουερ, ΠΟΛΙΣ, Αθήνα, 2004
- Weber Max, *Wirtschaft und Gesellschaft Religionssoziologie (Religiöse Gemeinschaften)*, Tübingen, 1922, ελληνική έκδοση: *Οικονομία και Κοινωνία. Κοινωνιολογία της θρησκείας*, μετάφραση, Θανάσης Γκιούρας, Σαββάλας, Αθήνα, 2007
- Žižek Slavoj, *Krhki absolut: Enajst tez o krščanstvu in marksizmu danes*, Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, 2000, ελληνική έκδοση: *Η μαριονέτα και ο νάνος. Ο διαστροφικός πυρήνας του Χριστιανισμού*, μετάφραση, Κωνσταντίνος Περεζούς, SCRIPTA, Αθήνα, 2002

* (<https://pernoampariza.files.wordpress.com/2013/12/alain-badiou-ceb1ceb3ceb9cebfcf82-cf80ceb1cf85cebbcebfcf82-cf84cebfcf85-cebfcfb9cebasebfcf85cebcceb5.pdf>)

